

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Demografie

Studijní obor: Demografie

Bc. Michaela Vobořilová

Pozdní mateřství z demografického pohledu

(na příkladu České a Slovenské republiky)

Late Motherhood from Demographic Point of View

(Example of the Czech and Slovak Republic)

Diplomová práce

Vedoucí závěrečné práce: doc. RNDr. Ludmila Fialová, CSc.

Praha, 2012

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 27. 4. 2012

Podpis

Poděkování

Touto cestou bych velmi ráda poděkovala vedoucí své diplomové práce doc. RNDr. Ludmile Fialové, CSc. za zájem, cenné rady, připomínky a čas, který mi věnovala. Dále bych chtěla poděkovat mé rodině a svému příteli Markovi za podporu během mého studia.

OBSAH

Seznam tabulek.....	6
Seznam obrázků.....	7
1. Úvod.....	9
2. Teoretický rámec – přesah do sociologie, psychologie a medicíny	12
2.1 Pozdní mateřství.....	12
2.2 Sociologické teorie reflektující změny plodnosti	13
2.2.1 Teorie individualizace.....	13
2.2.2 Kulturní a normativní teorie	14
2.2.3 Teorie racionální volby	15
2.3 Faktory ovlivňující plodnost	15
2.3.1 Biologické faktory a rozvoj lékařství.....	15
2.3.2 Hodnotové a psychologické faktory.....	16
2.3.3 Socioekonomické a legislativní faktory	17
3. Přehled literatury a zdrojů dat.....	20
3.1 Použitá literatura	20
3.2 Datová základna	21
4. Metodologie práce.....	22
4.1 Základní pojmy	22
4.2 Metodika práce.....	24
4.2.1 Demografická analýza.....	24
4.2.2 Logistická regrese	25
5. Strukturální změny pozdního mateřství v pohledu demografické analýzy.....	26
5.1 Vývoj plodnosti.....	26
5.2 Strukturální změny v plodnosti žen 35+.....	33

5.3 Shrnutí	57
6 Logistická regrese a pozdní mateřství	60
6.1 První republika, léta 1920-22 a 1929-31	60
6.2 Československá socialistická republika, léta 1960-62 a 1979-81	65
6.3 Česká a Slovenská republika, léta 2000-2 a současnost	73
6.4 Shrnutí	80
7 Závěr	82
Seznam použité literatury	84

SEZNAM TABULEK

Tab. 1	Přehled použitých vysvětlujících proměnných	25
Tab. 2	Průměrný věk matek a úhrnná plodnost žen v ČR a SR během sledovaných let	31
Tab. 3	Průměrný věk a úhrnná manželská plodnost mužů v ČR a SR během sledovaných let	33
Tab. 4	Průměrný věk a úhrnná plodnost žen 35+ a otců ženatých s ženou 35+ v ČR a SR během sledovaných let	35
Tab. 5	Průměrný věk matky a úhrnná plodnost v a mimo manželství žen 35+ v ČR a SR během sledovaných let	41
Tab. 6	Modely logistické regrese pro vybrané proměnné (žena starší 35 let vs. žena mladší 35 let) Česko 1920-22	61
Tab. 7	Modely logistické regrese pro vybrané proměnné (žena starší 35 let vs. žena mladší 35 let) Slovensko 1920-22	62
Tab. 8	Modely logistické regrese pro vybrané proměnné (žena starší 35 let vs. žena mladší 35 let) Česko 1929-31	64
Tab. 9	Modely logistické regrese pro vybrané proměnné (žena starší 35 let vs. žena mladší 35 let) Slovensko 1929-31	65
Tab. 10	Modely logistické regrese pro vybrané proměnné (žena starší 35 let vs. žena mladší 35 let) Česko 1960-62	66
Tab. 11	Modely logistické regrese pro vybrané proměnné (žena starší 35 let vs. žena mladší 35 let) Slovensko 1960-6	68
Tab. 12	Modely logistické regrese pro vybrané proměnné (žena starší 35 let vs. žena mladší 35 let) Česko 1979-81	71
Tab. 13	Modely logistické regrese pro vybrané proměnné (žena starší 35 let vs. žena mladší 35 let) Slovensko 1979-81	72
Tab. 14	Modely logistické regrese pro vybrané proměnné (žena starší 35 let vs. žena mladší 35 let) Česku 2000-02	74
Tab. 15	Modely logistické regrese pro vybrané proměnné (žena starší 35 let vs. žena mladší 35 let) Slovensko 2000-02	76
Tab. 16	Modely logistické regrese pro vybrané proměnné (žena starší 35 let vs. žena mladší 35 let) Česko 2008-10	77
Tab. 17	Modely logistické regrese pro vybrané proměnné (žena starší 35 let vs. žena mladší 35 let) Slovensko 2008-10	79

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1	Absolutní počty živě narozených v České republice během sledovaných let	27
Obr. 2	Úhrnná plodnost v ČR během sledovaných let	28
Obr. 3	Absolutní počty živě narozených v SR během sledovaných let	28
Obr. 4	Úhrnná plodnost v SR během vybraných let	29
Obr. 5	Specifické míry plodnosti dle věku matky v ČR během sledovaných let	29
Obr. 6	Specifické míry plodnosti dle věku matky v SR během sledovaných let	30
Obr. 7	Specifické míry manželské plodnosti dle věku otce v ČR během sledovaných let	32
Obr. 8	Specifické míry manželské plodnosti dle věku otce v SR během sledovaných let	32
Obr. 9	Podíl živě narozených dětí matkám pod a nad 35 let v ČR a SR během vybraných let	34
Obr. 10	Průměrný věk otce a průměrný věk otce se ženou 35+ v ČR a SR během sledovaných let	36
Obr. 11	Absolutní počet dětí narozených v manželství ženám 35+ v ČR během sledovaných let	37
Obr. 12	Úhrnná manželská plodnost ženám 35+ v ČR během sledovaných let	37
Obr. 13	Absolutní počet dětí narozených v manželství ženám 35+ v SR během sledovaných let	38
Obr. 14	Úhrnná manželská plodnost žen 35+ v SR během sledovaných let	38
Obr. 15	Specifické míry manželské plodnosti dle věku matky, ženy 35+ v ČR a SR v období 1920-22 a 1929-31	39
Obr. 16	Specifické míry manželské plodnosti dle věku, ženy 35+ v ČR a SR v období 1960-62 a 1979-81	40
Obr. 17	Specifické míry manželské plodnosti dle věku ženy 35+ v ČR a SR v období 2000-02 a 2008-10	40
Obr. 18	Absolutní počet dětí narozených mimo manželství ženám 35+ v ČR během sledovaných let	41
Obr. 19	Úhrnná mimomanželská plodnost žen 35+ v ČR během sledovaných let	42
Obr. 20	Absolutní počet dětí narozených mimo manželství ženám 35+ v SR během sledovaných let	42
Obr. 21	Úhrnná mimomanželská plodnost žen 35+ v SR během sledovaných let	43
Obr. 22	Specifické míry mimomanželské plodnosti dle věku, ženy 35+ v ČR a SR v období 1920-22 a 1929-31	44
Obr. 23	Specifické míry mimomanželské plodnosti dle věku, ženy 35+ v ČR a SR v období 1960-62 a 1979-81	45

Obr. 24	Specifické míry mimomanželské plodnosti dle věku, ženy 35+ v ČR a SR v období 2000-02 a 2008-10.....	45
Obr. 25	Podíl úhrnných měř mimomanželské plodnosti dle rodinného stavu v Česku a na Slovensku v letech 2000-2 a 2008-10	46
Obr. 26	Podíl živě narozených dětí matkám 35+ dle biologického pořadí v ČR a SR během sledovaných let	47
Obr. 27	Redukované míry plodnosti dle biologického pořadí dítěte narozeného matce 35+ v ČR během sledovaných let	48
Obr. 28	Redukované míry plodnosti dle pořadí dítěte narozenému matce 35+ v SR během sledovaných let	49
Obr. 29	Vývoj průměrného věku matky 35+ dle pořadí narozeného dítěte v ČR během sledovaných let	50
Obr. 30	Vývoj průměrného věku matky 35+ dle pořadí narozeného dítěte v SR během sledovaných let	50
Obr. 31	Skladba živě narozených v manželství matkám 35+ dle pořadí v ČR a SR v pozorovaných letech	51
Obr. 32	Redukované míry manželské plodnosti dle pořadí dítěte narozenému matce 35+ v ČR během sledovaných let	52
Obr. 33	Redukované míry manželské plodnosti dle pořadí dítěte narozenému matce 35+ v SR během sledovaných let	53
Obr. 34	Vývoj průměrného věku vdané matky 35+ dle pořadí narozeného dítěte v ČR během sledovaných let	54
Obr. 35	Vývoj průměrného věku vdané matky 35+ dle pořadí narozeného dítěte v SR během sledovaných let	54
Obr. 36	Podíl živě narozených dětí mimo manželství matkám 35+ dle pořadí v ČR a SR v pozorovaných letech	55
Obr. 37	Redukované míry mimomanželské plodnosti dle pořadí dítěte narozenému matce 35+ v ČR a SR během sledovaných let	56
Obr. 38	Vývoj průměrného věku nevdaných matek 35+ dle pořadí narozeného dítěte v ČR a SR během sledovaných let.....	57

1. Úvod

Od 90. let 20. století se reprodukční chování populací České a Slovenské republiky mění. Mezi nejdůležitější změny patří proměny věkové skladby žen v době narození dítěte, neboť se zvýšil podíl starších žen. Odklad mateřství se stává charakteristickým znakem současných západních společností, takže se v odborné literatuře začíná psát o fenoménu pozdního mateřství. Tento proces bývá často spojován se změnou forem rodinného soužití a s konfliktem role matky a zaměstnané ženy v dnešním světě. Je však nutné si uvědomit, že pozdní mateřství není jevem novým, poslední léta mu dala pouze kvalitativně novou podobu.

Při dnešní celospolečenské diskusi je často pozdní mateřství považováno za negativní jev. Mnohdy je připomínáno, že těhotenství starší ženy s sebou přináší velké zdravotní riziko, které je současným lékařským pokrokem zmírňováno, ale stále trvá. Péče o těhotnou ženu vyššího věku se tak stává finančně nákladnější. S vyšším věkem ženy spojujeme její obtížnější otěhotnění, častější léčbu neplodnosti či využití asistované reprodukce. Na místě jsou zde i vyšší náklady určené péči o takovou ženu. Další problematický rozměr pozdního rodičovství svazuje morální pohled. Předně diskutovaný problém vysokého věku („Je sobecké pořídit si dítě ve vyšším věku a být tak pro něj na tomto světě kratší dobu?“) a téma asistované reprodukce („Má člověk právo zasahovat do stvoření člověka?“).

Právě aktuálnost a naléhavost tohoto fenoménu byla hlavním důvodem zmaření práce na tuto problematiku. Podrobnější analýza fenoménu pozdního mateřství v delší časové perspektivě, o kterou se předkládaná práce pokouší, totiž umožní nahlédnout do společenských změn, které ve vybraných letech probíhaly, především pak bude možné reflektovat měnící se roli rodiny a ženy ve společnosti.

Předkládaná práce se tak zaměří primárně na studium pozdního mateřství z demografického pohledu. Jejím cílem je postihnout změny v úrovni plodnosti žen starších 35 let vymezené období od počátku dvacátých let dvacátého století po současnost v Česku a na Slovensku. Pro studium problematiky však budou vybrány pouze některé roky tak, aby dostatečným způsobem postihly změny, které proběhly v plodnosti žen starších 35 let. Vybraná období jsou: 1920-22, 1929-31, 1960-62, 1979-81, 2000-02, 2008-10.

Období byla vybraná především s ohledem na to, aby zachytila značně rozdílné startovací pozice obou zemí, pokud jde o demografickou situaci, neboť na Slovensku na počátku dvacátých let dvacátého století ještě proces demografické revoluce v některých oblastech teprve začínal, zatímco v českých zemích se úroveň plodnosti velmi rychle snižovala.

Počátek dvacátých let dvacátého století ukazuje situaci po první světové válce a začátek období společného státu Československa. Meziválečnou sondou do podoby plodnosti v Československu je období 1929-31. Poválečnou dobu představí období 1960-62, v němž se již projevují změny spojené s obdobím socialismu, tj. zapojením žen do pracovního trhu. Léta 1979-81 zobrazují nárůst úrovně plodnosti související se zavedením propopulačních opatření na začátku sedmdesátých let, která výrazným způsobem ovlivnila reprodukční chování populací obou zemí. Období 2000-2 zachycuje změny, které proběhly od devadesátých let během transformačního období. V průběhu těchto let také došlo k rozdělení státu na dva samostatné. Poslední sledované období bylo vybráno za účelem zobrazení současného stavu plodnosti žen vyššího věku v Česku i na Slovensku.

Pro zaznamenání zásadních změn v plodnosti žen starších 35 let jsou v práci používány relevantní demografické ukazatele úrovně, intenzity a časování. Dále je pro postihnutí vlivu demografických faktorů v komplexnějším pohledu využita metoda binární logistické regrese. Vyústěním analýz je pak vymezení jednotlivých forem, typů pozdního mateřství.

Během studia strukturních změn v plodnosti pomocí vybraných demografických ukazatelů předpokládám, že se v rámci pozorovaných let podíl absolutních počtů dětí narozených ženám starším 35 let v Česku i na Slovensku bude do období 1979-81 snižovat, poté dojde k jeho nárůstu. Dále usuzuji, že ukazatele úrovně a intenzity plodnosti žen starších 35 let v Česku i na Slovensku odhalí podobný vývoj, tzn. počáteční vysoká úroveň se bude snižovat do období 1979-81, poté dojde opět ke zvyšování úrovně plodnosti. Slovensko bude na začátku dosahovat výrazně vyšší úrovně plodnosti žen starších 35 let, v současné době pak bude úroveň plodnosti na Slovensku velmi blízká české. Ukazatele časování plodnosti neodhalí příliš výrazné změny ve výši průměrného věku, očekávám mírné snížení průměrného věku maximálně o 1 rok u žen i mužů v Česku i na Slovensku. Při analýze plodnosti dle legitimacy bude z mého pohledu do období 1979-81 významně převládat plodnost manželská, od období 2000-2 bude růst podíl dětí narozených mimo manželství. Domnívám se také, že dle rodinného stavu budou v letech 2000-2 a 2008-10 v Česku i na Slovensku mezi matkami staršími 35 let převažovat ženy rozvedené, na dalším místě ženy svobodné. Analýza plodnosti dle biologického pořadí narozených dětí z mého pohledu odhalí výrazné změny v plodnosti žen s věkem vyšším 35 let. Na začátku sledovaného období budou mít ženy starší 35 let v Česku i na Slovensku děti vyšší parity (Slovensko vyšší než Česko), během pozorovaných let pak bude možné vidět trend přesunu do pořadí nižších, v současnosti bude nejvíce zastoupeno pořadí druhé a třetí.

Při analýze demografických faktorů pomocí logistické regrese předpokládám, že se u většiny proměnných prokáže rozdíl mezi ženami mladšími a staršími 35 let. Jedinou výjimkou bude poměr pohlaví a hmotnosti narozených dětí, u kterých rozdíl mezi ženami mladšími a staršími 35 let nepředpokládám. Domnívám se, že u proměnné věk otce se během pozorovaných let prokáže v Česku i na Slovensku velmi mírné snížení věku. Ve všech obdobích se v Česku i na Slovensku potvrdí, že ženy starší 35 let mají vyšší šanci mít mrtvě narozené dítě. U proměnné biologické pořadí se ukáže, že s vyšším pořadím roste šance, že narozené dítě bude matky starší 35 let. U proměnné biologické pořadí dětí narozených v manželství, bude růst šance starší matky mít dítě vyššího pořadí. U proměnné biologické pořadí dětí narozených mimo manželství se prokáže stejný vztah, tj. matka starší 35 let bude mít vyšší šanci mít dítě

vyššího pořadí. Předpokládám, že ženy starší 35 let budou mít vyšší šanci mít dvojčata či trojčata avšak pouze v posledním období 2008-10. Soudím, že se neprokáže rozdíl v hmotnosti mezi dětmi narozenými ženám starším a mladším 35 let. Ženy starší 35 let budou mít vyšší šanci být delší dobu v manželství než ženy mladší 35 let.

Předkládaná práce se ve své první části věnuje shrnutí současných názorů na pozdní mateřství tak, jak ho dnes vnímá sociologie, gynekologie nebo psychologie. Dále práce prezentuje relevantní odbornou literaturu a popisuje zdroje dat. Následná metodologická část se zaměří na popsání použitých pojmů, ukazatelů a podrobněji popíše metodu logistické regrese. Praktické části nejprve studují strukturální změny plodnosti žen starších 35 let z pohledu demografické analýzy a následně je použita logistická regrese pro zmapování vztahu vybraných demografických faktorů. Poslední část je věnována shrnutí.

2. Teoretický rámec – přesah do sociologie, psychologie a medicíny

Kapitola shrnuje teoretické přístupy k pozdnímu mateřství. Nejprve je vymezeno pozdní mateřství, dále jsou představeny základní sociologické teorie, které se dotýkají změn v reprodukčním chování. Jsou zde také uvedeny základní faktory, jež ovlivňují úroveň plodnosti, zvláště úroveň plodnosti žen starších 35 let.

2.1 Pozdní mateřství

Pojem mateřství není v sociálních teoriích jednoznačně vymezen. Lze jej tak chápat z několika pohledů. Mateřství může být vymezeno jako období, kdy je žena matkou. V takovém případě lze z hlediska časového považovat za jeho začátek porod nebo získání dítěte do výchovy. Mateřství však je také možné spojovat s pocity a vlastnostmi, jež se asociují se slovem matka. Definice může být také zkonstruována oproti pojmu rodičovství. Tento pojem je spojován s úlohou výchovy dítěte obou rodičů. Mateřství je tak užším pojmem, neboť se vztahuje pouze k ženě (Veselá, M., 2010). Obecně pak bývá mateřství chápáno jako přirozená součást života ženy, často dokonce jako naplnění jejího života. O tom, jaký význam je mateřství příkládám, svědčí nepřímo i okolnost, že plánovaná bezdětnost je u žen často chápána jako sobecké počínání.

Pro účely této práce je pozdní mateřství definováno jako mateřství žen starších 35 let. Věková hranice 35 let byla zvolena s ohledem na závěry současné odborné literatury, zvláště sociologické a lékařské. Pozdní mateřství však není novým fenoménem, a proto by případná definice mohla být v každé době jiná (například během sedmdesátých let, kdy lidé měli děti velmi brzy, byla již žena starší 30 let považována za starší matku). Zvolená věková hranice tak byla vybrána právě s ohledem na současné chápání pozdního mateřství, neboť při komparaci změn je možné lépe znázornit strukturální změny a taktéž jiné chápání pozdního mateřství v jednotlivých obdobích.

2.2 Sociologické teorie reflektující změny plodnosti

Od dvacátých let dvacátého století se po současnost událo mnoho změn v reprodukčním chování populace Česka i Slovenska. Nejvíce diskutované jsou pak změny spojené s druhým demografickým přechodem. Zatímco v zemích západních lze jeho vliv sledovat již od 60. let dvacátého století, v Česku a na Slovensku se začal razantně projevovat až od roku 1990. Změnami v reprodukčním chování se však nezabývali pouze demografové, své významné místo mají i v sociologických teoriích. Tyto teorie se dají s ohledem na příčinu změn rozdělit do tří přístupů k problematice: normativní teorie, teorie racionální volby a teorie, které vidí hlavní příčinu v procesu individualizace.

2.2.1 Teorie individualizace

Zastánci teorie individualizace především poukazují na to, že proces modernizace nastolený na konci 19. století, byl postupně nahrazen modernitou. Proces individualizace je důsledkem modernity, která při svém rozvoji sama sebe rozvolnila, rozrušila stanovená pravidla a jistoty, a vytvořila tak prostor pro vyvázání jedince ze sociálních vazeb. Tento proces se projevil i na přeměně pozice jedince ve světě až do té podoby, kterou nalézáme v dnešním světě.

Úroveň plodnosti je s narůstajícími možnostmi naplánovat mateřství stále více odvislá právě od rozhodnutí samotných jedinců, zda a i kdy budou mít dítě. Mateřství tak postupně mění kvalitativně svou povahu. Ženy díky větším možnostem vlastní realizace a menším tlakům rodiny a oslabování vlivů tradičního chápání ženy mohou své mateřství odložit do pozdějšího věku, popřípadě se dokonce rozhodnout, že dítě mít vůbec nebudou. v dnešním světě totiž žena již může fungovat jako samostatný jedinec a nepotřebuje z hlediska materiálního ke svému životu rodinu.

Myšlenky individualismu se v podobných sentencích objevují u mnoha sociálních myslitelů. Jedním z prvních byl George Simmel, který připomíná, že zásadním podnětem procesu individualizace bylo zavedení peněz (Simmel, 2006). Ty umožnily, aby proběhla maximální diferenciací lidí, aniž by došlo k úpadku společnosti. Právě moment začlenění ženy do pracovního procesu a možnost vydělat si sama, znamenal dle jeho názoru zrušení její závislosti na rodině či muži. Velice zajímavý úhel pohledu nabízí Norbert Elias. Ve své teorii civilizačního procesu představuje základní principy individualizace. Se stále narůstající individualizací narůstá závislost člověka na společnosti. Rozpor začíná již v samotné socializaci jedince. Ukázkovým příkladem je žena. Ta je již od samého počátku své výchovy uváděna před skutečnost, že by měl nastat čas, kdy bude matkou, zároveň je však nucena také dosáhnout jedinečnosti a úspěchu ve své pracovní sféře. Žena se tak dostává do konfliktu, kdy nemůže ani uspokojit své touhy po zaměstnání, ani být pouhou matkou na plný úvazek. Pozdní mateřství je jedním z východisek tohoto vnitřního rozporu, neboť žena si vybuduje pracovní pozici

a zároveň zvládne být i matkou. V procesu civilizace jsou stále předávány normy staré, ale individualizace zatím přesunula požadavky na jedince (dle Šubrt, 1996).

Proces individualizace také ovlivnil zásadním způsobem fungování rodiny. Jeden z pohledů na tyto změny předkládá De Singly. Ten zdůrazňuje, že se rodina přeměnila především ve dvou směrech: proběhla její privatizace a změnil se proces socializace. Privatizace se projevuje především v přikládání větší důležitosti kvalitě navazovaných vztahů, což může být jednou z příčin odkladu rozhodnutí mít dítě. Žena vyzdvihující hodnotu dokonalého vztahu, pravděpodobně stráví nad hledáním partnera více času. Druhým aspektem je změna procesu socializace. Na jedné straně sice jedinci chrání svou individualitu v rodině, ale zároveň předávají stále větší kompetence státu. Žena se stává díky tomuto procesu poměrně nezávislou na partnerovi. Protože ať již má dítě v kterémkoli věku, stát je zárukou, že o dítě bude postaráno, a to nejen s ohledem na jeho vzdělání, ale i příslibu případné pomoci, pokud by dítě vychovávala sama (de Singly, 1999).

2.2.2 Kulturní a normativní teorie

Kulturní a normativní teorie nalézají příčinu změny v reprodukčním chování v proměně hodnot a preferencí lidského života. Částečně tak navazují na teorie individualismu. Mezi autory není jednotná shoda na tom, které z hodnot jsou v současném světě nejdůležitější. Často se objevuje nové postavení muže a ženy, individualismus a zhroucení tradičních věr (protože se jedná především o západní společnost, míní se křesťanství).

Nejdůležitějším představitelem tohoto směru je Ronald Inglehart. Jeho hlavní myšlenkou je změna role klíčových hodnot. Zatímco v procesu industrializace byly zásadní faktory ekonomické, s nástupem modernity přichází období, kdy chování jedince zásadním způsobem ovlivňují hodnoty. Inglehart tak tvrdí, že původní materialistické hodnoty byly zaměřeny na blahobyt a bezpečí, zatímco současné postmaterialistické hodnoty jsou především o kvalitě života¹. V tomto kontextu pak jasně vyvstává kvalitativní přeměna pozdního mateřství. Zatímco dříve se starším ženám rodily děti spíše vyššího pořadí a především z důvodu pracovní síly a rodinného zabezpečení, je dnes pozdní mateřství spojeno také s faktem, že si žena prodlužuje svobodný život bez závazků (a proto dítě odkládá do pozdějšího věku) (Rabušic, 1990).

Do normativních koncepcí je možné také zařadit teorii druhého demografického přechodu. Teorie se zrodila v nizozemském demografickém výzkumu a mezi její autory se řadí van de Kaa, Lesthaeghe a Moorse. Van de Kaa vyzdvihuje tři společenské procesy – sociální strukturu, kulturu a technologický vývoj. Tyto procesy fungují současně, ale nejvýznamnější je z nich právě kulturní a hodnotový. Zásadní změna hodnoty proběhla díky individualismu a sekularizaci. Lidé se v současné době musí především prosadit a využít svůj talent, proto odkládají dlouhodobé závazky. Ženy tak například odkládají své mateřství na pozdější dobu, aby stihly využít svůj pracovní potenciál. Van de Kaa však také upozorňuje, že změna hodnot musela být podporována také přeměnou role státu (Hamplová, 2003).

¹ Inglehartovo vymezení materialistických a postamaterialistických hodnot, není zcela tradiční.

Rabušic propojil ve své práci teorie druhého demografického přechodu a Ingelhartův přístup a využil je při interpretaci změn, které proběhly v Česku v devadesátých letech. Spolu s Možným tvrdí, že příchod kapitalistického systému, zcela změnil hodnoty. Zatímco v socialistické společnosti nezáleželo na výkonu člověka, ale pouze na sociálním kapitálu (mít známé a konexe), skutečné věci, kterým se mohli lidé věnovat, byly pouze rodina. Po revoluci však mladí lidé již mají dostatečný prostor pro seberealizaci a rodinu odkládají na pozdější období (Rabušic, 2001; Možný, 1991).

2.2.3 Teorie racionální volby

Zcela odlišný pohled na problematiku změn ve společnosti přináší teorie racionální volby. Ta se zaměřuje pouze na objektivní faktory a okolnosti, které ovlivňují rozhodnutí člověka mít dítě. Hodnoty jsou z tohoto pohledu irelevantní, neboť jedinec může dosáhnout svého cíle jen skrze prostředky, které mu společnost poskytuje. Těmto teoriím je často vytýkáno, že chápou člověka pouze jako kalkulující bytost, která v každé situaci zvažuje, co je pro ni nejvýhodnější. Tradičně však všechny výzkumy založené na těchto teoriích sledují ovlivnění jedince makrostrukturou a jeho kalkulaci zcela vynechávají.

Mnoho teoretiků tohoto směru se zabývá posunem sňatkového věku do vyšších věkových kategorií, jenž hraje také roli v pořízení si dětí v pozdějším věku. Zde lze připomenout G. S. Beckera, S. Linderberga či V. Oppenheimerovou.

Blossfiel a Millsová pojmají příčinu změny v rodinném chování velmi zeširoka a vidí ji v globalizaci. Globalizace pro ně představuje především selhání sociálního státu, stále větší roli hrají trhy, zvyšuje se ekonomická konkurence, rozvíjejí se informační sítě a zvyšují se tendence k šokům. Mladí lidé se tak ocitají na poli nejistot, kde je po nich vyžadována velká flexibilita. Navíc jsou nováčky mezi staršími pracovníky. Z těchto důvodů odkládají všechny závazky na pozdější dobu (Hamplová, 2003). Výsledkem může být právě odklad mateřství až za věkovou hranici 35 let.

2.3 Faktory ovlivňující plodnost

V této části jsou shrnuty možné faktory, jež mají vliv na úroveň, intenzitu a časování plodnosti. Nejde o vyčerpávající seznamem možných vlivů, pouze o nejdůležitější faktory.

2.3.1 Biologické faktory a rozvoj lékařství

Zplození dítěte jako biologický proces je limitováno samotným fungováním lidského těla. Žena je ve svém plánování mateřství determinována dobou, kdy vůbec může dojít k otěhotnění.

Biologicky je tato doba vymezena první menstruací a zakončena menopauzou. Dalším důležitým bodem je vůbec schopnost ženy (případně muže či páru) mít dítě, fekundita. U části žen se může projevit sterilita, tedy neschopnost otěhotnět, která může být primární - žena nikdy neotěhotněla, nebo sekundární - žena již v dřívější době otěhotněla. O sekundární sterilitě se hovoří v případě, když žena dítě donosila či dítě potratila. V souvislosti s tímto jevem je možné zmínit ještě infertilitu, tedy neschopnost ženy dítě donosit (WHO, 2012).

Biologické limity lidského těla, mužů i žen, jsou v situaci dnešní pokročilé medicíny do značné míry posunuty. Úroveň fertility je v současné době širokého rozšíření kontraceptiv na mnohem nižší úrovni než kdykoli v minulosti.

Odklad narození dítěte do pozdějšího věku souvisí také s potenciálním problémem ženy otěhotnět již v mladším věku (Biermann, 2005). Lékařská péče v posledních letech v ČR a v SR velmi postoupila v léčbě neplodnosti. Za neplodný pár se považuje ten, kterému se v průběhu dvou let nepodařilo otěhotnět (WHO, 2012). Léčba probíhá formou hormonální i formou asistované reprodukce. Zde již lékaři uměle zasahují od samého procesu početí dítěte (Řežábek, 2008). Vystává tak i etická otázka, zda takový zásah do reprodukce již není porušením základních morálních hodnot (např. katolické církve jsou striktně proti jakémukoliv umělému zasahování do procesu stvoření člověka).

Vysoká úroveň lékařské péče tak umožňuje posunutí plánovaného mateřství do vyššího věku, ovšem žena musí vždy počítat s nárůstem nebezpečí. Ženě nehrozí pouze potíže s otěhotněním, ale starší žena má také vyšší riziko samovolného potratu, zvyšuje se také riziko, že dítě se narodí s některou vrozenou vadou. Její těhotenství bude pravděpodobně rizikové a hrozí jí také vyšší šance problémů u porodu.

2.3.2 Hodnotové a psychologické faktory

Změna hodnotového žebříčku mladých lidí je do velké míry příčinou pohledu na dobu, ve které je dle nich vhodné pořídit si dítě. V současné době se na Slovensku i v Česku v posledních dvaceti letech výrazným způsobem změnilo hodnotové žebříčky (Horáková, 2005). Oproti dřívějšímu důrazu na rodinu se do popředí dostávají hodnoty vlastního sebeuplatnění a zajištění kvalitního života.² Vhodné by bylo připomenout, že Česko je na rozdíl od Slovenska zemí silně ateistickou. Na Slovensku se v současnosti k římskokatolickému náboženství hlásí dle Sčítání 2011 62 % lidí (SÚSR, 2012), v Česku v posledním Sčítání lidu, domu a bytů z roku 2011 odmítla téměř polovina lidí na otázku náboženského vyznání odpovědět. Ze získaných odpovědí pak 62 % lidí odpovědělo, že žádné náboženské vyznání nemá (ČSÚ, 2011). Hodnotový systém více katolického Slovenska tak bude trochu více konzervativní, než jaký nalezneme ve společnosti české.

Mezi základní psychologické faktory ovlivňující rozhodnutí mít dítě patří motivace k rodičovství a manželství, dále osobnostní vývoj, psychologické a sociální tlaky a pozitivní a negativní stránky rodičovství. Na tomto místě je vhodné zmínit nedávný kvalitativní výzkum

² 2.2.2 Kulturní a normativní teorie.

motivů pozdního rodičovství I. Bímové. Ta se ve své diplomové práci pokusila formou vícenásobné případové studie zmapovat důvody a okolnosti tohoto jevu a pokusit se popsat osobní význam odkládání rodičovství. I když studie proběhla na docela malém vzorku a metoda výběru byla zatížena poměrně velkou výběrovou chybou, výzkum předložil pár zajímavých skutečností (Bímová, 2007).

Především se ukázalo, že pozdní rodičovství nemusí být jevem plánovaným, ale dochází k němu spíše v důsledku sledu událostí. Mateřství je totiž stále součástí životního plánu žen, i když jej odkládají (Mareš, 2002, s. 162). Z vlivů, které ženy silně ovlivňovaly při rozhodnutí mít dítě, byl nejvíce významný psychologický a sociální tlak. Mnoho respondentek pocíťovalo po třicítce tlak psychologický (vnitřní tikot hodin) a všechny se shodly na tom, že obrovský byl v první řadě tlak sociální (především ze strany rodičů). Příčina odkladu rodičovství byla také často způsobena problémem s otěhotněním. I když jde v podstatě o jev z lékařské oblasti, ženy viděly její původ především ve špatném psychickém stavu.

Výzkum poukázal na to, že současné české ženy, které si pořídí dítě po třicítce, dítě vždy chtěly. Odklad byl někdy úmyslný a někdy nechtěný, ovšem tlak společnosti byl vždy velmi silný. Ukazuje se tak, že česká společnost je spíše konzervativní a stále od ženy očekává, že jednou dítě bude mít.

2.3.3 Socioekonomické a legislativní faktory

Plodnost (tedy i starších žen) má jako demografický proces biosociální charakter. Její podoba je tak nejen determinována biologickými faktory, ale velmi silně reaguje na společenské podmínky. Z těchto důvodů tato část předkládá přehled nejdůležitějších ekonomických, politických i legislativních faktorů v historickém kontextu.

Československo vzniklo jako jeden z nástupnických států Rakouska-Uherska a bylo vytvořeno z několika nesourodých zemí. Na straně jedné zde byly průmyslově rozvinuté české země, které ale ztratily významnou část trhů, na straně druhé méně rozvinuté spíše zemědělské Slovensko, jehož vazby na odbytiště v Uhersku byly také zpřetrhány. Vznikl tak stát silně heterogenní po stránce ekonomické, sociální, národnosti a i úrovní obyvatelstva (Kučera, 1994). Na počátku dvacátých let (1920-22), těsně po vzniku Československa, byla ekonomická a hospodářská situace země velmi nestabilní. Hospodářství bylo silně vyčerpáno po válce, hrozila chudoba, problémy v zásobování a sociální nepokoje. Politika státu se zaměřovala na zajištění základního fungování ekonomického systému. Stát měl velké rozpočtové problémy a sociální pomoc občanům byla nízká. Poté následovalo do roku 1929 období, v němž byly tyto problémy překonány, ekonomika rostla, snižovala se nezaměstnanost a stát prosperoval. Po období konjunktury však přišla v letech 1929-31 velká hospodářská krize, která zasáhla především tradiční odvětví průmyslu, zejména spotřebního. Počet nezaměstnaných tehdy přesáhl v celém Československu 1 milion osob. Tento vývoj se odrazil v úrovni plodnosti, i když s určitým zpožděním (nejníže klesla úroveň plodnosti až v roce 1936). Hospodářská krize navíc postihla především oblasti obydlené příslušníky národnostních menšin, takže se dále zvýšila politická nestabilita státu.

Dalším sledovaným obdobím jsou v předkládané práci léta 1960-62. Ta zachycují stav, který se vytvořil po velice prudké likvidaci soukromého sektoru a kolektivizaci zemědělství po únorovém převratu v roce 1948 a po prvních letech zkušeností s centrálně řízeným hospodářstvím, které bylo velmi málo neproduktivní, ale vyžadovalo plnou zaměstnanost mužů i žen v produktivním věku. Povinností pracovat se socialistické státy značně odlišovaly od západu, kde valná většina žen stále zůstávala v domácnosti, případně odcházela do práce až potom, co vychovala děti. Plná zaměstnanost tak měla dopad na odlišnou úroveň plodnosti, neboť vedla k jejímu poklesu. K tomu přispěla i okolnost, že se zcela zastavila výstavba bytů a nastala tak značná nouze o byty, zvláště pro mladá manželství. Obdobná hospodářská situace byla i na počátku let osmdesátých. V období 1979-81 však byly již, pokud jde o možnost získat byt, okolnosti jiné, neboť v 70. letech se velmi rozvinula bytová výstavba a také byla zavedena řada vzájemně provázaných pronatalitních opatření. Především došlo k prodloužení mateřské, zavedení mateřského příspěvku, mladý pár také mohl využít výhodných novomanželských půjček.

Po sametové revoluci obě země opět prošly transformací a vrátily se k principům tržního hospodářství. Ve sledovaném období 2000-2 již byly obě země rozděleny na dvě samostatné. V Česku i na Slovensku došlo během transformace k poměrně úspěšnému přeorientování se na nový systém. Během těchto let ekonomika rostla. Stát však zmenšoval podporu rodin a sociální pomoc (Historie MF, 2005).

Mezi faktory, které ovlivňují úroveň plodnosti, však patří i další faktory. Je to například postoj společnosti k umělým přerušením těhotenství. Zásadní okolností bylo v tomto ohledu povolení umělých přerušení těhotenství z jiných než zdravotních důvodů. To bylo v Československu poprvé povoleno zákonem z roku 1957, který vstoupil v platnost v roce 1958. Až do roku 1987 bylo povolení zákroku odvislé od souhlasu interrupční komise, kterou musely ženy o povolení požádat. Zákon byl v roce 1986 novelizován (s platností od roku 1987) a platí v České i Slovenské republice dodnes. V Česku s určitou úpravou (zvýšení platby za zákrok) v roce 1992. Touto novelou byly zrušeny interrupční komise a matka se tak může zcela svobodně rozhodnout, zda dítě chce či nechce. Možnost umělého přerušení těhotenství do značné míry snižuje úroveň plodnosti žen starších 35, neboť právě ženy vyššího věku často zvolí tuto možnost. To platí v Česku i na Slovensku.

Dalšími důležitými legislativními opatřeními byla, částečně již výše zmíněná, různá opatření ve prospěch rodiny. Během první republiky byla zavedena první pronatalitní opatření. Především šlo o možnost čerpání mateřské dovolené, která byla stanovena na 3 měsíce (v roce 1926). Dále v oblasti sociální byly zavedeny první přídavky a příspěvky na děti. V průběhu Československé socialistické republiky byla nejvýraznější opatření zaváděna v letech 1968-73. Především šlo o mateřský příspěvek (1970), o novomanželské půjčky (1973), zvyšování porodného a přídavek na děti a prodloužení mateřské dovolené na 28 týdnů (1987).

Během transformačního období nebyla populační politika formulována, některá opatření však lze nalézt v rámci politiky rodinné (Kocourková, 2010). Od roku 1990 je zaveden místo mateřského příspěvku v rámci zrovnoprávnění rodičů pojem rodičovský příspěvek. Od roku 1995 se v ČR výše rodičovského příspěvku neodvíjí od počtu dětí, ale dle výše příjmu matky (dnes již jednoho z rodičů). V roce 2001 pak v ČR došlo k zrovnoprávnění mužů a žen, a muži

tak mohou také žádat o rodičovskou dovolenou. V současnosti si matka či otec na rodičovské dovolené mohou vybrat dobu i výši příspěvku³, jenž jim stát bude vyplácet (MPSV ČR). Na Slovensku se v současné době rodičovský příspěvek vyplácí paušálně (není tedy vypočítáván z platu rodičů) a je navyšován v případě narození dalšího dítěte. Maximální doba pobírání rodičovského příspěvku je do tří let dítěte (MPSVR SR).

³ Maximální doba pobírání rodičovského příspěvku jsou 4 roky a celkově smí rodina od státu získat maximálně 220 000,- Kč.

3 Přehled literatury a zdrojů dat

3.1 Použitá literatura

O samotnou analýzu plodnosti je v současné odborné literatuře poměrně široký zájem. Jedním z důvodů je její rostoucí vliv na populační vývoj, ale také atraktivnost tématu vzhledem k velkým a rychlým změnám, jež lze na tomto poli především v posledních letech v Česku i na Slovensku pozorovat. Samotnou plodností starších žen se však v demografické odborné literatuře zabývá jen málokdo. Mnohem více literatury, která se zaměřuje na pozdní mateřství, lze nalézt v produkci dalších věd, především pak sociologie a psychologie.

Protože v demografické literatuře jen těžko nalezneme přímo téma plodnosti žen věku vyššího 35 let, bylo v práci čerpáno především z publikací, které se zabývají obecně tematikou plodnosti a snaží se ji zasadit do širších souvislostí. Časový horizont předkládané práce je ovšem široký, a tak na něj nelze vztáhnout pouze odbornou literaturu, která se zabývá současností.

Práce se opírá především o publikace Populační vývoj příslušných let a příslušného státu, jak jej zpracovává Český statistický úřad a Štatistický úrad Slovenskej republiky (ČSÚ, 2011; Vaňo, 2009) a dále o publikace o populačním vývoji zpracované Katedrou demografie a geodemografie Přf UK (Kučera, 1994 a 1997).

Jak již bylo zmíněno, velkou pozornost věnují autoři změnám plodnosti, které nastaly v posledních letech (Kučera, 1997; Vaňo a kol., 2001, Sirovátko, 2003; Sobotka, 2006; Rychtaříková, 2009). Všechny tyto práce přistupují k problematice transversálně. V odborné literatuře je možné také nalézt přístup generační (Rychtaříková, 2004). Dalšími tématy prací je také rostoucí podíl dětí narozených mimo manželství (Rychtaříková, 2007) či vytváření nových typů rodin (Štastná, 2006).

V první části kapitoly Teoretický pohled na pozdní mateřství bylo čerpáno jednak z prací a publikací, které se zabývaly relevantními sociálními teoriemi (Šubrt, 1996; Hamplová, 2003; Rabušic, 1990), nebo přímo z primárních zdrojů (Simmel, 2006; de Singly, 1999). V druhé části byly informace čerpány především z publikací, jejichž obsahem byla problematika vybraných faktorů (Biermann, 2006; Řežábek, 2008; Bímová, 2007; Bartoňová a kol., 2010).

Pro vysvětlení použitých pojmů se práce odvolává na publikace: Základy demografie (Pavlík, Rychtaříková, Šubrtová, 1986), Úvod do demografie (Kalibová, 2001), Demografie (nejen) pro demografy (Kalibová, Pavlík, Vodáková, 1993) a na Mnohojazyčný demografický slovník (Pavlík, Kalibová 2005). Podrobnější pohled na logistickou regresi a její použití byl nalezen především v odborném článku Nebojte se logistické regrese (Řeháková, 2000).

3.2 Datová základna

Pro postihnoutí vývoje a komparaci plodnosti žen starších 35 let v Česku a na Slovensku byla základní data čerpána z publikací Pohybů obyvatelstva za vybraná léta a zemi. Tyto publikace prezentují zpracovaná data za mechanický i přirozený pohyb obyvatelstva v daném roce i zemi. Základní data pro podrobné věkové struktury byly brány z výsledků Sčítání lidu, domů a bytů z příslušných let: 1921, 1930, 1961, 1980, 2001. V posledním období 2009 byla věková struktura čerpána z Pohybů obyvatelstva příslušné země. Data byla dále doplňována z databáze Českého statistického úřadu a z databáze Slovak POPIN. Na vzniku databáze Slovak POPIN se podílel Štatistický úrad Slovenskej republiky a Výskumné demografické centrum v Bratislavě.

Vzhledem k delšímu časovému rozpětí, jež je v předkládané práci studováno, je vhodné zmínit změny ve zpracovávané statistice v Pohybech obyvatelstva, které se následně budou odrážet v praktické části práce. V dvacátých a třicátých letech jsou údaje za narozené děti zpracovávány za pětileté věkové skupiny matek, od období 1960-62 jsou již za jednotky věku.

Na počátku dvacátých let není ve statistice zpracována plodnost dle pořadí narozených dětí, ovšem oproti následujícím létům jsou zpracovány narození dle délky manželství rodičů a věku matčina s pohlavím a vitalitou. Ve třicátých letech jsou již dostupná data za narozené dle pořadí a věku matky. Nejsou však zpracována data za živě narozené děti dle legitimacy a pořadí, čerpat lze pouze z tabulky pořadí a legitimita narozeného (živě i mrtvě) dítěte v kombinaci s věkem matčiným.

Proměnami prošlo také zpracování narozených podle hmotnosti dětí a věku matky, které bylo v letech 1960-62 dostupné, ovšem v letech 1979-81 se již třídění narozených dle hmotnosti a věku matky neobjevilo. Opět se do statistiky vrací od let 2000-2. Klasifikace dětí dle jednočetných a vícečetných porodů je dostupná od období 1960-62.

4 Metodologie práce

Kapitola metodologie práce se v první části věnuje představení a vysvětlení použitých pojmů a termínů, jež jsou využívány při demografické analýze plodnosti nebo které se spojují se samotnou problematikou plodnosti. Druhá část kapitoly se zabývá metodologií a pokusí se objasnit metody použité v práci. Bude se především jednat o využití analýzy binární logistické regrese.

4.1 Základní pojmy

Porodnost je spolu s úmrtností základní složkou demografické reprodukce populací. Reprodukce jako proces rození dětí je v některých případech brána (především v západních zemích) jako rozdíl mezi počtem narozených a zemřelých (Pavlík, Kalibová, 2005). Demografická analýza porodnosti vychází ze statistiky založené na narozených dětech. *Plodivost, fekundita* jako schopnost muže či ženy mít děti je biologickou determinantou *plodnosti, fertility*. Opakem fekundity je *neploďnost* či-li *sterilita*. *Plodnost* chápeme jako výsledný proces rození dětí. Studium plodnosti se vztahuje především k ženám a je výsledkem počtu narozených dětí (není-li specifikováno jinak, většinou živě narozených). *Plodnost* však není ovlivňována pouze fekunditou, ale také nebiologickými faktory. Jedny z nejdůležitějších determinantů jsou populační politika státu, náboženská vyznání, hodnotový systém či bytová situace (Kalibová, 2001).

Narozené děti jsou kategorizovány z hlediska *legitimity*, tedy dle rodinného stavu, v jakém matka byla při narození dítěte. Rozlišuje se také striktně legitimní dítě, tedy takové, které bylo počato již v manželství (Pavlík, Kalibová, 2005). V praxi se však legitimita přiřazuje pouze dle aktuálního rodinného stavu rodičky.

Dle počtu narozených dětí se porody klasifikují na *jednočetné* a *vícečetné*. Vícečetnými porody rozumíme narození více než jednoho dítěte.

Děti jsou dále členěny dle *pořadí*. Tradičně se pořadí určuje součtem všech předchozích dětí narozeným dané matce či součtem narozených dětí v nynějším manželství. Často je pořadí

určováno pouze počtem živě narozených dětí, je možné však brát i děti narozené (živě i mrtvě). Vícečetný porod je započítáván jako porod jeden. Existuje také klasifikace dle pořadí porodů či pořadí těhotenství (Pavlík, Kalibová, 2005).

Fekundita ženy je úzce propojena s jejím věkem, hovoří se tak o tzv. *reprodukčním období*. Tímto termínem se označuje věkové rozmezí, během kterého je žena schopna otěhotnět. Biologicky se jedná o období, kdy má žena menstruaci – od první po její poslední. Statisticky je toto období vymezeno věkem 15-49 let (někdy 15-44 let).

Nejjednodušším ukazatelem úrovně plodnosti je *hrubá míra porodnosti*, jež je vyjádřením počtu živě narozených dětí na 1000 obyvatel ke střednímu stavu populace. Tento ukazatel však poskytuje pouze omezené informace pro srovnání zemí a nebude tak v práci použit.

Proces plodnosti se však většinou vztahuje pouze na jedno pohlaví (nejčastěji ženy) a výsledkem jsou míry plodnosti. Velice častým ukazatelem je pak *obecná míra plodnosti*, která je vyjádřením poměru živě narozených dětí na 1000 žen v reprodukčním období (15-49 let). *Specifické míry plodnosti dle věku* ukazují poměr živě narozených dětí ženám v daném věku či věkové skupině ke střednímu stavu žen v daném věku či věkové skupině. Lze také počítat *specifické míry manželské plodnosti*, které budou v případě předkládané práce vyjadřovat poměr narozených dětí v manželství (živě i mrtvě) ke střednímu stavu vdaných žen. Obdobně *mimomanželské míry plodnosti* jsou v této práci znázorněním poměru dětí narozených mimo manželství ke střednímu stavu nevdaných žen.

V předkládané práci se dále objeví *specifická míra manželské plodnosti dle věku otce*, která je vyjádřením poměru dětí narozených v manželství (živě i mrtvě) ke střednímu stavu mužů.

Při konstrukci *redukovaných měr plodnosti dle pořadí a věku matky* je vztažen počet narozených dětí (živě i mrtvě) ke střednímu stavu žen. *Redukované míry manželské plodnosti dle pořadí a věku matky* jsou poměrem živě narozených dětí v manželství dle pořadí a středního stavu vdaných žen. *Redukované míry mimomanželské plodnosti dle pořadí a věku matky* jsou vyjádřením poměru živě narozených dětí dle pořadí mimo manželství a středního stavu nevdaných žen. Z těchto redukovaných měr lze sestavit pravděpodobnost zvětšování rodiny. Jde o pravděpodobnost zvětšení rodiny s počtem dětí i na počet $i+1$ (Pavlík, Kalibová, 2005).

Při studiu plodnosti lze také vyjít z kohort, hovoří se o tzv. *kohortní plodnosti*. Součet generačních měr plodnosti dle věku je pak *konečnou plodností*. V práci však tyto ukazatele nebudou konstruovány.

Intenzitu plodnosti v daném období vyjadřuje *úhrnná plodnost*. Jedná se o součet specifických měr plodnosti podle věku a sděluje, jaký počet dětí by se narodil jedné ženě během jejího reprodukčního období, kdyby se míry plodnosti dle věku nezměnily zhruba 35 let. Měří intenzitu plodnosti ve fiktivní populaci, jejíž řád plodnosti je složen z reálných měr plodnosti 35 generací. Stejně se konstruují míry *manželské plodnosti* (součet manželských měr plodnosti dle věku) a *mimomanželské plodnosti* (součet měr mimomanželské plodnosti dle věku). Změny hodnot úhrnné plodnosti jsou dány změnami v rozložení narozených dětí dle věku a pořadí, přičemž právě toto časování porodů velmi silně reaguje na vnější podmínky. Hodnota 2,1 za současných úmrtnostních poměrů zajišťuje prostou reprodukci populace bez početních změn.

Při sledování časování rození dětí je důležitým *ukazatelem průměrný věk žen při narození dítěte*. Jde o vyvážený aritmetický průměr, kde vahami jsou míry plodnosti dle věku, případně

další specifické míry (manželské, mimomanželské, dle pořadí). Analogicky lze postupovat ve výpočtu *průměrného věku otce*, kde je věk vážen mírou manželské plodnosti dle věku otce. V práci je také počítán *průměrný věk otce, pakli jeho ženě byla při narození dítěte starší 35 let*. V tomto případě je věk vážen mírou manželské plodnosti, která je vyjádřením poměru narozených dětí v manželství ženám starším 35 let a počtu jejich mužů v příslušném věku.

4.2 Metodika práce

4.2.1 Demografická analýza

Na samém počátku je nutné vymezit předkládanou práci prostorově, věcně a časově. Prostorové vymezení již bylo zmíněno v úvodní části - studovanou oblastí je Česko a Slovensko. Časové ohraničení práce je od 20. let 20. století po současnost. Vzhledem k takto širokému časovému vymezení jsou v práci vybrány pouze některé roky, jež by měly postačit k uspokojivému zachycení změn, které v plodnosti žen starších 35 let proběhly. Vybranými léty jsou: 1920-22, 1929-31, 1960-62, 1979-81, 2000-02, 2008-10.

Věcné vymezení spočívá v předložení předmětu zájmu a zvolených ukazatelů, jež postihnou jeho vývoj. Práce se tematicky dotýká úrovně plodnosti žen starších 35 let v Česku a na Slovensku. Pro postihnutí celkového pohledu na změny plodnosti v celém reprodukčním období ženy (15-49 let) jsou použity ukazatele úrovně i intenzity (obecná míra plodnosti, specifické míry plodnosti dle věku matky, úhrnná plodnost žen, specifické míry manželské plodnosti dle věku otce, úhrnná plodnost mužů) a ukazatele časování (průměrný věk matky, průměrný věk otce v manželství). Ukazatele úrovně a intenzity jsou dále počítány pouze pro ženy ve věku starším 35 let (specifické míry manželské plodnosti dle věku matky, specifické míry mimomanželské plodnosti dle věku matky, redukované míry plodnosti dle pořadí a věku matky, redukované míry manželské plodnosti dle pořadí a věku matky, redukované míry mimomanželské plodnosti dle pořadí a věku matky, příslušné úhrnné plodnosti), ukazatele časování (průměrný věk otce s ženou starší 35 let, průměrný věk ženy v manželství, mimo manželství, průměrný věk dle pořadí (celkovém), v a mimo manželství) a pravděpodobnosti zvětšování rodiny (celkově, v manželství a mimo manželství). Výjimkou jsou redukované míry manželské a mimomanželské plodnosti dle pořadí a věku matky, které nebylo možno získat pro období 1920-2, v období 1929-31, jsou k dispozici bohužel pouze data za děti narozené (živě a mrtvě dohromady), teprve v letech následných již je počítáno s dětmi narozenými živě.

Za vybraná tříletá období jsou spočteny tříleté průměry příslušných hodnot (např. počtu narozených dětí, které jsou vztaheny k věkovým strukturám obyvatelstva z příslušných censů). Výjimkou je poslední období 2008-10, kdy budou ukazatele vztahovány k věkové struktuře z 1. 1. 2009⁴.

⁴ Podrobněji v kapitole 3.2 Datová základna.

4.2.2 Logistická regrese

Cílem analýz založených na metodě regrese je nalézt co nejlepší a nejúspornější model, který popíše vztah mezi závislou (vysvětlovanou, predikovanou) a nezávislou (vysvětlující, predikující) proměnnou. Protože v předkládané práci nabývá vysvětlovaná proměnná dvou hodnot, byla zvolena binární logistická regrese. Vysvětlovanou proměnnou je zde narodit se matce starší 35 versus narodit se matce mladší 35 let (Řeháková, 2000).

Počet vysvětlujících (nezávisle) proměnných se v jednotlivých zkoumaných obdobích liší dle podrobnosti dostupné statistiky. Přehled o zkoumaných proměnných poskytuje tabulka 1. Postupně se používají následující proměnné: věk otce, pohlaví, vitalita, pořadí narozených dětí, pořadí narozených dětí v manželství, pořadí narozených dětí mimo manželství, vícečetné porody, hmotnost dětí a délka uplynulá od uzavření manželství (pouze roky 1920-22).

Tab. 1 – Přehled použitých vysvětlujících proměnných

	1920-22		1929-31		1960-62		1979-81		2000-02		2008-10	
	ČR	SR	ČR	SR	ČR	SR	ČR	SR	ČR	SR	ČR	SR
Věku otce												
Pohlaví												
Vitalita												
Pořadí (biologické)	–	–										
Pořadí (biologické) v manželství	–	–										
Pořadí (biologické) mimo manželství	–	–										
Vícečetné porody	–	–	–	–								
Hmotnost dětí	–	–	–	–			–	–				
Délka trvání manž.			–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

V práci jsou vypočítány regresní modely pro každou proměnnou zvlášť a to za Česko a Slovensko ve všech zvolených letech. Výsledné tabulky tak nezobrazují celý model, ale soubor modelů pro dané období. Příčinou je dostupnost pouze agregovaných dat po většinu sledovaného období. Pro zachování stejné metody, tak bylo počítáno s agregovanými daty i v letech současnějších (2000-2, 2008-10). Všechny analýzy byly provedeny pomocí programu SAS.

5 Strukturální změny pozdního mateřství v pohledu demografické analýzy

Kapitola postupně představí vývoj a strukturální změny pozdního mateřství v Česku a na Slovensku od začátku dvacátých let dvacátého století až po současnost a to formou předkládání relevantních demografických ukazatelů plodnosti⁵. Pro lepší představu o úrovni celkové porodnosti a plodnosti, je první část kapitoly věnována vývoji plodnosti žen po celé jejich reprodukční období – ve věkovém rozmezí 15-49 let. Druhá část kapitoly se již zaměřuje pouze na plodnost žen starších 35 let. V jednotlivých ukazatelích bude vždy srovnávána situace v České a Slovenské republice. Závěr kapitoly bude věnován shrnutí nejdůležitějších poznatků pro jednotlivá období.

5.1 Vývoj plodnosti

Na začátku dvacátých let dvacátého století bylo reprodukční chování obyvatelstva Česka i Slovenska výrazně odlišné. Důvodem byla skutečnost, že Česko se již nacházelo na konci demografického přechodu, zatímco Slovensko bylo teprve na jeho vrcholu. Během prvních let Československa docházelo v Česku k postupnému snižování plodnosti, které se prohloubilo během velké hospodářské krize. Na Slovensku se projevovalo postupné snižování úrovně plodnosti v souvislosti s probíhajícím demografickým přechodem. Po druhé světové válce došlo vlivem poválečného baby boomu v Česku k mírnému nárůstu plodnosti, ovšem jen po velice krátkou dobu. Na Slovensku tento baby boom nelze vystopovat, neboť před válkou mělo ještě vysokou plodnost a ta se dále snižovala. Konvergenci zemí lze sledovat teprve v sedmdesátých letech, a to v souběžném vzestupu ukazatelů. Ke konci osmdesátých let pak v Česku i na Slovensku postupně odezníval dopad propopulačních opatření a plodnost se stabilizovala na nižší úrovni. Bezprecedentně největší zvrat přineslo pro plodnost v Česku i na Slovensku období transformace. V devadesátých letech proběhly dvě změny: snížila se úroveň plodnosti

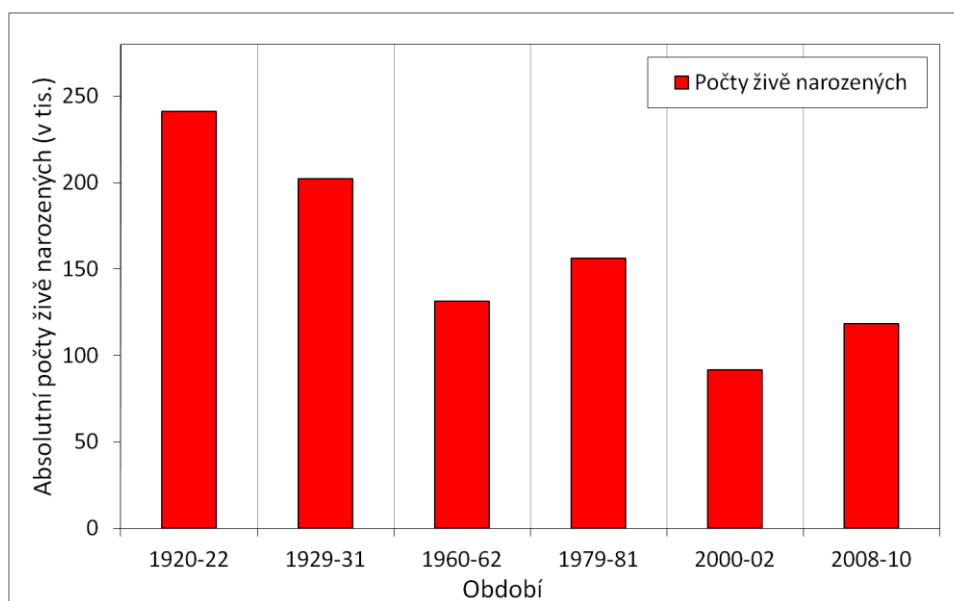
⁵ Tak jak byly definovány v 4. 1 Základní pojmy.

a mateřství se posunulo do vyššího věku. V obou zemích se také objevuje nový trend rozvolňování partnerského soužití a narůstá počet dětí narozených mimo manželství (Rychtaříková, 2010). Následující řádky prezentují základní změny, které proběhly během sledovaných let a plodnosti za celé reprodukční období žen. Krátce se věnují také plodnosti otců.

Absolutní počty narozených v České i Slovenské republice během vybraných let celkově klesaly. V České republice pozorujeme pokles počtu narozených oproti prvnímu období v letech 1929-31 a nižší počet narozených byl oproti létům 1929-31 také v letech 1960-62 (obr. 1). Vyšší počty byly zachyceny až v období 1979-81, od revoluce ovšem počty narozených opět klesly, v letech 2008-2010 pak došlo k mírnému nárůstu. V období 2008-10 dosáhly průměrně počty narozených téměř 120 000.

Podobný vývoj lze sledovat i na úrovni úhrnné plodnosti (obr. 2). Zatímco na začátku sledovaného období dosahovala úhrnná plodnost 2,8 dítěte na ženu, postupně klesla na 2,1 dítěte v letech šedesátých a osmdesátých, v posledním období (2008-10) dosáhla plodnost po mírném zvýšení z let 2000-2002 hodnoty 1,5 dítěte na ženu.

Obr. 1 – Absolutní počty živě narozených v České republice během sledovaných let

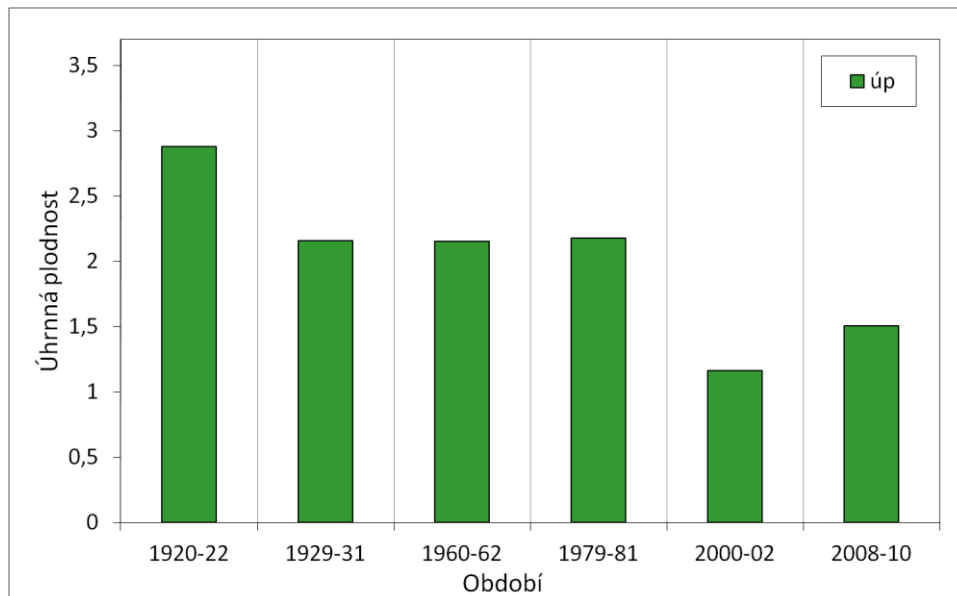

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR), vlastní výpočet

Vývoj na Slovensku byl velice podobný vývoji v Česku (obr. 3). Pokles absolutního počtu narozených však nebyl v období 1960-62 tak výrazný. V období 1979-81 dokonce absolutní počty živě narozených dětí přesáhly hodnoty z počátku třicátých let. V období 2000-02 byl oproti létům 1979-81 výrazný pokles počtu živě narozených. Poslední sledované období 2008-10 pak přineslo mírné zvýšení počtu živě narozených.

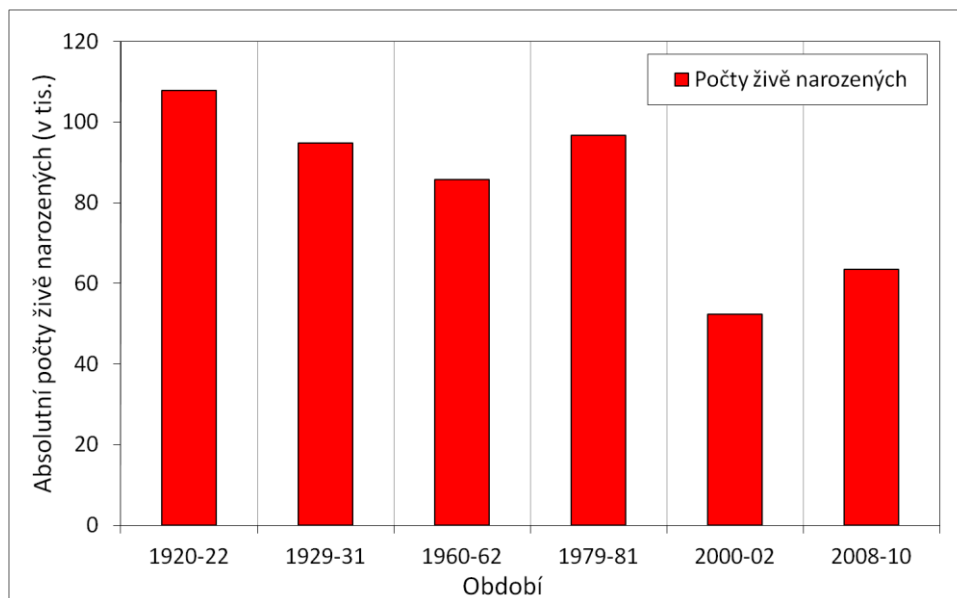
Nejnižší úhrnnou plodnost ze sledovaných období mělo Slovensko v letech 2000-02. Zatímco v prvním období dosahovala úhrnná plodnost 4,7 dítěte na ženu, v letech 2000-02 byla úhrnná plodnost pouhých 1,3 dítěte na ženu. V posledním období (2008-10) došlo k mírnému zvýšení plodnosti na úroveň 1,4 dítěte na ženu.

Obr. 2 – Úhrnná plodnost v ČR během sledovaných let

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR), vlastní výpočet

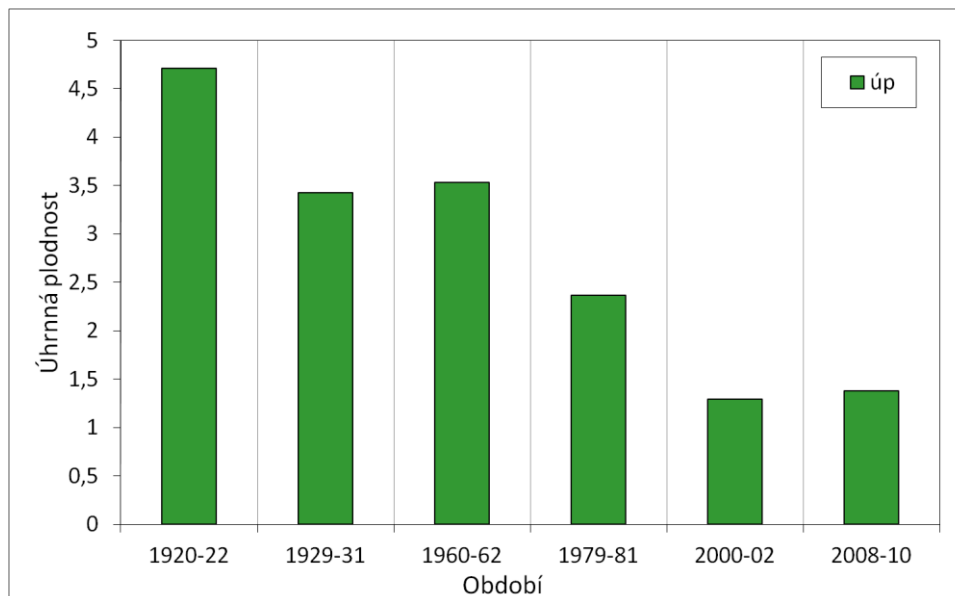
Obr. 3 – Absolutní počty živě narozených v SR během sledovaných let

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva a Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike, vlastní výpočet

Pohled na specifické míry plodnosti dle věku matky odhaluje výrazné změny v reprodukčním chování během vybraných let a to v České i Slovenské republice. Zatímco během let dvacátých a třicátých byla v Česku (obr. 5) nejvyšší míra plodnosti ve věkové skupině 25-29 let, v období socialistické republiky (období 1960-62 a 1979-81) se věk žen snížil a vrchol plodnosti se přesunul do věkové skupiny 20-24 let.

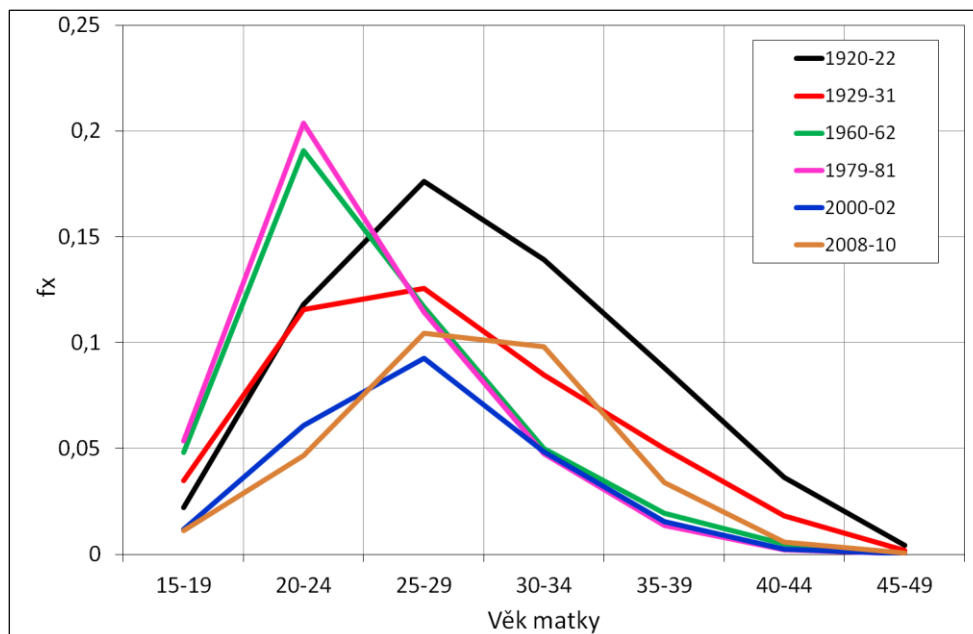
Obr. 4 – Úhrnná plodnost v SR během vybraných let

Zdroj: Čs. statistika, *Pohyb obyvatelstva a Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike*, vlastní výpočet

Po sametové revoluci došlo k výraznému posunutí plodnosti do vyššího věku matky. Vrchol je opět ve věkové skupině 25-29 let, ale jeho úroveň je poměrně vyrovnaná s věkovou skupinou 30-34 let. Nejvyšší míra plodnosti zůstala v období 2008-10 ve věkové skupině 25-29 let, ovšem úroveň plodnosti věkové skupiny 30-34 let je s ní již takřka stejná.

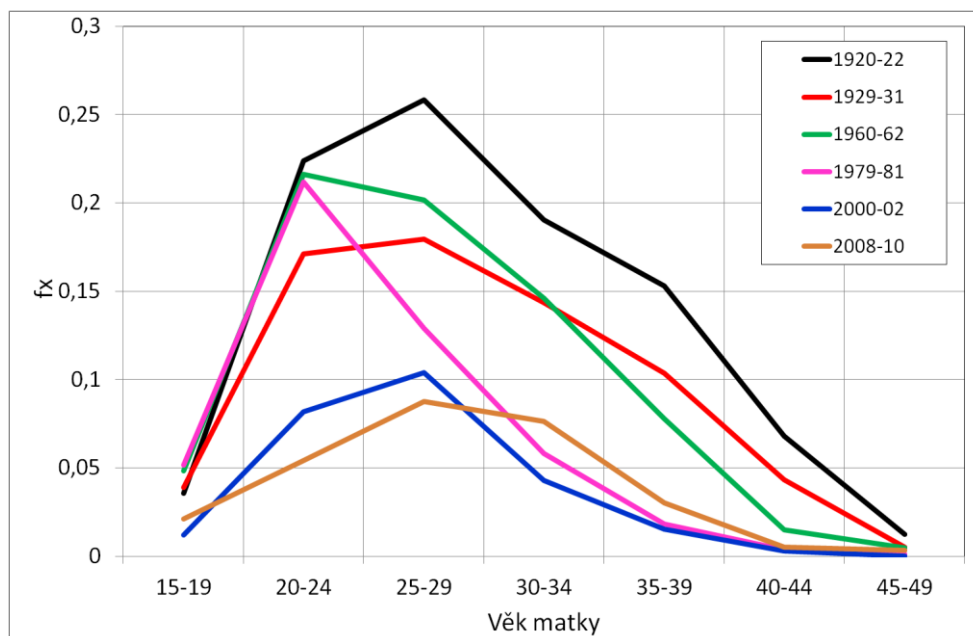
Obr. 5 – Specifické míry plodnosti dle věku matky v ČR během sledovaných let

Zdroj: Čs. statistika, *Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR)*, vlastní výpočet

Na počátku sledovaného období se Slovensko (obr. 6) ještě nacházelo v procesu demografické revoluce, země tak měla vysokou plodnost s poměrně rovnoměrným rozložením ve všech věkových skupinách. Nejvyšších měr plodnosti dosahovala věková skupina 20-25 let. Ve třicátých letech již došlo k výraznému snížení plodnosti a Slovensko se dostalo na úroveň plodnosti Česka z počátku let dvacátých (Příloha 1). I přesto však zůstává slovenská plodnost časná, neboť je ve věkových skupinách 20-24 a 25-29 takřka vyrovnaná. Šedesátá léta představují mírné zvýšení intenzity plodnosti a přesunutí plodnosti do mladšího věku žen do věku 20-24 let. Přesto je však na Slovensku poměrně vysoká plodnost ve věkové skupině 25-29. Tím se výrazně liší od Česka (Příloha 2), neboť v něm již byla plodnost silně koncentrována ve věku 20-24 let. Po revoluci došlo na Slovensku k výraznému snížení měr plodnosti a k posunutí do věku 25-29 let. V posledním období 2008-10 plodnost poklesla a dokonce dosahuje nižších hodnot než ČR. Taktéž se podobně jako v ČR plodnost posunula do vyšších věkových skupin (Příloha 3).

Obr. 6 – Specifické míry plodnosti dle věku matky v SR během sledovaných let

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva a Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike, vlastní výpočet

Graf podílu specifických měr plodnosti dle věku matky v České a Slovenské republice (Příloha 4, 5) ukazuje, že zatímco na počátku dvacátých a třicátých let byla velká distribuce měr plodnosti, v období 1960-62 a 1979-89 se plodnost realizovala především ve věkové skupině 20-24 let. Po revoluci došlo ke značnému snížení měr plodnosti ve všech věkových skupinách a to i ve vyšším věku žen.

Průměrný věk matek (tab. 2) v obou zemích postupně klesal z počátečních 29,68 let v Česku a 29,91 na Slovensku na 24,83 v Česku a 25,29 na Slovensku v období 1979-81. Poté se věk opět zvyšoval a to až na 29,42 v Česku a 28,59 na Slovensku v období 2008-10. Až do posledního období mělo Slovensko vyšší průměrný věk matek než Česko, ovšem v letech 2008-10 dosáhla Česká republika vyššího průměru.

Podíváme-li se již nyní na plodnost žen starších 35 let (obr. 5, 6), ukazuje se, že v Česku intenzita plodnosti v těchto věkových skupinách postupně klesala až na nejnižší úroveň v období 1979-81. Od let 2000-2 dochází k jejímu opětovnému zvýšení, ovšem její úroveň nedosahuje hodnot z let 1960-62. Na Slovensku intenzita plodnosti klesala dokonce až do období 2000-2 a v posledním období 2008-10 došlo k jejímu malému nárůstu. Slovensko mělo v počátečních obdobích výrazně vyšší míry plodnosti (Příloha 1), intenzity se srovnaly až v období 1979-81, přičemž takřka stejné specifické míry plodnosti mají ženy po 35. roku života v obou zemích v období 2000-2.

Tab. 2 – Průměrný věk matek a úhrnná plodnost žen v ČR a SR během sledovaných let

Rok	ČR		SR	
	úp	průměrný věk	úp	průměrný věk
1920-22	2,877	29,7	4,707	29,9
1929-31	2,155	26,8	3,425	29,3
1960-62	2,153	25,4	3,528	27,8
1979-81	2,176	24,8	2,363	25,3
2000-02	1,159	27,6	1,292	27,1
2008-10	1,502	29,4	1,378	28,6

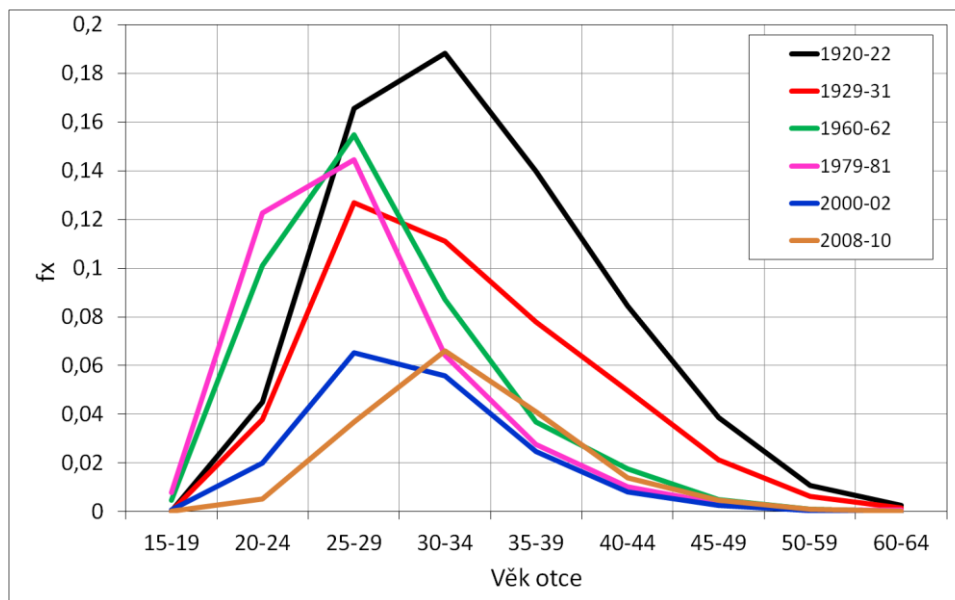
Zdroj: Čs. statistika, *Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR)* a *Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike, vlastní výpočet*

Pohled na vývoj specifických měr manželské plodnosti dle věku otce (obr. 7) v Česku, ukazuje změny podobné vývoji specifických měr plodnosti dle věku ženy. Nejvyšších specifických měr z vybraných let dosahovali muži v období 1920-22. V tomto období se koncentrovala plodnost především do vyšších věkových skupin 30-34 let. V období 1929-31 již lze oproti předchozímu období sledovat pokles intenzity a přesun nejvyšších měr plodnosti věku 25-29 let. Období 1960-62 a období 1979-81 vykazují velice podobný tvar křivky míry plodnosti dle věku otce. Oproti období 1929-31 došlo k zřetelnému zvýšení plodnosti, nejvyšší intenzity se v tomto období oproti ostatním výrazně koncentrují ve věkové skupině 25-29 let. V porevolučním období 2000-02 významně klesla intenzita manželské plodnosti dle věku otce. Nejvyšších intenzit dosahuje stále věková skupina 25-29 let, lze však pozorovat její vyrovnávání s věkovou skupinou 30-34 let. V současné době, tj. období 2008-10, došlo k posunu nejvyšších intenzit do věku otce 30-34 let. Specifické míry plodnosti jsou v porovnání s předchozími obdobími na stejné úrovni.

Specifické míry manželské plodnosti dle věku otce prošly na Slovensku velmi podobnými změnami jako specifické míry dle věku ženy. Počáteční období představuje ještě probíhající demografickou revoluci a lze tak pozorovat velmi vysokou intenzitu plodnosti ve všech věkových kategoriích. Snížení intenzit pak lze sledovat v období 1929-31, během kterého došlo také k posunu plodnosti do nižšího věku otce 25-29 let. Tvar křivky je velice podobný té v Česku ve stejném období, ovšem intenzity jsou vyšší. Na počátku šedesátých let došlo na Slovensku k výraznější koncentraci míry plodnosti ve věkové skupině 25-29 let. V období

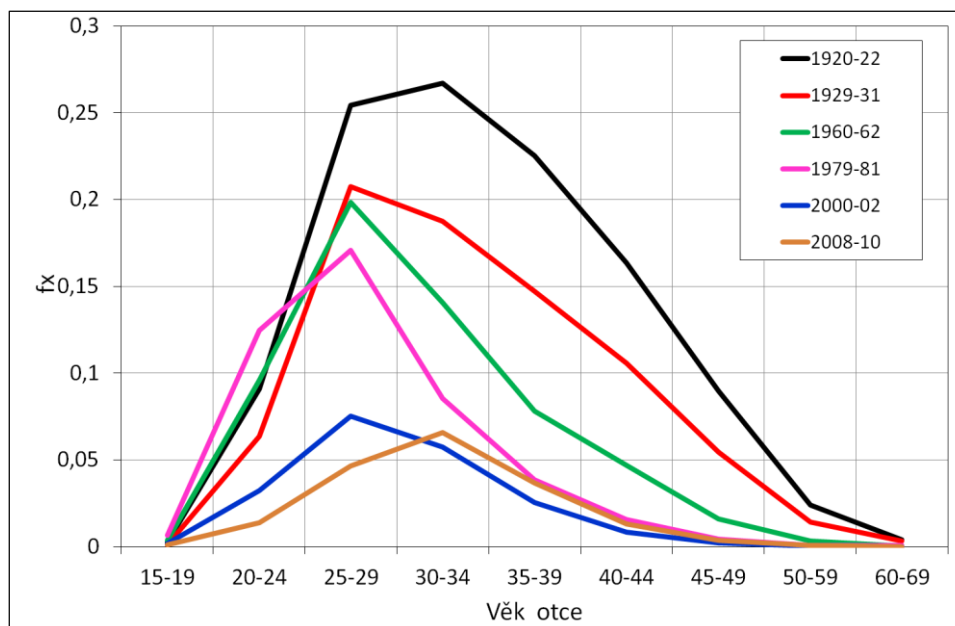
1979-81 pokračoval trend přesunu plodnosti do nižších věkových skupin 20-24 a 25-29 let. Totéž bylo možné ve stejném období pozorovat i v Česku. Během transformace došlo na Slovensku k výraznému snížení plodnosti. Obdobně jako v Česku dosahuje v období 2000-02 nejvyšších měr plodnosti věková skupina 25-29 a v období 2008-10 věková skupina 30-34 let.

Obr. 7 – Specifické míry manželské plodnosti dle věku otce v ČR během sledovaných let

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR), vlastní výpočet

Obr. 8 – Specifické míry manželské plodnosti dle věku otce v SR během sledovaných let

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva a Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike, vlastní výpočet

Průměrný věk otců (tab. 3) se snižoval až do let 1979-81 z hodnoty 34,7 let na 28,0 let v Česku a z hodnoty 35,3 let na 28,7 let na Slovensku. Průměrný věk otce se zvyšuje v období 2000-2 a v období 2008-10. V současné době je průměrný věk otce 33,8 let v Česku a 32,6 let na Slovensku. Slovensko dosahovalo ve sledovaných obdobích až do období 1979-81 přibližně o 1 rok vyššího průměrného věku otce. Od období 2000-2002 dosahuje naopak Česko vyššího průměrného věku otce, taktéž přibližně o 1 rok. Úhrnná manželská plodnost dle věku otce během celého sledovaného období klesala. Z původní úrovně 3,4 dítěte na muže v období 1920-22 je v Česku v roce 2008-10 úhrnná plodnost na úrovni 0,850 dítěte na jednoho muže. Na Slovensku došlo k poklesu z hodnoty 5,744 v období 1920-22 na 0,910 dítěte na muže v období 2008-10.

Tab. 3 – Průměrný věk a úhrnná manželská plodnost mužů v ČR a SR během sledovaných let

Rok	ČR		SR	
	úp	prům. věk	úp	prům. věk
1920-22	3,445	34,7	5,744	35,3
1929-31	2,200	33,8	4,011	34,7
1960-62	2,048	29,2	2,934	31,3
1979-81	1,914	28,0	2,244	28,7
2000-02	0,892	31,0	1,018	30,3
2008-10	0,850	33,8	0,910	32,6

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR) a Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike, vlastní výpočet

5.2 Strukturní změny v plodnosti žen 35+

Úvodní část se věnovala plodnosti žen ve věku 15-49, čímž byla vytvořena představa o tom, jak se plodnost jako celek vyvíjela. Tato část se již věnuje pouze plodnosti žen starších 35 let, všechny ukazatele tak budou předkládány výlučně od tohoto věku.

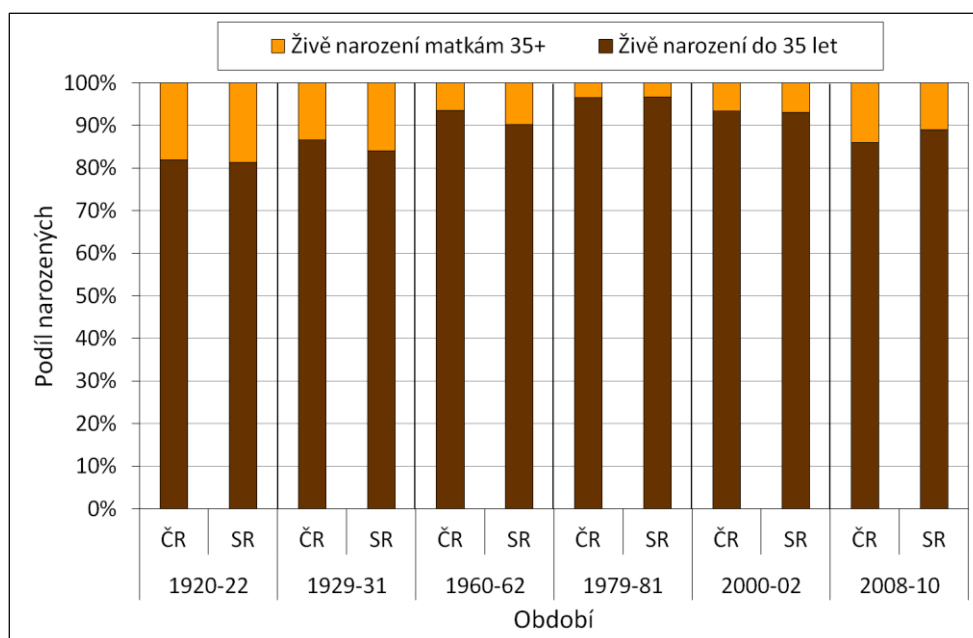
Analýza plodnosti žen starších 35 let – specifické míry plodnosti dle věku matky a otce

Podíly živě narozených dětí ženám starších 35 let z úhrnu živě narozených dětí se v obou zemích do počátku osmdesátých let snižovaly (obr. 9). Nejvyšší podíly živě narozených dětí starším matkám byly na počátku dvacátých let, kdy dosahovaly téměř 20 %. Nejmenších podílů pak dosahovaly na počátku osmdesátých let, neboť v této době se pohybovaly pouze kolem 5 %. V posledních letech došlo k nárůstu podílu dětí narozených starším matkám, Česko dosahuje

téměř 15 %, na Slovensku je podíl kolem 12 %. Z počátku dosahovalo Slovensko díky později probíhající demografické revoluci vyšších podílů, obě země se srovnaly v období 1979-81, v současnosti vyšších podílů dosahuje Česko.

Vývoj úrovně pozdní plodnosti pomocí specifických měr plodnosti dle věku ženy už byl zmíněn. Ukázalo se, že plodnost i ve vyšších věkových skupinách žen během vybraných let v obou zemích postupně klesala na nejnižší v období 1979-81 v Česku a 2000-2 na Slovensku, v posledních letech poté mírně vzrostla. Vývoj plodnosti starších žen je odrazem změn v plodnosti žen jako celku, která zaznamenala ve sledovaném období let výrazný pokles a pouze v posledních letech mírný nárůst. Na počátku sledovaných let dosahovalo Slovensko oproti Česku výrazně vyšších měr úhrnné plodnosti žen 35+ (tab. 4) - Česko 0,644 a Slovensko 1,167. Hodnoty zemí konvergovaly a od let 1979-81 se vyrovnaly.

Obr. 9 – Podíl živě narozených dětí matkám pod a nad 35 let v ČR a SR během vybraných let

Zdroj: Čs. statistika, *Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR)* a *Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike, vlastní výpočet*

Současné hodnoty úhrnné plodnosti žen starších 35 let se pohybují okolo hodnoty 0,2. Tab. 4 také zobrazuje proměny průměrného věku matek starších 35 let. Ukazuje se, že v Česku i na Slovensku probíhal vývoj velmi podobně, postupně se snížil přibližně o jeden rok. V ČR se po všechna vybraná léta snižoval z počátečních 39,2 let na současných 38,2 let, celkový rozdíl se však pohybuje pouze okolo jednoho roku. Na Slovensku došlo k výraznému poklesu během třiceti let mezi obdobími 1929-31 a 1960-62 a od šedesátých let průměrný věk matek starších 35 let pohybuje kolem 38,4 let. Z dat vyplývá, že přes mírný vzestup úrovně plodnosti starších žen se v posledních letech průměrný věk starších matek příliš nemění a zůstává kolem 38 let v obou zemích.

Tab. 4 – Průměrný věk a úhrnná plodnost žen 35+ a otců ženatých s ženou 35+ v ČR a SR během sledovaných let

Rok	Matka				Otec (ženatý)			
	ČR		SR		ČR		SR	
	úp	prům. věk	úp	prům. věk	úp	prům. věk	úp	prům. věk
1920-22	0,644	39,2	1,167	39,5	0,926	41,9	1,757	44,0
1929-31	0,351	39,1	0,759	39,3	0,523	41,1	1,149	44,0
1960-62	0,123	38,6	0,469	38,4	0,120	39,1	0,453	42,1
1979-81	0,079	38,3	0,111	38,4	0,091	39,2	0,139	40,9
2000-02	0,090	38,3	0,091	38,3	0,099	37,6	0,114	38,4
2008-10	0,199	38,2	0,181	38,4	0,288	37,4	0,222	38,1

Zdroj: Čs. statistika, *Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR)* a *Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike, vlastní výpočet*

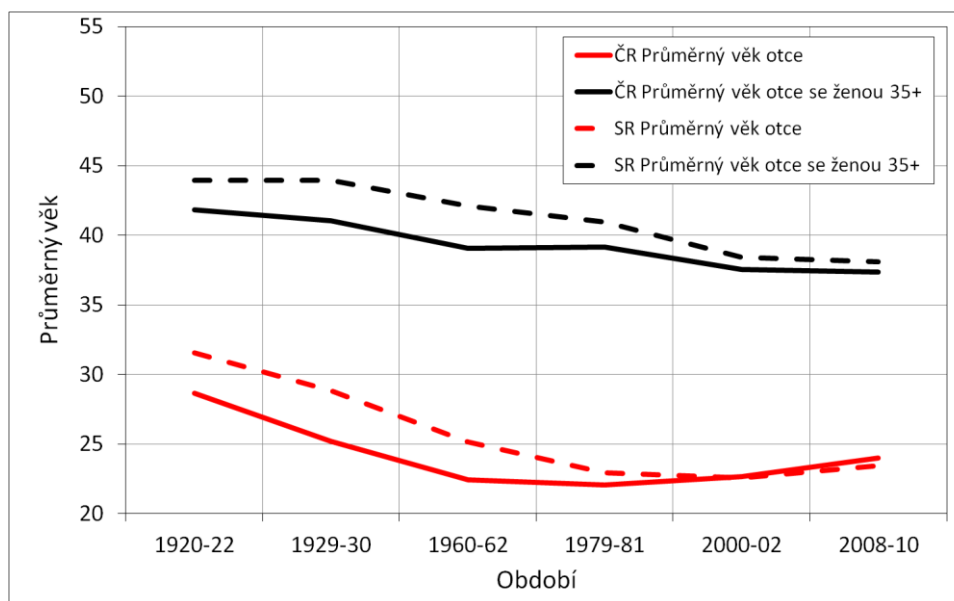
Tab. 4 prezentuje také vývoj úhrnné plodnosti dle věku otců, jejichž manželka je starší 35 let. Ukazuje se, že úhrnná plodnost i zde během let klesá, a to v obou zemích. Slovensko na počátku výrazně převyšuje svými hodnotami Česko. V Česku je vidět na začátku třicátých let výrazný pokles plodnosti, zatímco na Slovensku trvá pokles delší dobu. Důvodem bude především později započatá demografická revoluce, která na Slovensku ještě ve třicátých letech doznívá. Počátek osmdesátých let a začátek jednadvacátého století znamená pro Česko a Slovensko takřka totožnou úroveň měr úhrnné plodnosti otců pohybující se okolo 0,1 dítěte na ženatého muže s ženou starší 35 let. V současné době došlo k malému zvýšení úhrnné plodnosti na téměř 0,3 v ČR a 0,22 dítěte na ženatého muže na Slovensku.

Průměrný věk otců s ženou starší 35 let po celé období v obou zemích klesal výrazněji než průměrný věk matek starších 35 let. V Česku se z počátečního věku 41,9 posunul do věku 37,3, na Slovensku dosahuje trochu vyššího hodnot a z počátečního věku 44,0 se dostal až do věku 38,1 (obr. 10). Průměrný věk otce dětí, jehož matka je starší 35 let, postupem času klesá, zatímco průměrný věk po výrazném poklesu od začátku osmdesátých let opět roste.

Snižování průměrného věku u žen i mužů je pravděpodobně způsobeno zvyšováním plodnosti ve věkové skupině 35-39 let, která přichází s přeměnou životního stylu a podoby rodiny. Lidé zřejmě koncentrují plodnost v těchto vyšších věkových kategoriích kolem 35. roku života matky, což je způsobeno tím, že jde o děti nižší parity⁶. V dřívějších dobách bylo dítě v takto pozdním věku již vyššího pořadí a často i neplánované.

⁶ Podrobněji je zobrazeno v analýze plodnosti dle pořadí narozeného dítěte.

Obr. 10 – Průměrný věk otce a průměrný věk otce se ženou 35+ v ČR a SR během sledovaných let

Zdroj: Čs. statistika, *Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR) a Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike, vlastní výpočet*

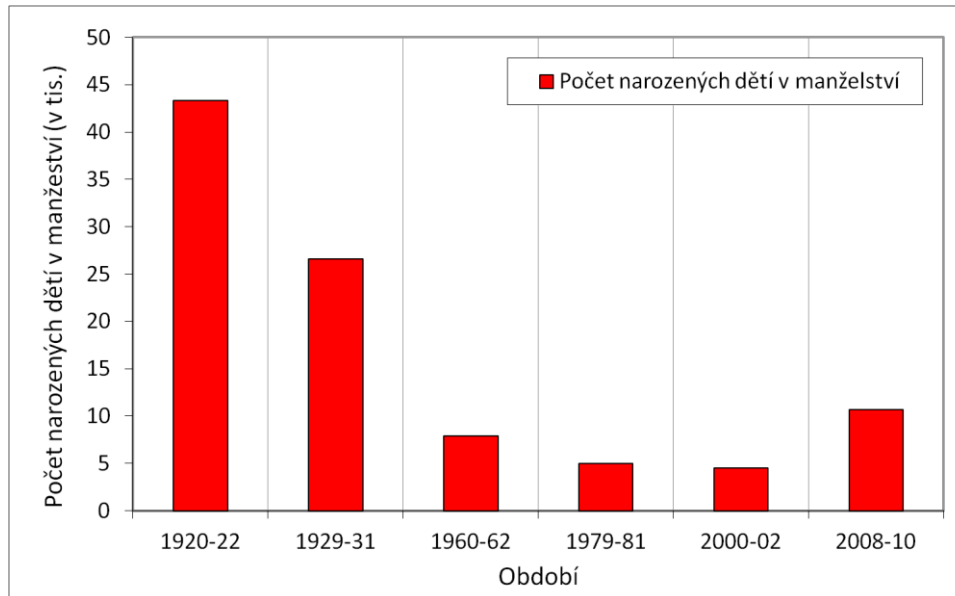
Analyza legitimacy narozených dětí a rodinného stavu matky

Nejvyšších absolutních počtů dětí narozených v manželství ženám starších 35 let, téměř 43 000, bylo dosaženo v Česku na počátku let dvacátých (obr. 11). Zároveň šlo o období, kdy se mimo manželství rodilo starším ženám velmi málo dětí a kdy byla úroveň plodnosti žen starších 35 let vyšší. Absolutní počty narozených dětí se snižovaly až do začátku jednadvacátého století, kdy dosahují přibližně 4 500. V posledním sledovaném období dochází k nárůstu přes 10 500 narozených dětí. Stejně změny lze pozorovat i na Slovensku, z počátečních vysokých počtů 20 000 se dostává v letech 2000-2 na 3000 narozených dětí (obr. 13). Pokles je významně nižší než jaký je možné pozorovat v Česku. Především v šedesátých letech došlo v české manželské plodnosti žen 35+ k hlubokému propadu a Slovensko tak dokonce dosáhlo vyšších počtů narozených dětí (SR 9100 a ČR 7800). Propad byl pravděpodobně způsobem výrazným nárůstem zaměstnanosti žen, která způsobila zastavení porodů dětí vyššího pořadí. Dalším faktorem je i započatý model časné plodnosti, která se dále projevuje i na počátku osmdesátých let. Slovensko dosahuje vyšších absolutních počtů díky již zmíněnému pozdějšímu přechodu k novému reprodukčnímu chování.

Proměny úhrnné manželské plodnosti žen starších 35 let reflektují vývoj v absolutních počtech narozených dětí v manželství (obr. 12 a obr. 14). Křivky úhrnné plodnosti mají v obou zemích velice podobný tvar, Slovensko ovšem až do období 2000-2 dosahuje výrazně vyšších měr úhrnné plodnosti než Česko, až v posledních letech 2008-10 Česká republika lehce převyšuje svou úroveň úhrnné manželské plodnosti Slovensko 0,19 ČR a 0,18 SR (tab. 5). Rozdíl v úhrnné plodnosti mezi zeměmi se postupně během let snižoval, přičemž v letech 1920-

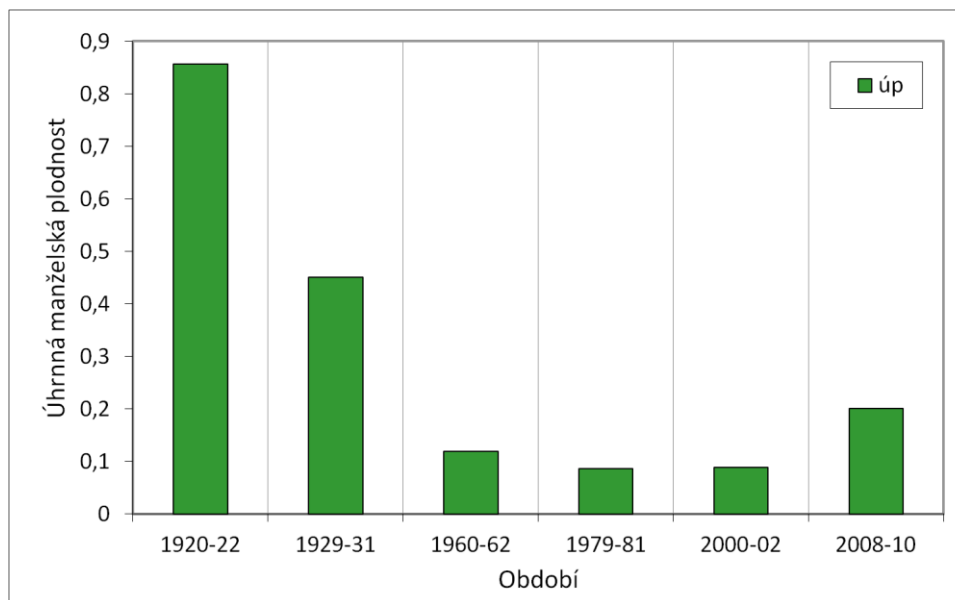
22 se země lišily o 0,62 a v letech 1960-62 již o pouhých 0,2 dítěte průměru narozeného ženě starší 35 let.

Obr. 11 – Absolutní počet dětí narozených v manželství ženám 35+ v ČR během sledovaných let

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR, vlastní výpočet)

Obr. 12 – Úhrnná manželská plodnost ženám 35+ v ČR během sledovaných let

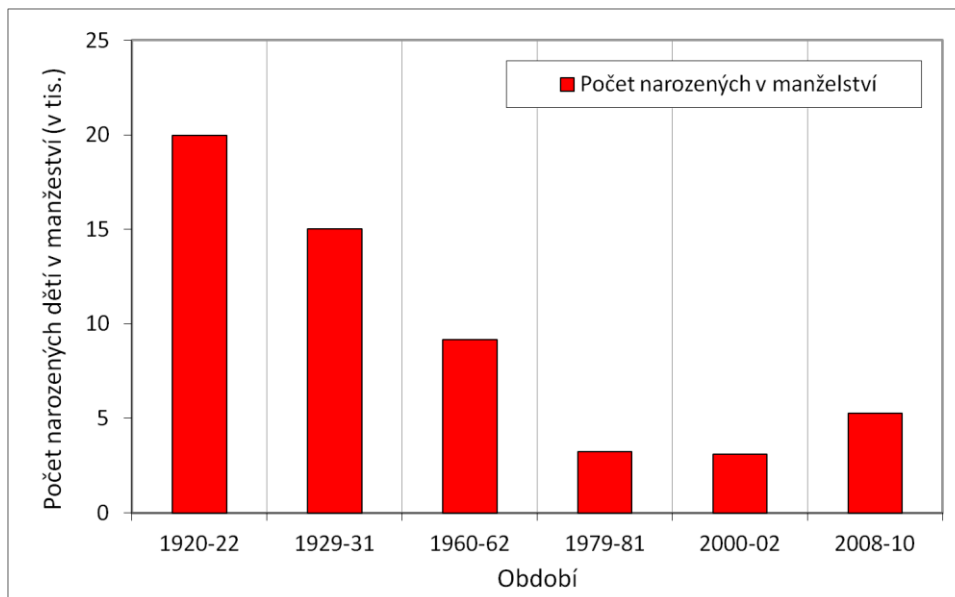

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR), vlastní výpočet

Také specifické míry manželské plodnosti dle věku matky prošly na Slovensku i v Česku významnými proměnami (obr. 15, 16, 17). V Česku zpočátku postupně úroveň manželské plodnosti klesala a nejnižší byla v letech 1979-81 a 2000-2, v následujících letech mírně

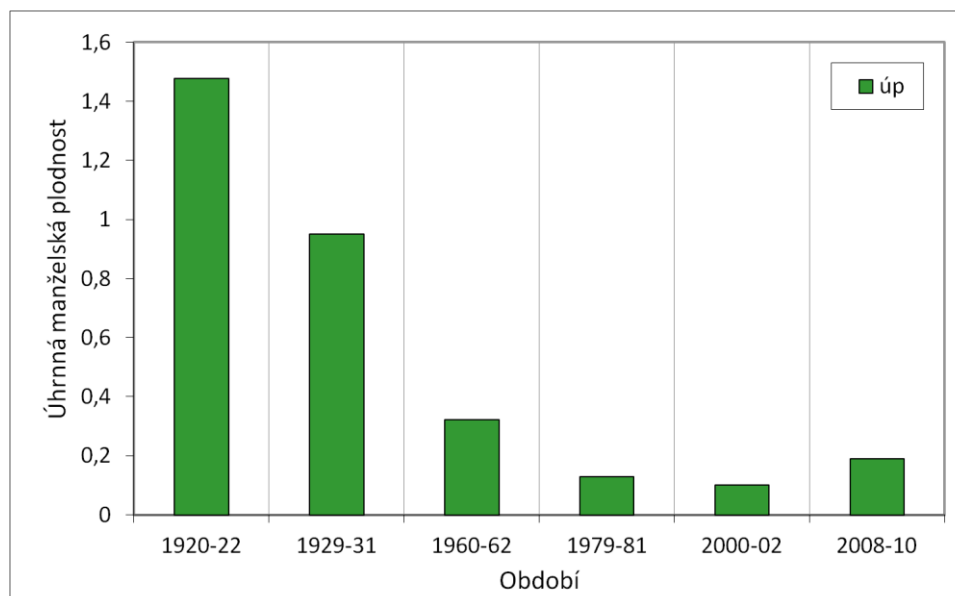
vzrostla. Slovensko dosáhlo svého minima v letech 2000-2 a v posledních letech zde manželské míry plodnosti taktéž vzrostly. Nejvyšší podíl v obou zemích a ve všech obdobích přirozeně leží ve věkové skupině 35-40 let, neboť je s přibývajícimi léty biologicky obtížnější otěhotnět. Od transformace se podíl dětí narozených ve věkové skupině 35-40 let ještě zvyšuje, neboť postupně dochází k posunutí plodnosti do vyšších let a žena ve věku 35-40 let se pokouší ještě naposledy otěhotnět.

Obr. 13 – Absolutní počet dětí narozených v manželství ženám 35+ v SR během sledovaných let

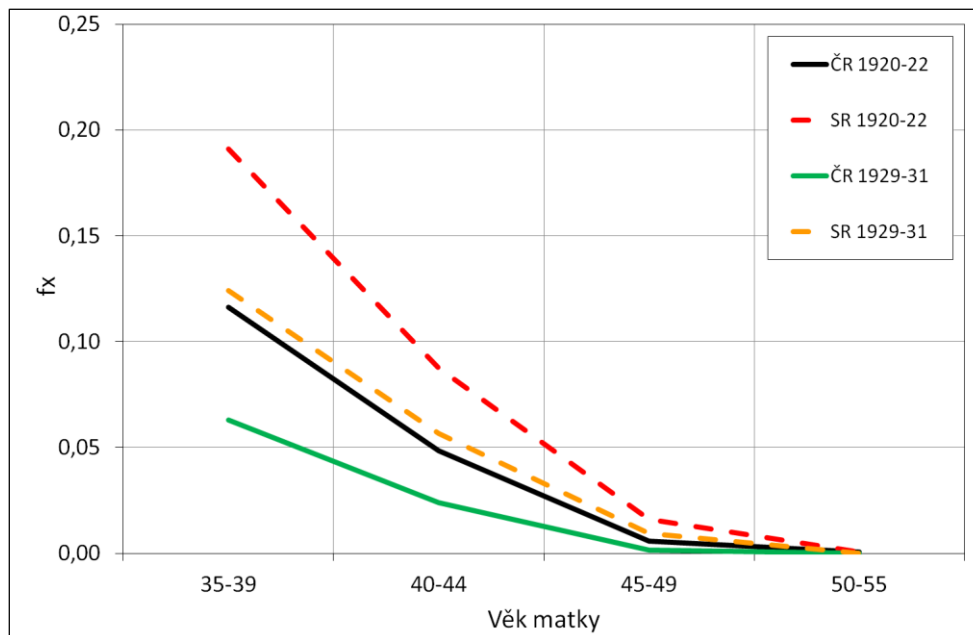
Zdroj: Čs. statistika, *Pohyb obyvatelstva a Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike*, vlastní výpočet

Obr. 14 – Úhrnná manželská plodnost žen 35+ v SR během sledovaných let

Zdroj: Čs. statistika, *Pohyb obyvatelstva a Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike*, vlastní výpočet

Obr. 15 – Specifické míry manželské plodnosti dle věku matky, ženy 35+ v ČR a SR v období 1920-22 a 1929-31

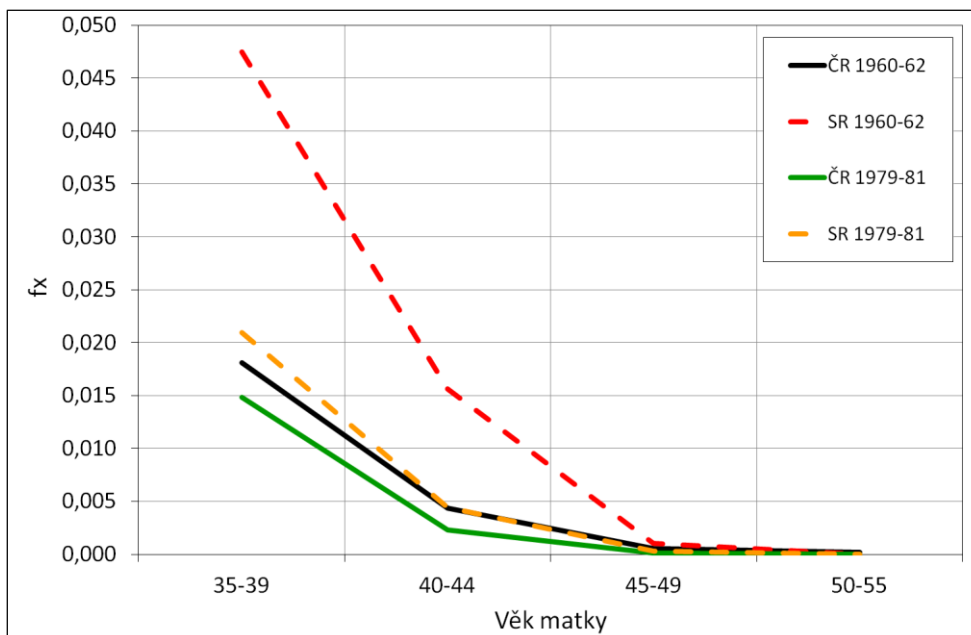

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva, vlastní výpočet

Porovnání vývoje v Česku a na Slovensku ukazuje, že na Slovensku dosahovala až do období 2008-10 úroveň plodnosti starších vdaných žen vyšší úrovně než v Česku. Nejvíce odlišné míry plodnosti se objevují v letech 1960-62, kdy na Slovensku přetrvávala ještě stále poměrně vysoká úroveň manželské plodnosti, zatímco Česko již přešlo na model časné plodnosti. Efekt byl v této době umocněn zapojením žen do zaměstnání a také povolením interrupce. Vliv dostupné interrupce se zřejmě projevil výrazněji v Česku než na Slovensku. Na počátku osmdesátých let se Slovensko již svou plodností velice přibližuje Česku – křivky mají velice podobný charakter jako v 60. letech. Potransformační doba přinesla veliké sblížení manželské plodnosti obou zemí. Nejprve významně klesla úroveň plodnosti (léta 2000-02), zatímco v období 2008-10 došlo k jejímu mírnému zvýšení. Pokles plodnosti byl v této době způsoben již zmiňovanou změnou hodnot a životního způsobu matek. Významný vliv měl celkový pokles sňatečnosti, který souvisí i se stále narůstajícím podílem dětí narozených mimo manželství. Přesto je úroveň plodnosti v Česku ve věkové skupině 35-40 let vyšší než na počátku osmdesátých let i šedesátých let, na Slovensku vyšší než na počátku osmdesátých let. Manželská plodnost zaznamenala postupný pokles, avšak i přes velice nepříznivou situaci (vysoký podíl dětí narozených mimo manželství a rozvodovost), se úroveň manželské plodnosti v posledních letech poměrně významně zvýšila.

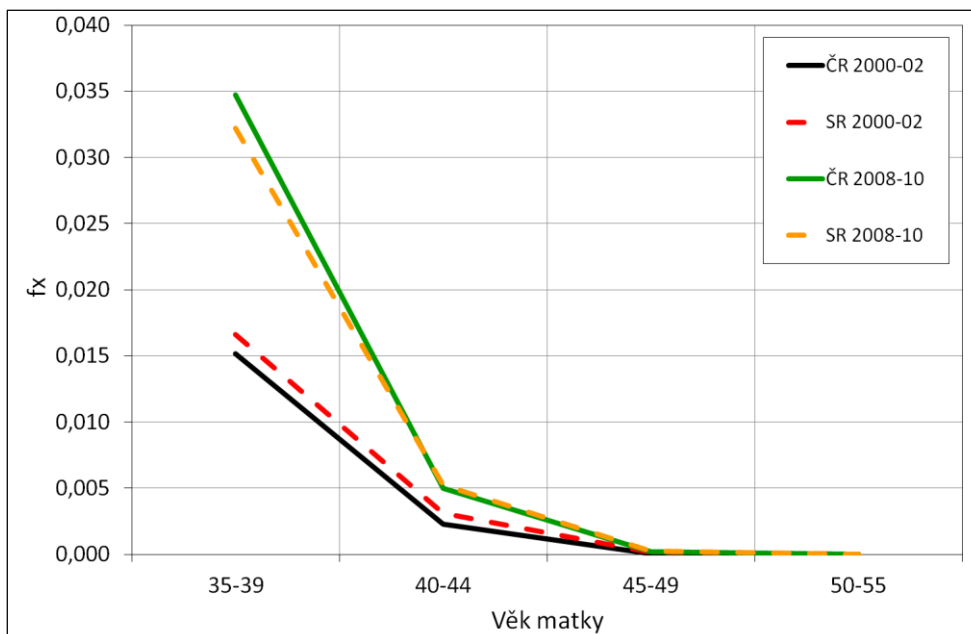
Průměrný věk vdaných matek 35+ se během pozorovaného období příliš nezměnil (tab. 5). V Česku i na Slovensku byly průměrné věky na téměř stejné úrovni a to ve všech obdobích. Patrný je klesající trend, který se taktéž projevuje v obou zemích. Z hodnot ČR 39,3 a SR 39,6 v letech 1920-22 je nyní průměrný věk přibližně ČR 38,2 a SR 38,3. Průměrný věk tak klesl v obou zemích během devadesáti let přibližně o jeden rok.

Obr. 16 – Specifické míry manželské plodnosti dle věku, ženy 35+ v ČR a SR v období 1960-62 a 1979-81

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva, vlastní výpočet

Obr. 17 – Specifické míry manželské plodnosti dle věku ženy 35+ v ČR a SR v období 2000-02 a 2008-10

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR) a Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike, vlastní výpočet

Absolutní počty narozených dětí mimo manželství ženám starším 35 let se v posledních letech v Česku a i na Slovensku významně zvýšily (obr. 18 a 20). Z počátečního počtu pohybujícího se kolem 6000 během pozorovaného období klesly na hodnoty přibližně 600

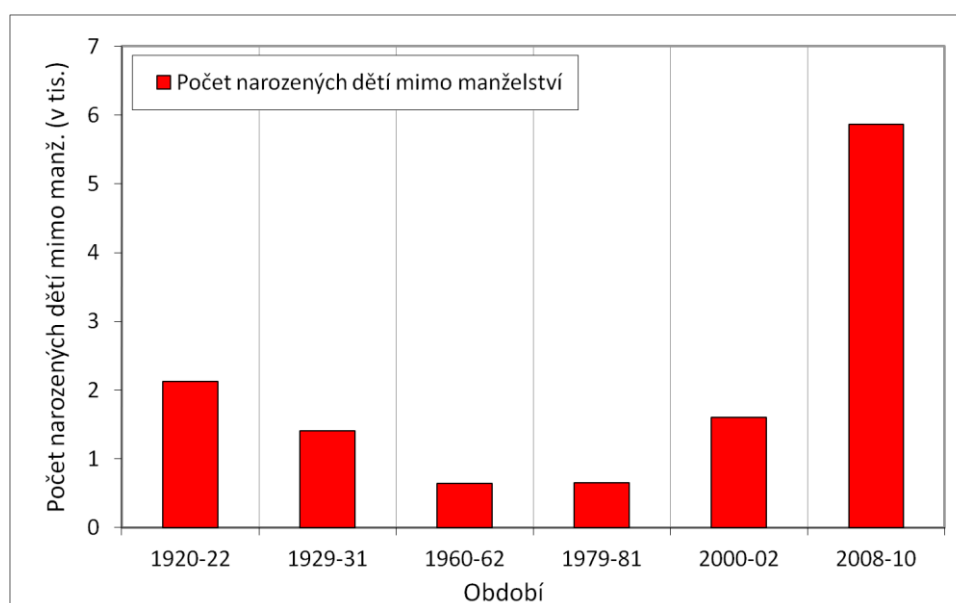
narozených dětí v letech 1960-62 a 1979-81. Poměrně nízké počty narozených na počátku pozorovaného období jsou způsobeny především vysokou manželskou plodností, neboť ženy 35+ ve sledovaném období byly až do osmdesátých let převážně vdané. Klesající počty narozených byly velkou měrou způsobeny přesunem plodnosti do mladších věkových skupin a současně stále vysokým zastoupením vdaných žen. Od devadesátých let se v Česku situace významným způsobem změnila. Vzrostl počet rozvedených, ale také nesezdaných párů. Děti se stále více rodí mimo manželství. Situace se jasně odráží i na vývoji počtu mimomanželsky narozených dětí ženám starším 35 let - počet dětí se oproti prvnímu období téměř ztrojnásobil a činí téměř 5900 dětí.

Tab. 5 – Průměrný věk matky a úhrnná plodnost v a mimo manželství žen 35+ v ČR a SR během sledovaných let

Rok	Narození v manželství				Narození mimo manželství			
	Česko		Slovensko		Česko		Slovensko	
	úp	prům. věk	úp	prům. věk	úp	prům. věk	úp	prům. věk
1920-22	0,856	39,3	1,476	39,6	0,123	39,0	0,192	39,1
1929-30	0,450	38,9	0,950	39,3	0,075	39,2	0,170	38,8
1960-62	0,118	38,4	0,321	38,5	0,071	38,4	0,179	38,4
1979-81	0,086	38,2	0,128	38,5	0,068	38,6	0,071	38,6
2000-02	0,088	38,2	0,099	38,4	0,099	38,3	0,066	38,4
2008-10	0,200	38,2	0,189	38,3	0,220	38,4	0,147	38,5

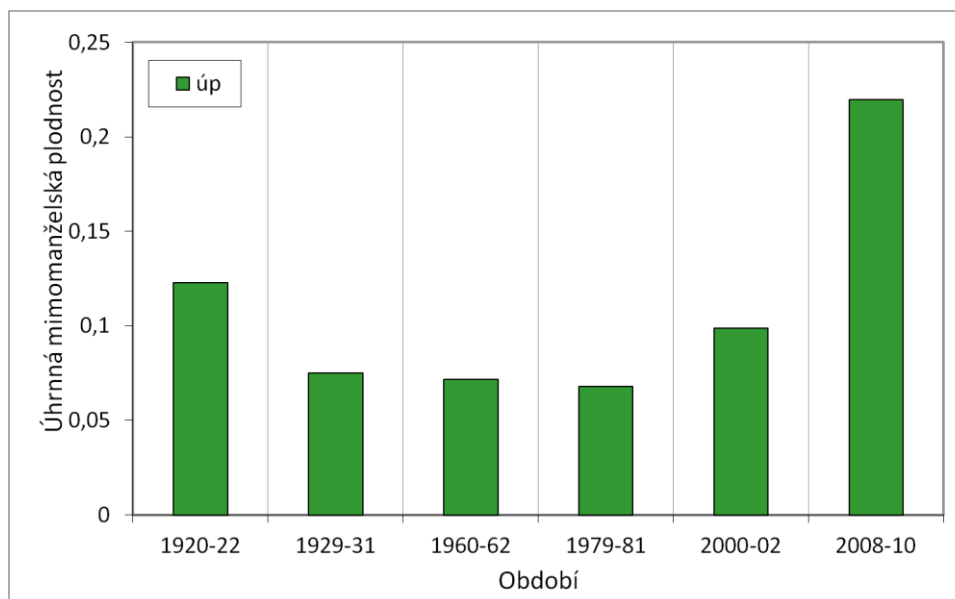
Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR) a Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike, vlastní výpočet

Obr. 18 – Absolutní počet dětí narozených mimo manželství ženám 35+ v ČR během sledovaných let

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR), vlastní výpočet

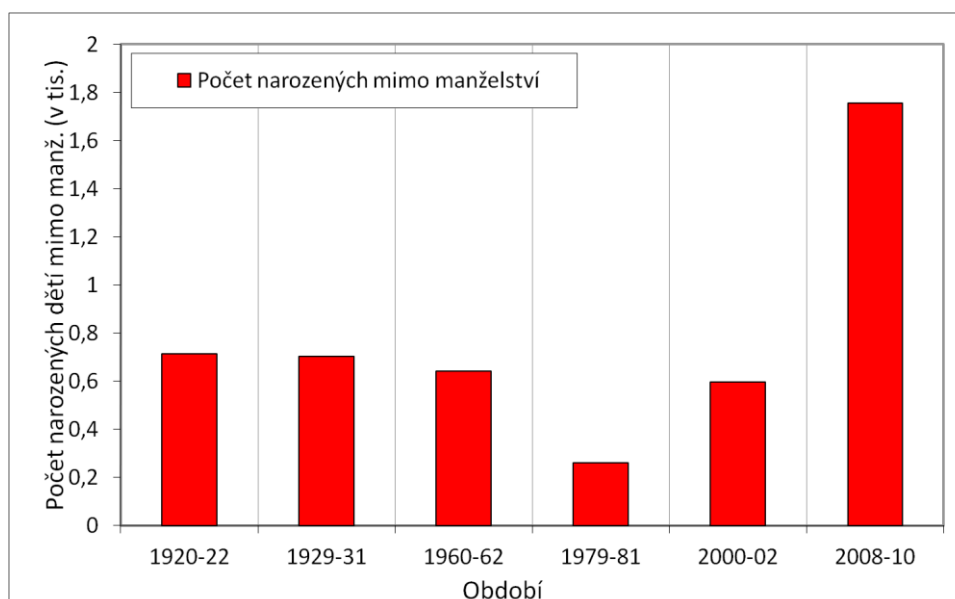
Obr. 19 – Úhrnná mimomanželská plodnost žen 35+ v ČR během sledovaných let

Zdroj: Čs. statistika, *Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR)*, vlastní výpočet

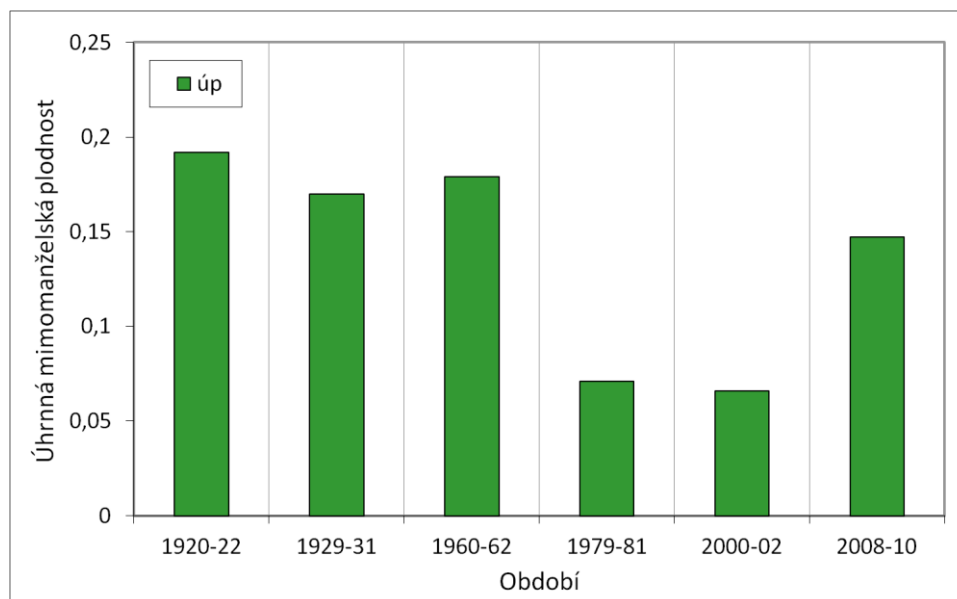
Na Slovensku byl v tomto případě velmi odlišný vývoj. V prvních třech obdobích byl počet dětí narozených mimo manželství ženám starším 35 let téměř neměnný a pohyboval se okolo 700 dětí. Počátek osmdesátých let znamenal pro absolutní počty mimomanželsky narozených velký pokles až k hodnotě 260 dětí. Po revoluci se i zde počty mimomanželsky narozených dětí zvedly a to oproti prvním létům téměř 2,5krát, pohybují se okolo počtu 1700.

Obr. 20 – Absolutní počet dětí narozených mimo manželství ženám 35+ v SR během sledovaných let

Zdroj: Čs. statistika, *Pohyb obyvatelstva a Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike*, vlastní výpočet

Obr. 21 - Úhrnná mimomanželská plodnost žen 35+ v SR během sledovaných let

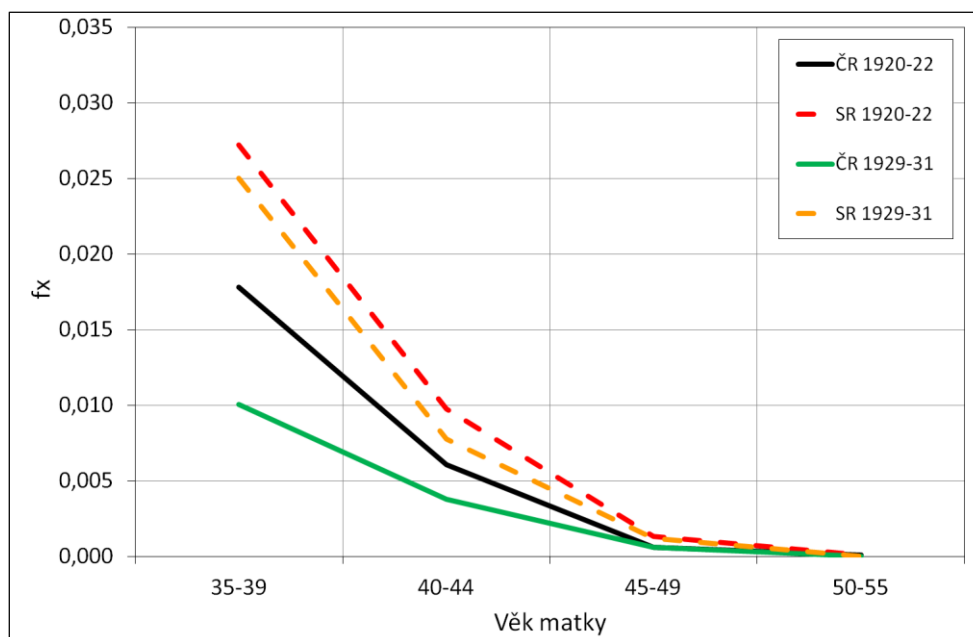
Zdroj: Čs. statistika, *Pohyb obyvatelstva a Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike*, vlastní výpočet

Úhrnná mimomanželská plodnost žen starších 35 let se během let měnila v obou zemích podobným způsobem jako absolutní počty narozených dětí (obr. 19 a 21). Po mírném poklesu se v Česku zastavila na hodnotě 0,07 mimomanželsky narozeného dítěte na ženu starší 35 let v letech 1979-81 (tab. 5). V letech 2000-2 její hodnota vzrostla a vzestup pokračoval až do současnosti a to na hodnotu 0,2 mimomanželsky narozeného dítěte na nevdanou ženu starší 35 let. Slovensko prodělalo odlišný vývoj úhrnné mimomanželské plodnosti. První tři období se úhrnná plodnost držela na podobné úrovni kolem 0,18 mimomanželsky narozeného dítěte na nevdanou ženu starší 35 let. Velký pokles pak nastal v období 1979-81, úhrnná plodnost se propadla na 0,07 dítěte na ženu a na podobné hladině byla i v období následujícím. V posledním sledovaném období 2008-10 došlo k výraznému nárůstu úhrnné plodnosti přibližně na hodnotu 0,15 mimomanželsky narozeného dítěte na nevdanou ženu.

Zatímco v prvních čtyřech obdobích mělo Slovensko výrazně vyšší úhrnné míry mimomanželské plodnosti, od transformace došlo ke značnému nárůstu měr úhrnné mimomanželské plodnosti žen starších 35 let v Česku a zdejší hodnoty jsou v současné době přibližně 0,5 krát vyšší než na Slovensku.

Specifické míry mimomanželské plodnosti během vybraných let významně měnily svou podobu v Česku i na Slovensku (obr. 22, 23 a 24). Z prvotních vyšších měr v období 1920-22 došlo v Česku hned na počátku třicátých let k poklesu. Nízká úroveň měr plodnosti dále přetrvávala i během následujících let 1960-62 a 1979-81. V letech 2000-2002 se poté hodnoty navrátily přibližně do úrovně z období 1920-22. Současná úroveň mimomanželské plodnosti pak vybočuje z celého pozorovaného období a dosahuje oproti prvnímu období měr takřka dvojnásobných.

Obr. 22 – Specifické míry mimomanželské plodnosti dle věku, ženy 35+ v ČR a SR v období 1920-22 a 1929-31

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva, vlastní výpočet

Pokud jde o vývoj absolutních počtů narozených dětí ženám starších 35 let, je slovenský vývoj specifických měr mimomanželské plodnosti ve srovnání s českým odlišný. V prvních třech obdobích se udržovaly míry na poměrně vysoké úrovni, poté došlo v letech 1979-81 k hlubokému poklesu a nízká úroveň byla zachována i v období následujícím 2000-02. Poslední léta 2008-10 pak představují návrat k hodnotám z prvních třech sledovaných etap.

Při porovnání stavu specifických měr plodnosti v Česku a na Slovensku u neprovdaných žen, lze konstatovat, že Slovensko dosahovalo až do období 1979-81 vyšších měr plodnosti a to prakticky ve všech věkových skupinách. Začátek osmdesátých let slovenské a české mimomanželské míry sjednotil. Od této doby však dochází opět k divergenci a specifické míry plodnosti v Česku převýšily míry slovenské přesto, že na Slovensku dochází taktéž k navýšení měr plodnosti. Jejich nárůst ovšem není tak rychlý, jak lze pozorovat v Česku.

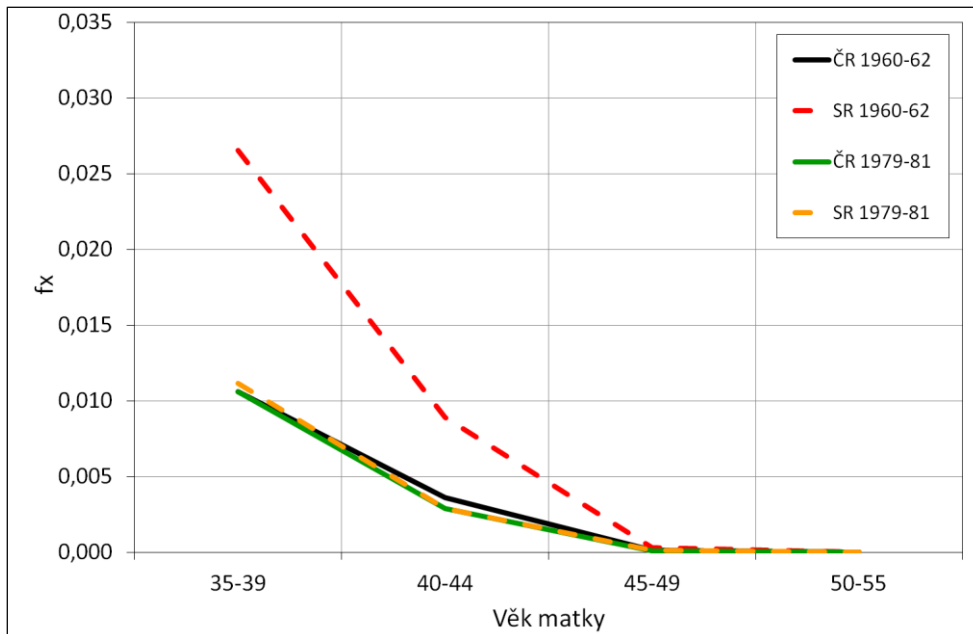
Během všech sledovaných období se zcela očekávaně ukazuje, že největší podíl plodnosti žen starších 35 let je hned v první věkové skupině 35-39 let. Přičemž v Česku je tento podíl nejvyšší v posledním sledovaném období.

Na Slovensku byly také vysoké míry plodnosti i u vyšších věkových skupin (především 40-44) ovšem pouze v prvních třech a posledních sledovaných letech.

Významný nárůst mimomanželské plodnosti, který se projevuje v posledních letech, vede k otázce, jak vypadá plodnost dle rodinného stavu. Obr. 25 poskytuje pohled na skladbu úhrnné plodnosti těchto žen dle rodinného stavu v posledních dvou sledovaných obdobích. Takto měřený podíl českých svobodných matek starších 35 let vzrostl z 37,3 % na 40,5 % a zároveň v Česku nepatrně poklesl podíl plodnosti žen rozvedených i ovdovělých. Na Slovensku naopak podíl svobodných i rozvedených lehce poklesl a vzrostl podíl žen ovdovělých. Přesto se však

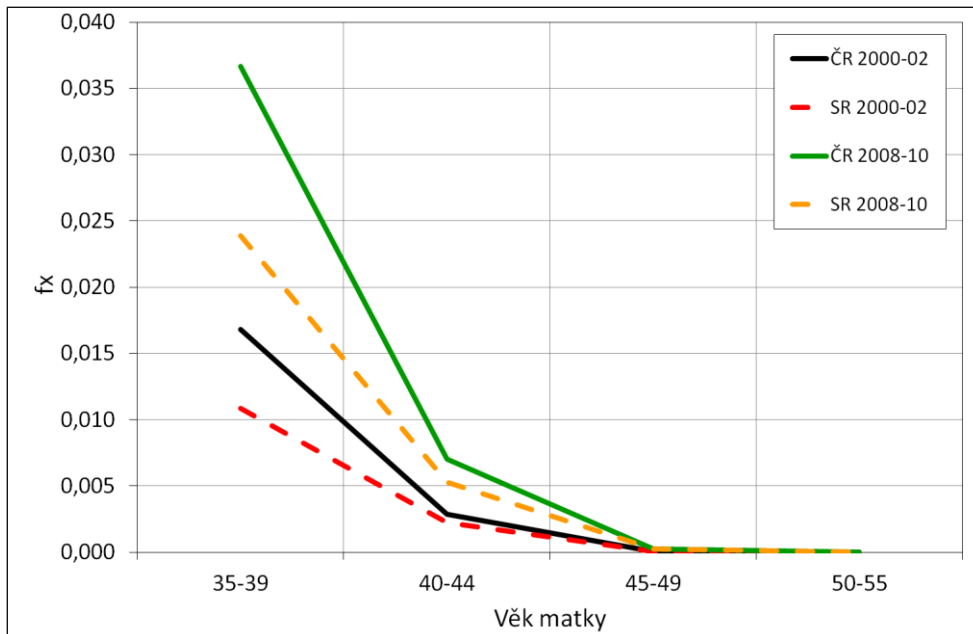
ukazuje, že na Slovensku je v současné době zastoupení všech tří rodinných stavů poměrně vyrovnané, zatímco v Česku je výraznější podíl stavu svobodná.

Obr. 23 – Specifické míry mimomanželské plodnosti dle věku, ženy 35+ v ČR a SR v období 1960-62 a 1979-81

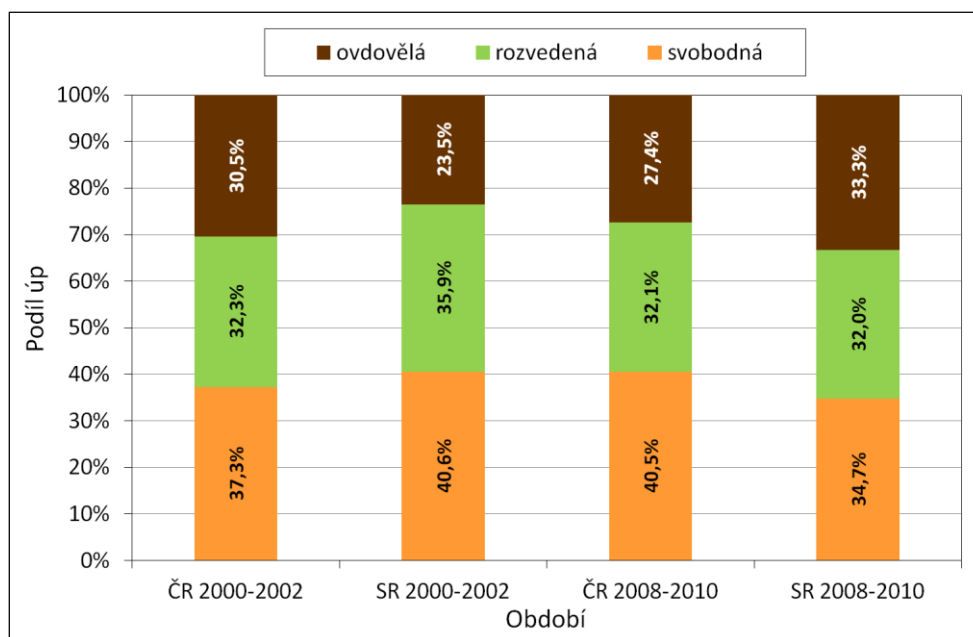
Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva, vlastní výpočet

Obr. 24 – Specifické míry mimomanželské plodnosti dle věku, ženy 35+ v ČR a SR v období 2000-02 a 2008-10

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR) a Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike, vlastní výpočet

Obr. 25 – Podíl úhrnných měr mimomanželské plodnosti dle rodinného stavu v Česku a na Slovensku v letech 2000-2 a 2008-10

Zdroj: Čs. statistika, *Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR)* a *Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike, vlastní výpočet*

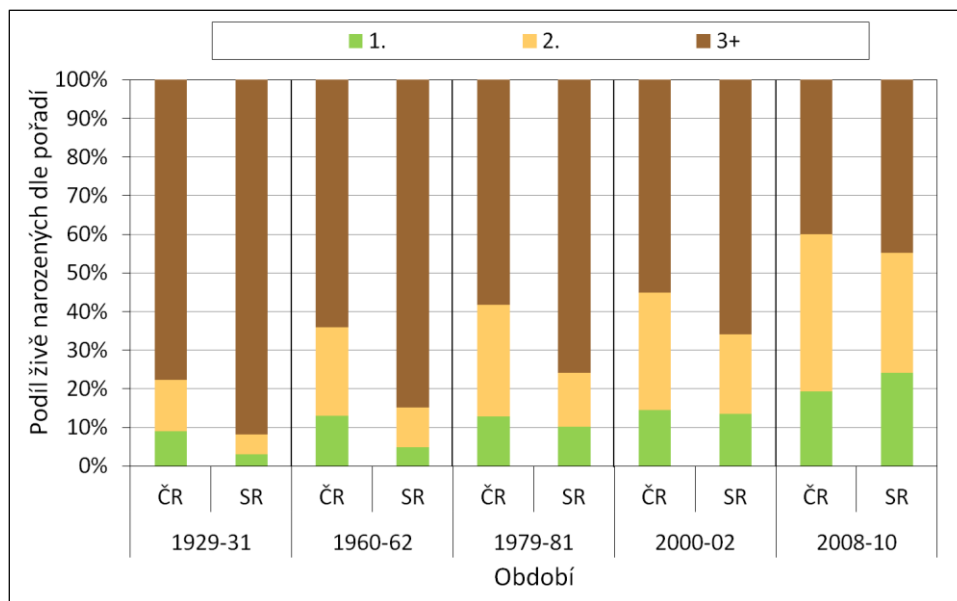
Než se práce přesune k analýze plodnosti dle pořadí, je nutné krátce připomenout vývoj průměrného věku nevdaných matek starších 35 let (tab. 5). Při podrobném pohledu na změny průměrného věku během sledovaných let nelze jednoznačně vysledovat žádný trend, a to ani v Česku ani na Slovensku. Průměrný věk se pohyboval v obou zemích během všech vybraných let okolo věku 38,5 let. Vývoj průměrného věku nevdaných matek je tak značně odlišný od vývoje průměrného věku vdaných matek, který během sledovaných let postupně klesal.

Analýza plodnosti dle biologického pořadí narozeného dítěte⁷

Pohled na podíl narozených dle pořadí ženám starším 35 let (obr. 26) ukazuje významnou proměnu struktury. Česko mělo v prvním pozorovaném období významnou převahu dětí narozených v třetím a vyšším pořadí, které tvořilo 77 % procent všech narozených dětí. Během let se postupně zastoupení dětí třetího a vyššího pořadí zmenšovalo a umožnilo tak růst především pořadí druhému. To tak na počátku osmdesátých let představovalo 28 %. V současné době je v České republice u žen starší 35 let zastoupení druhého a třetího dítěte poměrně vyrovnané a pohybuje se okolo 40 %. Nejméně zastoupeny jsou děti prvního pořadí, i když jejich podíl se během pozorovaných let mírně zvyšuje z původních 8 % na 20 %.

⁷ Bohužel pro neexistenci dat bude v následujících analýzách vynecháno první období 1920-22. Zároveň dostupná data za rok 1929-31 jsou pouze za narozené celkem. Více v kapitole 2.2 Datová základna.

Obr. 26 – Podíl živě narozených dětí matkám 35+ dle biologického pořadí v ČR a SR během sledovaných let

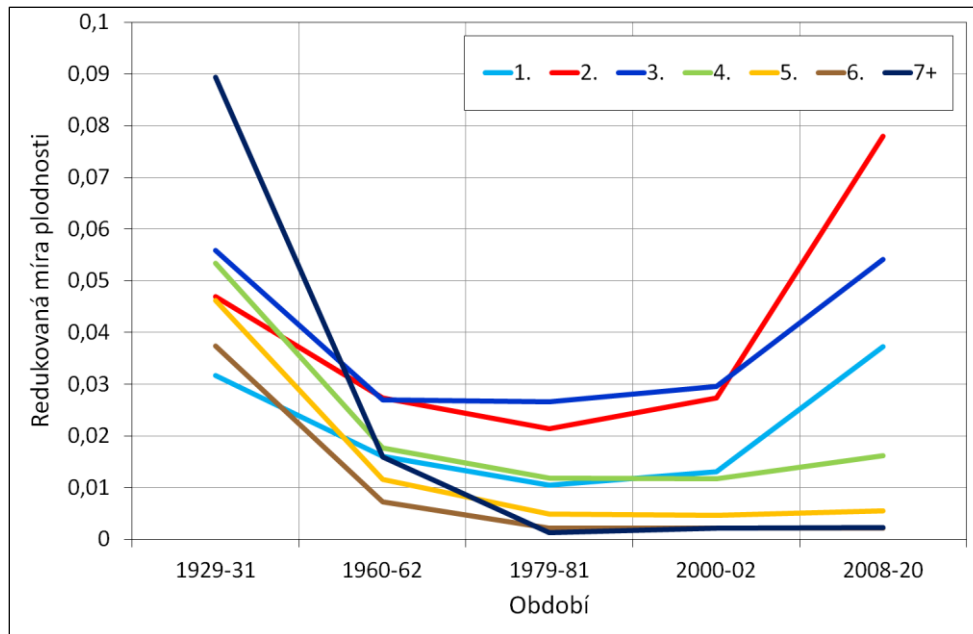
Zdroj: Čs. statistika, *Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR) a Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike, vlastní výpočet*

Slovensko je tendencemi ve vývoji podílu plodnosti dle pořadí blízké vývoji českému, změny v této zemi však probíhaly se značným zpožděním. Již pohled na první období 1929-31 ukazuje, že na Slovensku výrazně převažovaly děti narozené ve vyšším pořadí. Jejich vysoké zastoupení 92 %, je způsobeno především tím, že na Slovensku v období první republiky demografický přechod teprve probíhal a byla tak pro něj typická stále ještě relativně vysoká úroveň plodnosti, která byla rovnoměrně zastoupena po celé reprodukční období ženy. Slovensko se až v období 1979-81 přibližuje svým rozložením pořadí narozených dětí stavu, který byl v Česku v období 1929-31. Po revoluci se Slovensku podařilo velmi rychle se přiblížit v podílu narozených dle pořadí Česku. Slovensko v současné době dosahuje mnohem většího zastoupení dětí narozených matkám starším 35 v prvním pořadí než Česko (SR 24 % a ČR 19 %). Podíly druhorozených jsou však na Slovensku stále nižší 31 %.

Vývoj redukovaných měr plodnosti dle biologického pořadí dítěte žen starších 35 let zobrazí již zmíněné strukturální změny detailněji. Nejprve je podrobněji prezentován vývoj redukovaných měr plodnosti dle biologického pořadí v Česku (obr. 27). Vlivem poklesu celkové úrovně plodnosti prodělaly všechny míry v šedesátých letech pokles. Celkově nejhlubší propad redukovaných měr dle pořadí lze pozorovat v sedmém a vyšším pořadí, které se z původních hodnot pohybujících se kolem 0,09 v období 1929-31 dostaly až na zanedbatelnou hodnotu 0,002 v letech 2008-10. Pokles proběhl také u měr pátého a šestého pořadí. Celkově nejnižší byly všechny míry plodnosti na počátku osmdesátých let. Snížení měr plodnosti u pořadí čtvrtého bylo od roku 2000-2 vystřídáno mírným nárůstem. Zvýšení měr plodnosti můžeme pozorovat u pořadí prvního, druhého a třetího, jejichž nárůst započal v osmdesátých letech. Míry třetího pořadí se v posledním sledovaném období 2008-10 dostaly opět na svou úroveň z let 1929-31, tedy 0,05. Podobně lehce převýšily své původní hodnoty i míry prvního pořadí

a dosáhly hodnoty 0,037. Míry druhého pořadí dokonce dosáhly hodnot výrazně vyšších než v období prvním, neboť se posunuly z hodnoty 0,048 na hodnotu 0,077.

Obr. 27 – Redukované míry plodnosti dle biologického pořadí dítěte narozeného matce 35+ v ČR během sledovaných let

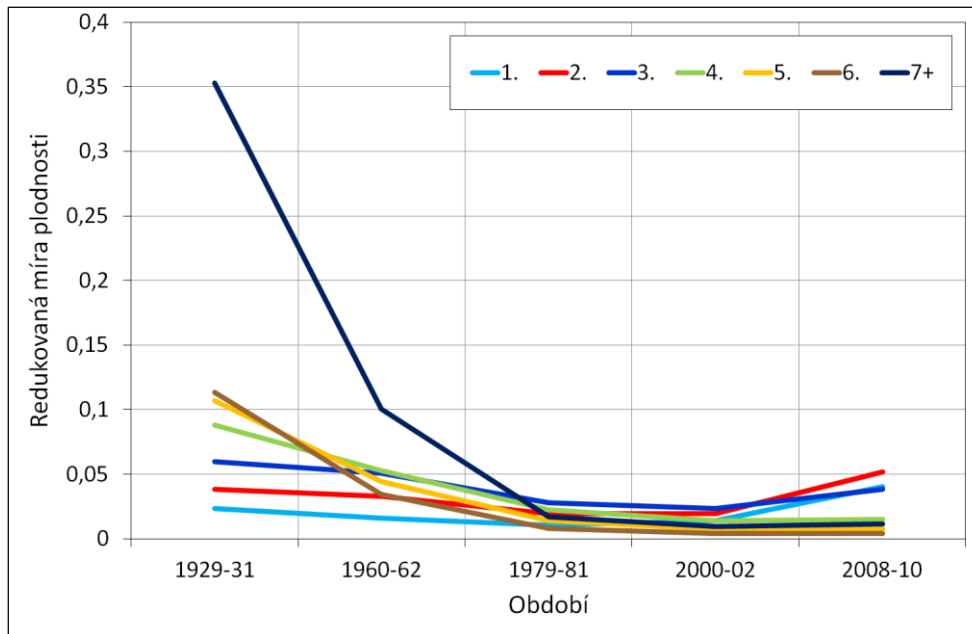
Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR), vlastní výpočet

Na Slovensku, jak již naznačil vývoj podílu narozených, byly změny sice podobného charakteru, ovšem s odlišným časováním (obr. 28). Míry všech pořadí prodělaly na Slovensku stejně jako v Česku velký pokles v období 1960-62, neboť v těchto letech docházelo k poklesu celkové úrovně plodnosti. Opravdu razantní propad proběhl v mírách sedmého a vyššího pořadí, které se z velmi vysokých hodnot 0,35 v letech 1929-31 dostaly v roce 2008-10 na 0,01. Významný pokles zaznamenaly také míry čtvrtého, pátého a šestého pořadí. Míry třetího pořadí klesaly až do období 2000-02, v posledních letech zaznamenaly nárůst, ovšem nedostaly se na počáteční úroveň a zůstaly na hodnotě 0,038. Zůstávají tak pod úrovní měř třetího pořadí v ČR. Celkový nárůst můžeme pozorovat u pořadí druhého a prvního. Míry druhého pořadí se z prvotní hodnoty 0,03 dostaly až na hladinu 0,05, čímž se přiblížily hodnotám z Česka. Velice zajímavý je na Slovensku u žen starších 35 let nárůst měř prvního pořadí. Ten lze sledovat již od počátku osmdesátých let. V současné době dosáhly hodnoty 0,04, čímž významně převyšují současnou úroveň redukovaných měř plodnosti prvního pořadí v Česku.

Průměrný věk matek starších 35 let dle pořadí narozených dětí v Česku zobrazuje obr. 29. Věkové rozpětí mezi jednotlivými pořadími se pohybuje ve všech sledovaných obdobích kolem dvou let, přičemž platí pravidlo, že čím vyšší pořadí, tím vyšší průměrný věk. Věkové rozpětí mezi jednotlivými pořadími se pohybuje po celá pozorovaná léta kolem dvou let, přičemž platí pravidlo, že čím vyšší pořadí, tím vyšší průměrný věk. Výjimku však představuje průměrný věk pořadí prvního, který je ve všech obdobích po celé sledované období vyšší než průměrný věk druhého pořadí. V letech 1960-62 a 1979-81 je pak dokonce vyšší než průměrný věk pořadí

třetího. Celkově došlo během sledovaných let ke snížení průměrného věku matek. Nejvíce lze tento pokles sledovat u pořadí druhého a třetího, kde došlo ke konvergenci a snížení o 1 rok, průměrný věk matek je tedy kolem věku 37,3 let. U třetího a čtvrtého dítěte se hodnoty vrátily k období prvnímu 1929-31.

Obr. 28 – Redukované míry plodnosti dle pořadí dítěte narozenému matce 35+ v SR během sledovaných let

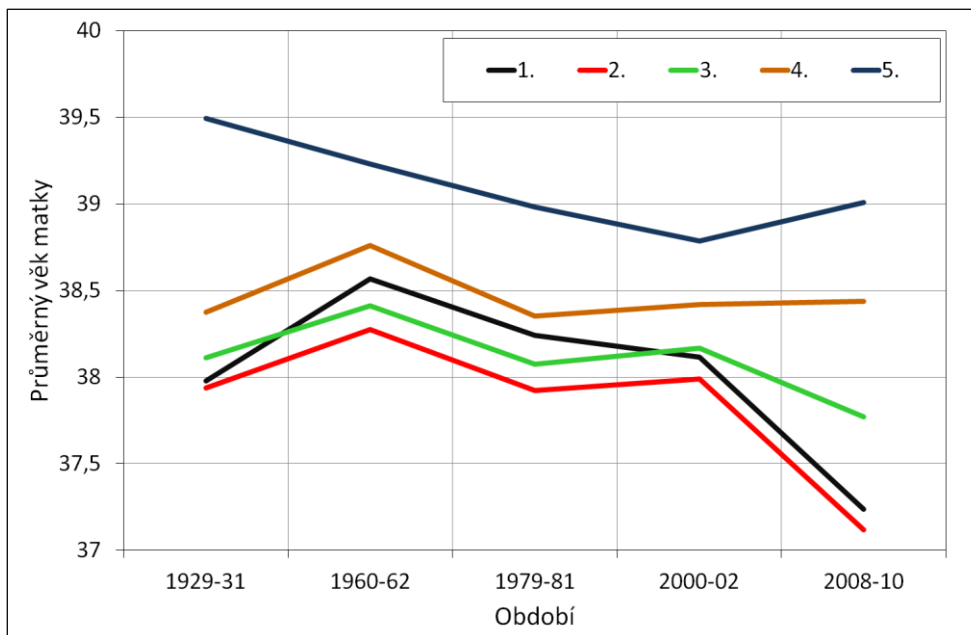

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva a Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike, vlastní výpočet

Podobný vývoj proběhl podobný vývoj i na Slovensku (obr. 30). Věkové rozpětí mezi jednotlivými pořadími se však oproti Česku snížilo ze dvou let na 1,5 roku. Platí, že čím vyšší pořadí, tím vyšší je průměrný věk matky. Ovšem i zde tvoří výjimku pořadí první, které je po většinu pozorovaných let věk vyšší než u druhého i třetí pořadí. Teprve v posledním období průměrný věk u třetího pořadí dosahuje mírně vyššího věku.

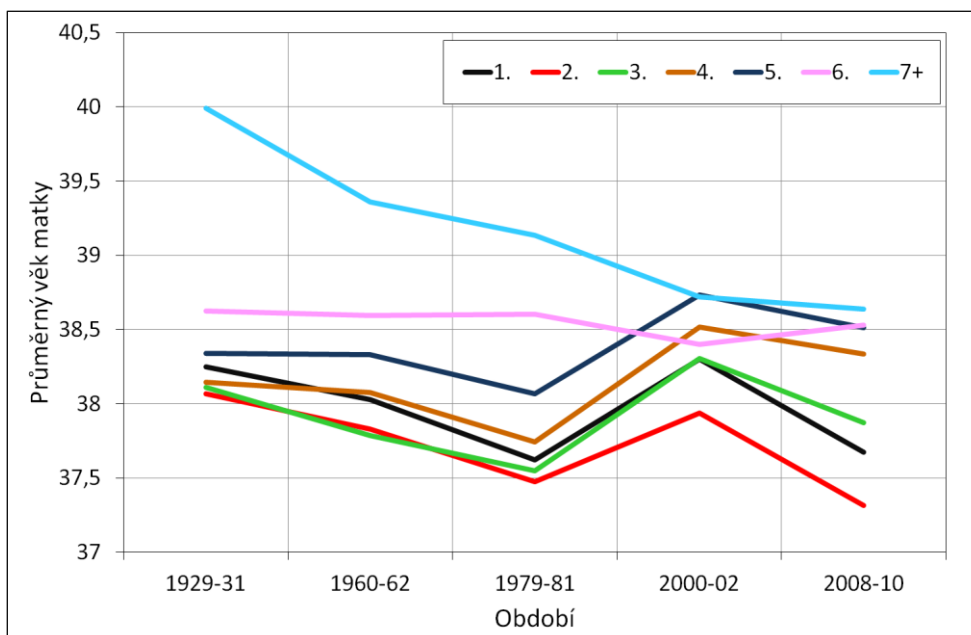
V celkovém pohledu k výrazným změnám nedošlo. Největší pokles lze sledovat u průměrného věku sedmého pořadí, které se dostalo z věku 40 let na věk 38,6 let. Je však nutné dodat, že děti narozených v tomto vysokém pořadí je od osmdesátých let velmi málo a představují výjimku. Věk u prvního a druhého pořadí celkově klesl, v období 2000-02 sice došlo k malému nárůstu, ovšem v současnosti je průměrný věk matky prvního pořadí 37,6 a průměrný věk matky s dítětem třetího pořadí 37,3 let. Na Slovensku jsou tedy průměrné věky matek prvního a druhého pořadí o něco vzdálenější.

Obr. 29 – Vývoj průměrného věku matky 35+ dle pořadí narozeného dítěte v ČR během sledovaných let

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR), vlastní výpočet

Obr. 30 – Vývoj průměrného věku matky 35+ dle pořadí narozeného dítěte v SR během sledovaných let

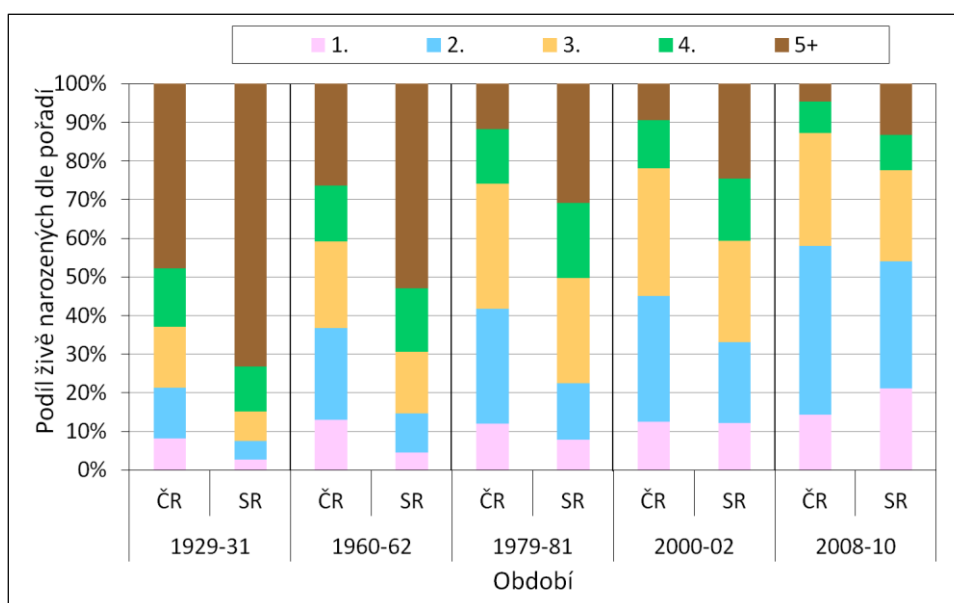

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva a Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike, vlastní výpočet

Dále se podrobněji podíváme na počet dětí živě narozených dle biologického pořadí v manželství ženě starší 35 let (obr. 31). Pohled na Česko ukazuje, že zatímco v letech 1929-31 významně převažovala parita pátého a vyššího pořadí dítěte (tvořila svými 47 % téměř polovinu všech narozených dětí), již v šedesátých letech se počty všech pořadí viditelně vyrovnávají.

Počátek osmdesátých let a období 2000-02 jsou již typické nárůstem dětí nižšího pořadí, především pak dětí pořadí druhého a třetího. Poslední sledované období (2008-10) ukazuje zvýšení podílu dětí narozených v druhém a třetím pořadí a naprosté upozádnění dětí narozených ve čtvrtém a vyšším pořadí. Děti druhého pořadí tvoří 32 % a děti třetího 23 %, čímž vytváří více jak polovinu všech dětí narozených matkám starším 35 let. Po celé pozorované období je v Česku i na Slovensku podíl živě narozených v manželství v prvním pořadí poměrně nízký, i když jeho podíl se s lety zvyšuje.

Obr. 31 – Skladba živě narozených v manželství matkám 35+ dle pořadí v ČR a SR v pozorovaných letech

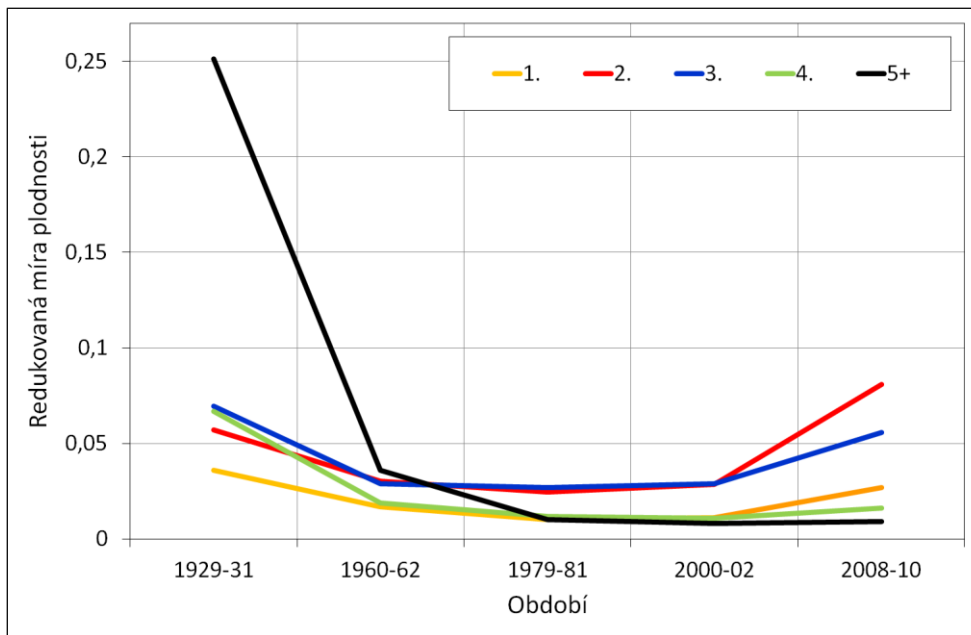
Zdroj: Čs. statistika, *Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR)* a *Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike*, vlastní výpočet

Na Slovensku probíhaly změny velice podobně ovšem se zpožděným časováním. Slovensko mělo na počátku díky velmi vysoké plodnosti, která navíc byla poměrně rovnoměrně rozdělena do všech věkových skupin, značný podíl dětí narozených v pátém a vyšším pořadí, který dosahoval 73 %. V šedesátých letech došlo ke snížení podílu dětí pátého a vyššího pořadí na úroveň trochu vyšší než v Česku v období 1929-31. Ani počátek osmdesátých let neukazuje velké přiblížení se českému vývoji, přesto je zde viditelný nárůst podílu dětí narozených v pořadí třetím a čtvrtém, které dohromady tvoří 46 %. Roky 2000-02 znamenají pro Slovensko především vzrůst podílu druhého pořadí. V současnosti dosahuje Slovensko mnohem většího podílu dětí narozených v pořadí prvním než Česká republika. Podíly druhorozených a třetirozených jsou však nižší než v Česku (v součtu 55 %). Stále se zde také udržel poměrně velký podíl dětí narozených v pátém a vyšším pořadí, tvoří 13 %.

Redukované míry manželské plodnosti dle biologického pořadí narozeného dítěte ženám starším 35 let nezaznamenaly výrazné změny. V Česku prodělala největší pokles míra pátého pořadí, z počátečních hodnot 0,25 na hodnotu 0,01 (obr. 32). Všechny redukované míry zaznamenaly pokles na počátku let šedesátých a tato nízká úroveň se udržovala po další dvě

období. Redukované míry druhého a třetího pořadí téměř po všechna sledovaná léta dosahovaly shodných hodnot. V letech 2008-10 došlo k nárůstu měr všech pořadí. V současnosti tak dosahuje nejvyšší míry druhé pořadí s hodnotou 0,08 a za ním následuje pořadí třetí s mírou 0,05 a první s hodnotou 0,03.

Obr. 32 - Redukované míry manželské plodnosti dle pořadí dítěte narozenému matce 35+ v ČR během sledovaných let

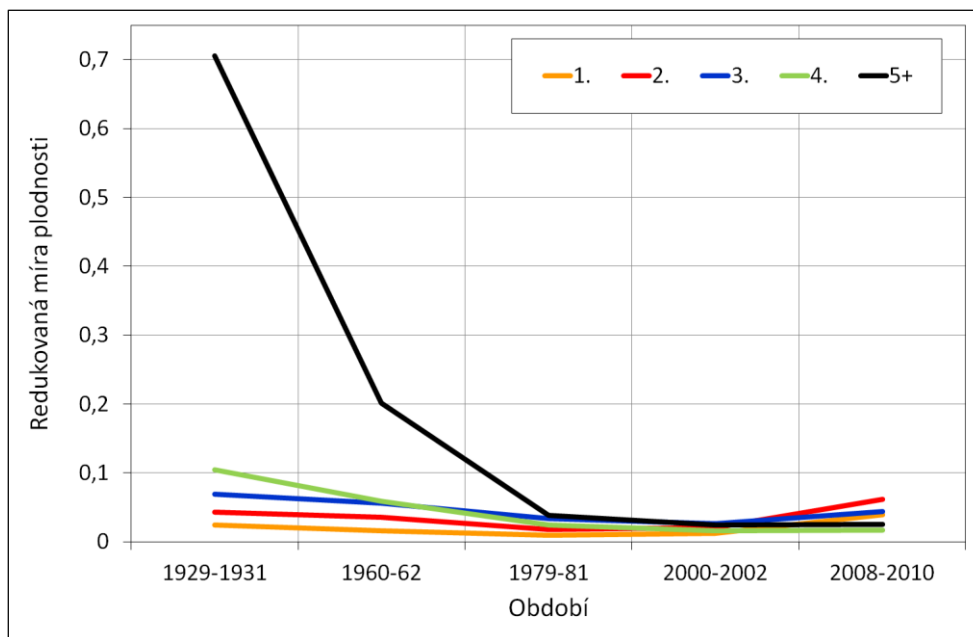

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR), vlastní výpočet

Ve srovnání s Českem proběhl na Slovensku mnohem výraznější propad míry pátého pořadí dětí narozených v manželství, neboť z počáteční úrovně 0,7 klesla na hodnotu 0,025 (obr. 33). Slovenská míra pátého pořadí je však vyšší než česká. Slovensko mělo také v letech 1929-31 výrazně vyšší hodnoty manželských měr všech pořadí, které ovšem až do období 2000-02 klesaly. V posledních letech 2008-10 lze vidět nárůst měr plodnosti prvního, druhého a třetího pořadí. Míry druhého pořadí stejně jako v Česku po celé sledované období převyšují míry pořadí prvního, ovšem míry pořadí třetího na rozdíl od vývoje českého až do let 2000-02 převyšují míry druhého pořadí. V současné době jsou nevyšší míry druhého pořadí (s hodnotou 0,06), po nich následuje míra pořadí třetího, která dosahuje hodnoty 0,044, a v závěsu za nimi jsou míry pořadí prvního (s hodnotou 0,04). Míry druhého a třetího pořadí jsou tak nižší než v Česku, ale míry pořadí prvního české převyšují.

V Česku je věkové rozpětí mezi pořadími po celé sledované období zachováno přibližně na rozdíl 1,5 roku (obr. 34). Stejně jako v analýze plodnosti dle pořadí i u manželské plodnosti platí, že s vyšším pořadím roste průměrný věk matky, ovšem s výjimkou průměrného věku pořadí prvního, který je po celé pozorované období vyšší než průměrný věk druhého pořadí a v období 1960-62 a 1979-81 dokonce i třetího pořadí. Průměrný věk matky během let klesl, přičemž nejvyšší pokles zaznamenal průměrný věk druhého a prvního pořadí. Průměrný věk prvního pořadí klesl z 37,9 na 37,2 a v podobných hodnotách se pohybuje i věk pořadí druhého.

Obr. 33 - Redukované míry manželské plodnosti dle pořadí dítěte narozenému matce 35+ v SR během sledovaných let

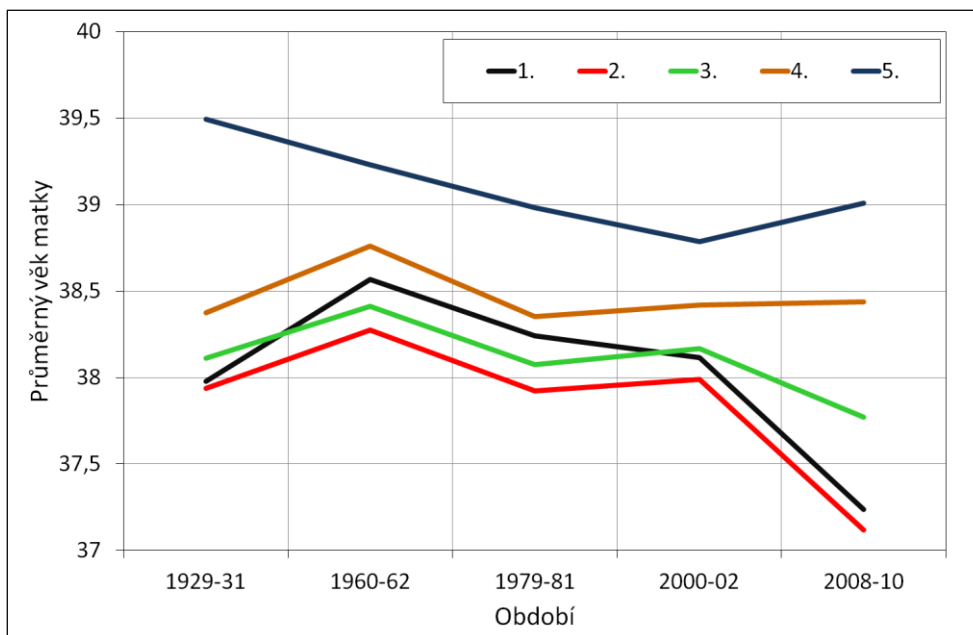

Zdroj: Čs. statistika, *Pohyb obyvatelstva a Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike*, vlastní výpočet

Na Slovensku se po celé sledované období průměrný věk dle pořadí narozených dětí matce starší 35 let příliš neměnil (obr. 35). Rozpětí mezi jednotlivými průměrnými věky se během pozorovaných let snížilo z 1,5 roku na necelý jeden rok. Jediný významnější pohyb lze sledovat u průměrného věku pátého a vyššího pořadí, který klesl z věku 39,5 na 38,9. I zde platí, že průměrný věk matky s dětmi druhého pořadí je po celé sledované období nižší než věk v pořadí prvním. Průměrný věk pořadí třetího dosahoval nejprve stejných hodnot jako pořadí druhé, v letech 1979-81 slabě klesl a v současné době je na stejné úrovni jako průměrný věk pořadí prvního 38,2.

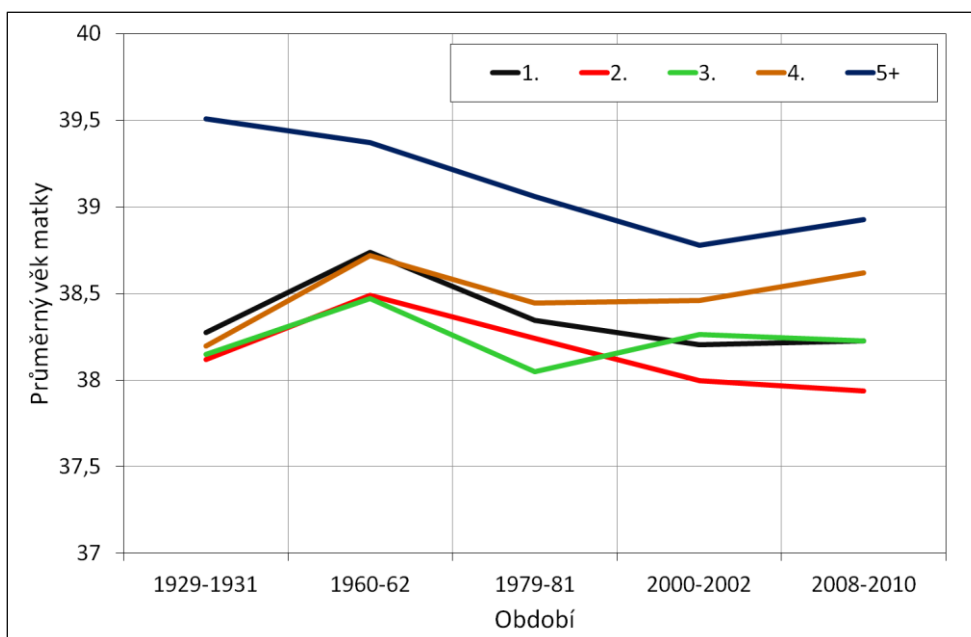
Vývoj podílu narozených mimo manželství dle pořadí během sledovaných let prošel mnohými změnami (obr. 36). V prvních dvou obdobích náležel největší podíl dětem narozeným v třetím a vyšším pořadí. Na rozdíl od vývoje podílu manželsky narozených dětí se v Česku ani na Slovensku neobjevil zcela kontinuální trend poklesu měr třetího a vyššího pořadí, neboť v druhém období 1960-62 došlo k výraznému nárůstu tohoto podílu. Od roku 1979-81 nastalo v Česku zvyšování podílu dětí narozených v druhém a prvním pořadí na úkor pořadí třetího a vyššího. Děti prvního pořadí tvořily na počátku 23 % a v období 2008-10 již celých 28 %, podíl dětí druhého pořadí vzrostl ze 17 % na 35 %. Děti narozené mimo manželství v druhém a třetím pořadí tak tvoří v současné době více jak polovinu všech narozených dětí. Situace je tak stejná jako u dětí narozených v manželství. Mimomanželsky narozené děti třetího a vyššího pořadí klesly z původních 60 % na 36 %.

Obr. 34 – Vývoj průměrného věku vdané matky 35+ dle pořadí narozeného dítěte v ČR během sledovaných let

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR), vlastní výpočet

Obr. 35 – Vývoj průměrného věku vdané matky 35+ dle pořadí narozeného dítěte v SR během sledovaných let

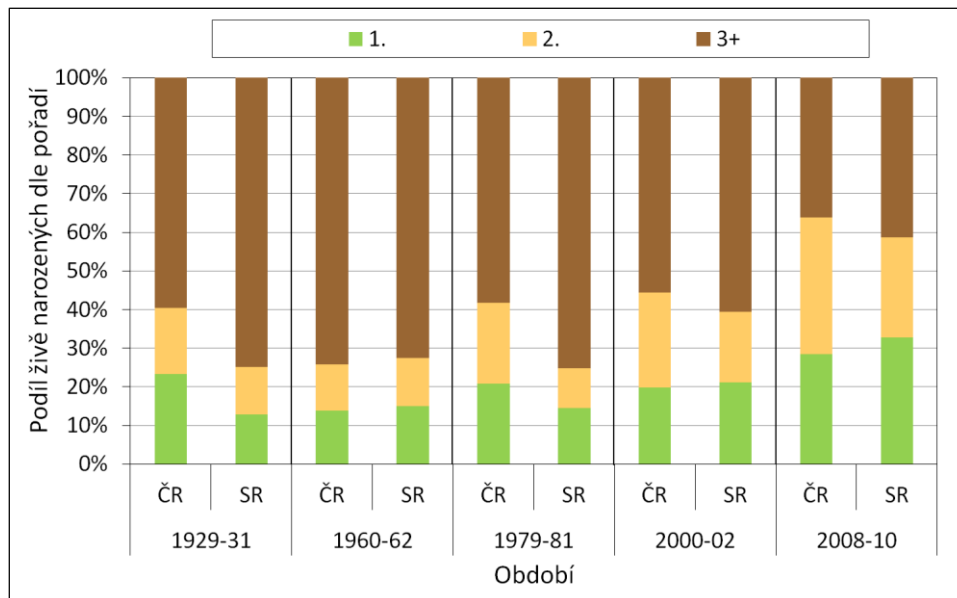

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva a Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike, vlastní výpočet

Slovenské podíly dětí narozených mimo manželství dle pořadí prodělaly zcela odlišný vývoj než podíly české a také se odlišují od vývoje dětí narozených v manželství na Slovensku. Zásadní odlišnost tkví v konstantním rozložení podílu dětí dle pořadí v prvních třech obdobích 1929-31, 1960-62 a 1979-81. Po celou tuto dobu silně převažovaly děti třetího a vyššího

pořadí, neboť se pohybovaly okolo 74 %. Až porevoluční doba přinesla změnu v chování nevdaných žen a tyto rozdíly se začaly rychle snižovat. Podíl dětí druhého pořadí tak skočil z 12 % na 25 % a podíl dětí pořadí prvního z 23 % na 32 %. I na Slovensku tedy součet podílů prvního a druhého pořadí přesahuje polovinu všech mimomanželsky narozených ženám starším 35 let, přesto je však součet nižší než v Česku. I zde se Slovensko od Česka odlišuje svým současným vyšším podílem dětí narozených v prvním pořadí.

Obr. 36 – Podíl živě narozených dětí mimo manželství matkám 35+ dle pořadí v ČR a SR v pozorovaných letech

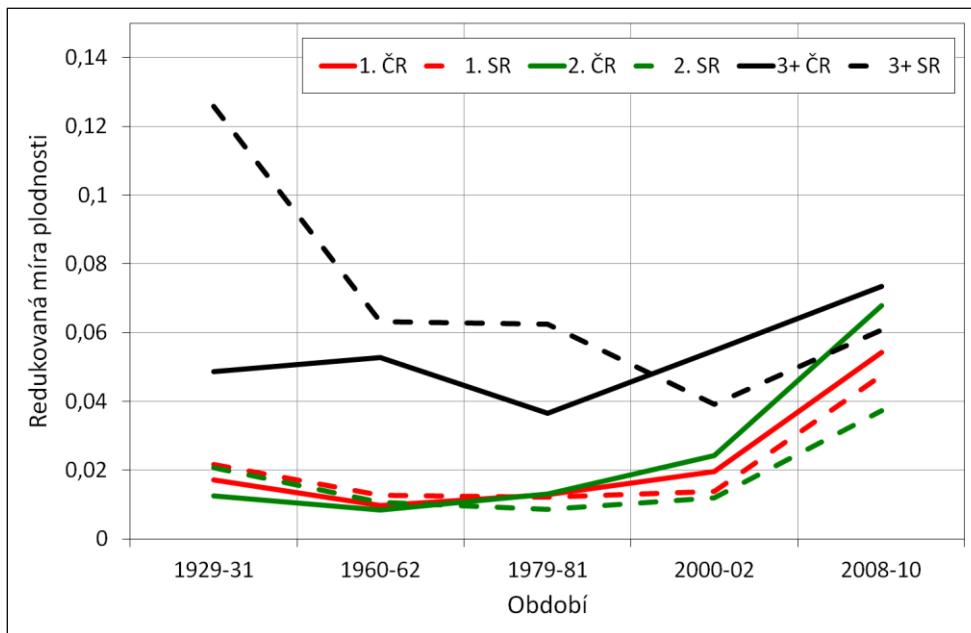
Zdroj: Čs. statistika, *Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR)* a *Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike*, vlastní výpočet

Redukované míry mimomanželské plodnosti žen starších 35 let v Česku a na Slovensku znázorňuje obr. 37. Česká mimomanželská plodnost vzrostla během pozorovaných let ve všech pořadích, české křivky také konvergují. Nejvíce odlišná svým vývojem je křivka míry třetího a vyššího pořadí, která po malém vzrůstu v letech 1960-62 klesla v letech 1979-81. V následujících letech pak rostla a zastavila se na současné hodnotě 0,073 dítěte na ženu starší 35 let. Míry druhého a prvního pořadí dosahovaly po většinu sledovaných let stejných hodnoty. V posledním období 2008-10 pak redukovaná míra prvního pořadí sahá k hodnotě 0,05 a míra pořadí druhého k hodnotě 0,07. Mimomanželské míry se tak v Česku liší od těch manželských, neboť v těch v posledních letech dosahuje první pořadí měr vyšších než druhé pořadí i třetí pořadí.

Slovensko se, jak již naznačil vývoj podílů mimomanželsky narozených dětí dle pořadí, od Česka poněkud odlišuje. Společnou charakteristikou je takřka vyrovnaná hladina měr plodnosti prvního a druhého pořadí, které během posledních dvou období značně rostly. Míry třetího a vyššího pořadí na Slovensku však zaznamenaly pokles, který trval až do let 2000-02 a v letech 2008-10 byl vystřídán malým zvýšením. Míry třetího a vyššího pořadí se tak celkově propadly z 0,12 v letech 1929-31 na 0,06 dítěte na ženu starší 35 let v období 2008-10. Míry druhé pořadí

jsou v současné době 0,04 a prvního 0,05 dítěte na ženu starší 35 let. Současné slovenské redukované mimomanželské míry všech pořadí jsou tak nižší než české.

Obr. 37 - Redukované míry mimomanželské plodnosti dle pořadí dítěte narozenému matce 35+ v ČR a SR během sledovaných let

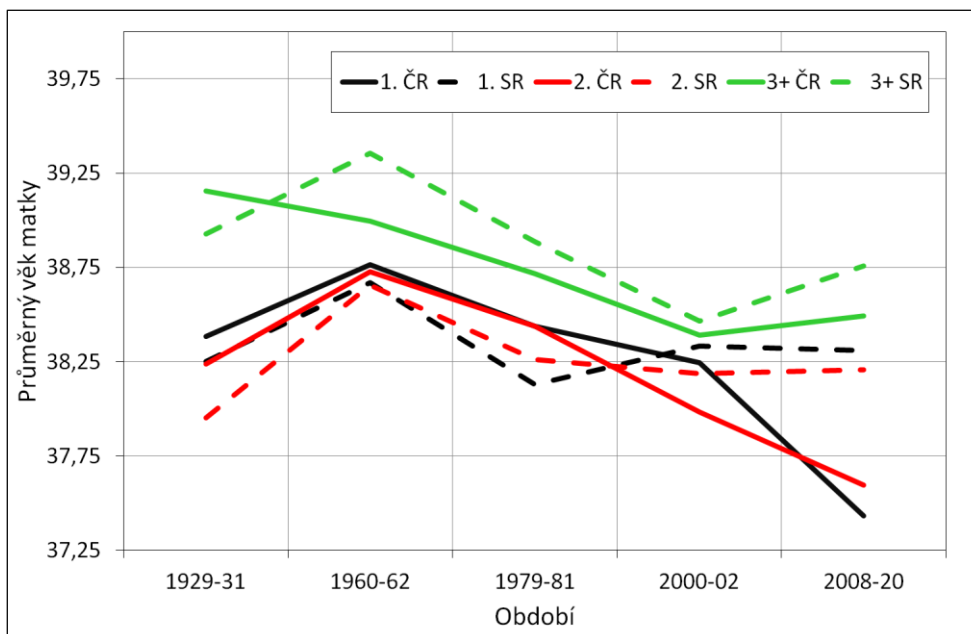

Zdroj: Čs. statistika, *Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR)* a *Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike, vlastní výpočet*

Rozpětí průměrného věku nevdaných žen dle pořadí narozeného dítěte se pohybuje v Česku i na Slovensku kolem jednoho roku (obr. 38). Průměrný věk nevdaných starších žen v Česku během pozorovaných let klesl. Podobně jako u žen vdaných i zde se ukazuje, že průměrný věk ženy s dítětem druhého pořadí je často nižší než průměrný věk ženy s dítětem prvním. V současnosti platí, že průměrný věk ženy starší 35 let stoupá s pořadím dítěte, s prvním dítětem je tak průměrný věk 37,4, s druhým 37,6 a třetím 38,5.

Na Slovensku průměrný věk žen s dítětem druhého a třetího a vyššího pořadí poklesl, ovšem pořadí první během let mírně vzrostlo. Taktéž slovenský průměrný věk žen druhého pořadí dosahuje nižšího věku než věk pořadí prvního. Tento stav se projevuje i v posledním pozorovaném období 2008-10, ve kterém byl průměrný věk matky prvního pořadí 38,3, druhého 38,2 a třetího 38,8.

Obr. 38 – Vývoj průměrného věku nevdaných matek 35+ dle pořadí narozeného dítěte v ČR a SR během sledovaných let

Zdroj: Čs. statistika, *Pohyb obyvatelstva (Demografická ročenka ČR) a Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike, vlastní výpočet*

5.3 Shrnutí

Léta 1920-22 byla z hlediska úrovně plodnosti velice příznivá. Na Slovensku i v Česku se rodilo nejvíce dětí (v porovnání s dalšími léty), země dosahovaly vysoké úrovně plodnosti. Tato příznivá situace se projevila i v pozdním mateřství. Děti narozené ženám starším 35 let tvořily téměř 20 % všech narozených dětí. Na Slovensku i Česku byla v té době úroveň specifických měr dle věku matky i otce v porovnání s dalšími léty nejvyšší. Většina dětí se v této době rodila v manželství a šlo o děti vyšší parity. Česko mělo poměrně nízkou úroveň mimomanželské plodnosti, Slovensko však dosahovalo vysoké úhrnné plodnosti i u dětí narozených mimo manželství. Na Slovensku bylo 92 % dětí narozených ve třetím a vyšším biologickém pořadí. I Česko mělo vysoké zastoupení dětí vyššího pořadí (77 %). Starší mateřství nebylo v období 1920-22 žádnou výjimkou, z velké většiny šlo o ženy vdané, které již porodily více dětí.

Třicátá léta přinesla celkový pokles počtů narozených dětí, úrovně i intenzit plodnosti, taktéž se posunulo časování do pozdější věkové skupiny 25-29 let. I když se celkově hodnoty všech užitých ukazatelů oproti předchozímu období změnily, neovlivnil tento trend podobu pozdního mateřství. Stále byla typickou starší matkou žena vdaná s vyšším počtem dětí. Propad plodnosti se však projevil ve snížení hodnot ukazatelů úrovně a intenzity plodnosti žen starších 35 let.

Během padesátých let dochází k dalšímu poklesu plodnosti. Tento pokles se mnohem výrazněji projevil v Česku než na Slovensku. Snížování plodnosti bylo do velké míry

způsobeno zapojením žen do pracovního trhu. To se projevilo i na úrovni plodnosti žen starších 35 let. Ukazatele úrovně i intenzity zaznamenaly výrazný pokles především v Česku, na Slovensku bylo pozdní mateřství jevem častějším. Na Slovensku byl pokles velice mírný a tak se dokonce slovenským vdaným ženám rodilo v absolutních číslech více dětí než českým vdaným ženám. Také se snižoval podíl dětí narozených ve vyšší pořadí ve prospěch pořadí druhého a třetího. Typickou ženou, která si pořídila dítě ve vyšším věku, byla tak stále žena vdaná, ale již s menším počtem dětí. V tomto období tak lze pozorovat počátky nového reprodukčního chování, které se projeví v dalším období 1979-81.

Počátek osmdesátých let byl ze sledovaných let pro pozdní mateřství nejméně příznivý. Paradoxem je, že právě v těchto letech se na Slovensku i v Česku celková úroveň plodnosti zvýšila. Nárůst však byl zapříčiněn populační politikou, která se významně podílela na vytvoření nového reprodukčního chování obyvatelstva. Lidé si děti pořizovali velmi časně a měli většinou pouze dvě, tři. Následkem toho dosahovaly ukazatele úrovně i intenzit (v porovnání s dalšími sledovanými lety) u žen starších 35 let v tomto období nejnižších hodnot. Celkový počet dětí narozených ženám starších 35 byl menší než 5 %. Pozdní mateřství se tak stává spíše výjimečnou situací. Pokud si již starší žena dítě pořídila, byla většinou vdaná a měla dítě třetího pořadí.

V období 2000-2 zaznamenala Česká i Slovenská republika velký pokles celkové úrovně plodnosti, lidé odkládali mateřství na pozdější dobu, rostl průměrný věk matky i otce. Pro pozdní mateřství však tato doba znamenala určitou renesanci. Ve všech pozorovaných ukazatelích úrovně i intenzit žen starších 35 let se objevil mírný nárůst. Značně se pak změnila podoba pozdního mateřství. Rodilo se mnohem více dětí mimomanželsky a s nižší paritou. Jediný pokles můžeme sledovat v ukazatelích manželské plodnosti starších žen, která v těchto letech dosahuje svého minima (v porovnání s dalšími sledovanými léty). Nárůst lze naopak pozorovat u mimomanželsky narozených dětí. Pohled na strukturu nevdaných žen dle rodinného stavu ukazuje, že na Slovensku tvořily 40 % nevdaných žen ženy svobodné, v ČR pak 37 %. Znázornění parity narozených dětí starším ženám, ukazuje, že na Slovensku převládaly děti třetího a vyššího pořadí, v ČR byl podíl dětí třetího a druhého pořadí vyrovnaný.

Období poslední, 2008-10, je typické mírným nárůstem celkové úrovně plodnosti (ve srovnání s obdobím kolem roku 2000). Tento nárůst se pak realizoval především ve vyšších věkových skupinách a období se tak stalo pro pozdní mateřství velice příznivým. Zvýšil se podíl dětí narozených starším ženám, vzrostla úhrnná plodnost mužů ženatých se ženou starší 35 let, stejně tak se zvýšily i specifické míry plodnosti žen starších 35 let. Ještě více vzrostla úroveň mimomanželské plodnosti. V ČR převládá mezi nevdanými matkami matka svobodná a tvoří 40 %, hned v závěsu je matka rozvedená (32 %), na Slovensku je menší podíl svobodných. Nejčastěji má starší žena dítě druhého pořadí, potom třetího a prvního. Současné pozdní mateřství tak realizuje z větší části vdaná žena, ovšem narostl i podíl žen nevdaných, z nichž ve věku 35+ převládá v SR i v ČR žena svobodná. Nejčastěji má pak žena dítě druhého pořadí. V závěsu za druhým pořadím může mít žena dítě pořadí třetího, na Slovensku pak je pořadí třetí i první na velmi podobné úrovni.

V úvodu vyslovené hypotézy o změnách v charakteru a v úrovni plodnosti starších žen se z větší části potvrdily. Výjimku tvoří pouze rozložení nevdaných žen dle rodinného stavu, ve

kterém se proti předpokladu ukázalo, že na Slovensku i v ČR převládají ženy svobodné. Dále se také proti očekávání ukázalo, že na Slovensku je pro ženu starší 35 let takřka stejně typické mít dítě prvního a třetího pořadí.

6 Logistická regrese a pozdní mateřství

Tato kapitola se věnuje vlivu demografických faktorů na vývoj a proměny pozdního mateřství v komplexnějším pohledu. K výstižné analýze a zobrazení těchto vlivů slouží binární logistické regrese⁸. Za závisle (vysvětlovanou) proměnnou bude bráno narodit se matce starší 35 let versus narodit se matce mladší 35 let. Počet vysvětlujících (nezávisle) proměnných se rozšiřuje, neboť během času byla dostupná data podrobnější. Postupně se objeví tyto proměnné: věk otce, pohlaví dítěte, vitalita dětí pořadí narozených dětí, pořadí narozených dětí v manželství, pořadí narozených dětí mimo manželství, vícečetné porody, porodní hmotnost dětí a délka uplynulá od uzavření manželství (pouze období 1920-22). Kapitola se důkladněji zaměřuje na vliv vybraných proměnných v jednotlivých časových etapách v Česku i na Slovensku vždy za účelem jejich vzájemného srovnání. Závěr této kapitoly se pokusí o shrnutí celkových změn vlivu demografických faktorů na vývoj pozdního mateřství v Česku a na Slovensku.

6.1 První republika, léta 1920-22 a 1929-31

Česko mělo na počátku let 1920-22 poměrně vysokou míru plodnosti starších žen. Ty pak měly především děti vyššího pořadí a byly z velké části vdané. Na Slovensku byla úroveň plodnosti ještě vyšší díky stále probíhající demografické revoluci. Pozdní mateřství bylo častější než v Česku, neboť ženy měly více dětí po celé své reprodukční období. Detailnější rozbor úrovně a podoby plodnosti a porodnosti, tak jak probíhala v tomto období, byl rozpracován v předchozí kapitole.

Logistická regrese byla počítána pro každou proměnnou zvlášť⁹, tab. 6 tak zobrazuje souhrn modelů pro Česko v letech 1920-22. První zkoumanou proměnnou je věk otce. Za referenční kategorii zde byla vybrána věková skupina 35-39 let.¹⁰ Prokázalo se, že ženy starší 35

⁸ Podrobněji v části 4.2.2 Logistická regrese.

⁹ Všechny tabulky v kapitole budou zobrazovat soubor logistických regresí jednotlivých proměnných (ne jeden model).

¹⁰ Z důvodů časového srovnání byla vybrána věková skupina, ve které se nachází průměrný věk otce s ženou starší 35 let v současné době.

let měly na počátku dvacátých let muže věkově starší. Starší rodička měla oproti mladší 35 let 5,1krát vyšší šanci, že její muž bude ve věkové skupině 45-49 let, než ve věkové skupině 35-39 let. Dle předpokladů se neprojevila žádná odlišnost mezi ženami staršími a mladšími v případě poměru pohlaví u narozených dětí. V analýze se ovšem projevil vliv věku ženy na vitalitu dítěte. Poslední zkoumanou proměnnou je délka manželského svazku. Dle očekávání se projevilo, že starší matky¹¹ byly během první republiky již velmi dlouho v manželském svazku. Čím delší je doba uplynulá od sňatku, tím vyšší je šance, že manželkou (matkou) bude žena starší 35 let. Starší vdané matky pak mají například 37krát větší šanci oproti mladší vdané matce být v manželství 10-19 let, než být v manželství pouhý jeden rok. Tato skutečnost naznačuje, že na počátku dvacátých let měly ženy jistě také děti vyššího pořadí.

Tab. 6 – Modely logistické regrese pro vybrané proměnné (žena starší 35 let vs. žena mladší 35 let) Česko 1920-22

Vysvětlující proměnná	Poměr šancí (odds ratios)			Statistická významnost
	OR	95% interval spolehlivosti		
Věk otce				
20-24 vs 35-39	0.011	0.009	0.014	<.0001
25-29 vs 35-39	0.032	0.030	0.034	<.0001
30-34 vs 35-39	0.167	0.161	0.173	<.0001
40-44 vs 35-39	3.387	3.278	3.501	<.0001
45-49 vs 35-39	5.095	4.864	5.338	<.0001
50-59 vs 35-39	4.605	4.317	4.911	<.0001
60+ vs 35-39	3.487	2.948	4.123	<.0001
Pohlaví				
dívka vs chlapec	1,005	0,918	1,100	0,910
Vitalita				
mrtvě vs živě	1,246	1,016	1,529	0,034
Délka manželství				
2 vs 1	1,221	1,111	1,341	<,0001
3-4 vs 1	1,440	1,309	1,583	<,0001
5-9 vs 1	3,845	3,581	4,128	<,0001
10-19 vs 1	37,812	35,324	40,476	<,0001
20+ vs 1	>999,9	>999,9	>999,9	<,0001

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva, vlastní výpočet

Na Slovensku se prokázal vliv proměnných velice podobně (tab. 7). Ukázalo se, že starší ženy mají vyšší šanci mít staršího muže. Vdaná matka mladší 35 let, oproti ženě starší 35 let,

¹¹ Starší matkou je žena, které se narodilo dítě po 35. roce života (obdobně mladší matka je žena, které se narodilo dítě před 35. rokem). Takto bude matka pojímána v celé kapitole.

má pak 5,9krát ($5,9=1/0,17$) větší šanci mít muže ve věkové skupině 30-34 let než muže ve věkové skupině 35-39 let. Od věkové skupiny otců 40-44 let má již vyšší šance vždy vdaná matka starší 35 let. Vdaná matka dosahuje nejvyšší šance a to 7,7 krát vyšší než matka mladší 35 let, že jejím manželem bude muž ve věku 40-44 let oproti věku 35-39 let. Slovensko tak dosahuje vyšších šancí než Česko. Dále se stejně jako v Česku ukázalo, že není prokazatelná odlišnost v poměru pohlaví dětí mezi ženami staršími a mladšími 35 let. Starší ženy mají bohužel i zde 1,6krát vyšší šanci, že se jim narodí mrtvé dítě. Tato šance je vyšší, než jakou nalezneme v Česku. Důvodem může být nejen horší úroveň zdravotnictví a životní úrovně celé společnosti, ale také skutečnost, že slovenské ženy za sebou měly více porodů. Poslední sledovanou proměnnou je délka manželství. I na Slovensku se dle očekávání projevuje, že starší vdané ženy mají vyšší šanci, že při svém porodu za sebou budou mít více let prožitých v manželství. Vdaná žena starší 35 let tak má oproti vdané ženě mladší 35 let 27,9krát větší šanci být v manželství trvajícím 10-19 let, než v něm být pouhý jeden rok.

Tab. 7 – Modely logistické regrese pro vybrané proměnné (žena starší 35 let vs. žena mladší 35 let) Slovensko1920-22

Vysvětlující proměnná	Poměr šancí (odds ratios)			Statistická významnost
	OR	95% interval spolehlivosti		
Věk otce				
20-24 vs 35-39	0,010	0,008	0,014	<,0001
25-29 vs 35-39	0,029	0,026	0,033	<,0001
30-34 vs 35-39	0,170	0,160	0,182	<,0001
40-44 vs 35-39	4,024	3,825	4,234	<,0001
45-49 vs 35-39	7,741	7,239	8,279	<,0001
50-59 vs 35-39	6,235	5,708	6,810	<,0001
60+ vs 35-39	4,076	3,263	5,092	<,0001
Pohlaví				
dívka vs chlapec	1,019	0,988	1,051	0,232
Vitalita				
mrtvě vs živě	1,649	1,491	1,824	<,0001
Délka manželství				
2 vs 1	1,141	1,027	1,268	<,0001
3-4 vs 1	1,364	1,227	1,517	<,0001
5-9 vs 1	3,232	2,977	3,510	<,0001
10-19 vs 1	27,967	25,871	30,233	<,0001
20+ vs 1	>999,999	>999,999	>999,999	<,0001

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva, vlastní výpočet

Během třicátých let se vliv vybraných proměnných v Česku i na Slovensku příliš nezměnil. V Česku se potvrdila skutečnost, že ženy mladší 35 let si berou muže mladší a ženy starší 35 let si berou muže starší (tab. 8). U otce ženatého ve věku 40-44 let, dosahují vyšších šancí ženy starší 35 let oproti těm mladším. Vdané matky nad 35 let mají oproti těm mladším 5,7krát větší šanci mít muže ve věku 50-59 let než ve věku 35-39let. Oproti předchozímu období tak došlo k přesunu nejčastějšího věku otce do vyšší věkových kategorií. Neprokázalo se stejně jako v předchozích analýzách, že by starší ženy měly jiný poměr pohlaví u svých narozených dětí, než mají ženy mladšího věku. Opět se statisticky prokázalo, že starší ženy mají vyšší šanci narození mrtvého dítěte než ženy mladší, avšak oproti předchozímu období je tato šance vyšší v hodnotě 1,7. Zde došlo oproti předešlému období opět k navýšení šance. Další proměnné se týkají pořadí narozených dětí celkově, tj. v manželství a mimo manželství. Referenčním pořadím je ve všech případech první dítě. Ve všech třech studovaných pořadích se dle očekávání prokázal vztah – čím vyšší pořadí tím vyšší šance, že matkou bude žena starší 35 let, přitom nejvyšších šancí pak dosahují ženy v nejvyšším pořadí. Jedinou výjimkou je třetí biologické pořadí u dětí narozených v manželství. V tomto případě tak neplatí, že by starší ženy 35 let oproti ženám mladším, měly vyšší šanci mít dítě třetího pořadí, než mít dítě pořadí prvního. Starší žena tak má 94,7krát vyšší šanci versus žena mladší, mít dítě sedmého pořadí, než mít dítě pořadí prvního, taktéž má starší vdaná žena oproti vdané matce mladší 35 let 34,4krát větší šanci mít dítě pátého pořadí než prvního pořadí a nevdaná žena starší 35 let má také oproti mladé nevdané matce 20,6krát větší šanci mít dítě třetího pořadí než pořadí prvního.

Analýza vlivu demografických faktorů na Slovensku v letech 1929-31 neodhalila výrazné změny vlivu (tab. 9). U proměnné věk otce se prokázal stejný směr jako v předchozích letech. Nejvyšší šanci mají matky starší 35 let (oproti mladším matkám) mít muže ve věku 45-49 let – šance je 7,6krát vyšší, než mít muže ve věku 35-39 let. Distribuce šancí je tak odlišná od české ve stejných letech a oproti předchozím létům se přesunula do nižší věkové skupiny. Podíl pohlaví u narozených dětí není opět mezi ženami staršími 35 a mladšími 35 rozdílný. Velký rozdíl se však projevuje u mrtvorozenosti. Starší ženy mají oproti mladším 1,8krát větší šanci mít mrtvě narozené dítě. Oproti předchozímu období tak došlo k jejímu navýšení.

V proměnných biologického pořadí narozených dětí (celkově, v a mimo manželství) se prokázal směr dle očekávání, tj. s vyšším pořadím rostou šance matek starších 35 let. Ve čtvrtém pořadí (za všechny narozené děti) se neprokázala souvislost. Nejvyšších šancí dosahují starší ženy u nejvyšších pořadí – starší žena má oproti mladší 118,1krát větší šanci mít dítě sedmého pořadí než pořadí prvního, vdaná žena má 45,8krát větší šanci, než že se jí narodí dítě pátého pořadí než prvního pořadí a nevdaná žena pak 15,7krát větší šanci, že se jí narodí dítě třetího pořadí než dítě pořadí prvního.

Tab. 8 – Modely logistické regrese pro vybrané proměnné (žena starší 35 let vs. žena mladší 35 let) Česko1929-31

Vysvětlující proměnná	Poměr šancí (odds ratios)			Statistická významnost
	OR	95% interval spolehlivosti		
Věk otce				
20-24 vs 35-39	0,006	0,005	0,008	<,0001
25-29 vs 35-39	0,029	0,025	0,030	<,0001
30-34 vs 35-39	0,172	0,164	0,180	<,0001
40-44 vs 35-39	3,137	3,007	3,273	<,0001
45-49 vs 35-39	5,292	4,978	5,626	<,0001
50-59 vs 35-39	5,681	5,229	6,171	<,0001
60+ vs 35-39	5,400	4,434	6,577	<,0001
Pohlaví				
dívka vs chlapec	0,994	0,970	1,020	0,655
Vitalita				
mrtvě vs živě	1,757	1,639	1,884	<,0001
Pořadí dítěte				
2, vs 1,	2,522	2,395	2,656	<,0001
3, vs 1,	5,948	5,652	6,260	<,0001
4, vs 1,	11,397	10,808	12,018	<,0001
5, vs 1,	19,411	18,331	20,555	<,0001
6, vs 1,	31,885	29,884	34,021	<,0001
7+ vs 1,	94,756	89,082	100,793	<,0001
Pořadí dítěte v manželství				
2, vs 1,	2,309	2,186	2,439	<,0001
3, vs 1,	5,396	5,113	5,694	0,654
4, vs 1,	10,307	9,748	10,898	<,0001
5, vs 1,	34,430	32,760	36,185	<,0001
Pořadí dítěte mimo manželství				
2, vs 1,	3,508	2,958	4,161	0,001
3+ vs 1,	20,613	17,998	23,607	<,0001

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva, vlastní výpočet

Tab. 9 – Modely logistické regrese pro vybrané proměnné (žena starší 35 let vs. žena mladší 35 let) Slovensko 1929-31

Vysvětlující proměnná	Poměr šancí (odds ratios)			Statistická významnost
	OR	95% interval spolehlivosti		
20-24 vs 35-39	0,007	0,005	0,01	<,0001
25-29 vs 35-39	0,033	0,03	0,037	<,0001
30-34 vs 35-39	0,315	0,296	0,336	<,0001
40-44 vs 35-39	4,142	3,906	4,393	<,0001
45-49 vs 35-39	7,651	7,038	8,317	<,0001
50-59 vs 35-39	6,753	6,039	7,551	<,0001
60+ vs 35-39	5,541	4,313	7,117	<,0001
Pohlaví dívka vs chlapec	0,989	0,955	1,023	0,513
Vitalita mrtvě vs živě	1,852	1,675	2,048	<,0001
Pořadí dítěte				
2, vs 1,	2,166	1,94	2,418	<,0001
3, vs 1,	4,742	4,277	5,257	<,0001
4, vs 1,	9,709	8,795	10,718	0,1456
5, vs 1,	17,39	15,764	19,183	<,0001
6, vs 1,	30,973	28,028	34,226	<,0001
7+ vs 1,	118,111	107,313	129,996	<,0001
Pořadí dítěte v manželství				
2, vs 1,	2,162	1,915	2,441	<,0001
3, vs 1,	4,835	4,316	5,417	<,0001
4, vs 1,	9,991	8,958	11,143	<,0001
5, vs 1,	45,79	41,444	50,593	<,0001
Pořadí dítěte mimo manželství				
2, vs 1,	2,906	2,2	3,838	0,0088
3+ vs 1,	15,761	12,785	19,429	<,0001

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva, vlastní výpočet

6.2 Československá socialistická republika, léta 1960-62 a 1979-81

Šedesátá léta přinesla pokles plodnosti v Česku i na Slovensku, který se projevil i v pozdní plodnosti. Na počátku sedmdesátých let se již projevila propopulační opatření, jež způsobila nárůst počtu narozených dětí a posunutí plodnosti do mladšího věku. Obě země se díky již poměrně dlouhému společnému státu a tedy i společné populační politice značně přiblížily

v úrovni plodnosti. Počátek osmdesátých let byl pro pozdní mateřství velmi nepříznivý a většina ukazatelů úrovně, intenzity i časování byla ze všech pozorovaných období nejnižší.

Tab. 10 – Modely logistické regrese pro vybrané proměnné (žena starší 35 let vs. žena mladší 35 let) Česko 1960-62

Vysvětlující proměnná	Poměr šancí (odds ratios)			Statistická významnost
	OR	95% interval spolehlivosti		
Věk otce				
20-24 vs 35-39	0,004	0,003	0,005	<,0001
25-29 vs 35-39	0,019	0,017	0,021	<,0001
30-34 vs 35-39	0,138	0,128	0,149	<,0001
40-44 vs 35-39	3,619	3,355	3,904	<,0001
45-49 vs 35-39	8,229	7,325	9,244	<,0001
50-59 vs 35-39	8,443	7,095	10,048	<,0001
60+ vs 35-39	7,68	3,921	15,044	<,0001
Pohlaví				
dívka vs chlapec	1,021	0,976	1,067	0,3693
Vitalita				
mrtvě vs živě	2.671	2.280	3.129	<,0001
Pořadí dítěte				
2, vs 1,	2,473	2,294	2,667	<,0001
3, vs 1,	6,827	6,323	7,373	<,0001
4, vs 1,	14,264	13,07	15,566	<,0001
5, vs 1,	22,799	20,559	25,283	<,0001
6, vs 1,	30,89	27,222	35,052	<,0001
7+ vs 1,	27,142	24,658	29,876	<,0001
Pořadí dítěte v manželství				
2, vs 1,	2,585	2,389	2,798	<,0001
3, vs 1,	7,734	7,123	8,398	0,0489
4, vs 1,	19,755	17,885	21,821	<,0001
5, vs 1,	90,548	81,18	100,998	<,0001
Pořadí dítěte mimo manželství				
2, vs 1,	2,837	2,052	3,923	0,0076
3+ vs 1,	16,956	13,218	21,749	<,0001
Vícečetné porody				
dvojčata vs jednoduché	1,635	1,36	1,966	0,6987
trojčata vs jednoduché	1,764	0,222	14,04	0,7614

Vysvětlující proměnná	Poměr šancí (odds ratios)			Statistická významnost
	OR	95% interval spolehlivosti		
Porodní hmotnost dítěte				
<1000 vs 3000-3499	2.097	1.167	3.765	0.2591
1000-1249 vs 3000-3499	1.515	0.968	2.371	0.9376
1250-1499 vs 3000-3499	1.105	0.742	1.646	0.0786
1500-1999 vs 3000-3499	1.439	1.198	1.727	0.4698
2000-2499 vs 3000-3499	1.287	1.153	1.437	0.0065
2500-2999 vs 3000-3499	1.001	0.937	1.070	<.0001
3500-3999 vs 3000-3499	1.197	1.133	1.265	<.0001
4000-4499 vs 3000-3499	1.604	1.481	1.737	0.4654
4500-4999 vs 3000-3499	2.473	2.090	2.927	<.0001
5000+ vs 3000-3499	3.737	2.482	5.626	<.0001

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva, vlastní výpočet

I počátek šedesátých let ukázal, že v Česku je prokazatelný vztah mezi věkem manželů, jimž se narodí dítě. S vyšším věkem otce roste šance, že matkou bude žena starší 35 let (tab. 10). Vdaná matka starší 35 let má například oproti matce mladší 8,4krát větší šanci, že její muž bude ve věku 50-59 let, tato šance je ze všech věkových skupin nejvyšší. Oproti předchozímu období jsou pak šance v posledních třech věkových skupinách méně vyrovnané, neboť došlo k jejímu centrování do let 45-49 a let 50-59. Stejně jako v předchozích letech se neprokázal rozdíl mezi ženou starší 35 let a ženou mladší v poměru pohlaví jim narozených dětí. Starší ženy mají 2,7krát větší šanci, že se jejich dítě narodí mrtvé. Šance se tak oproti předchozím letům zvýšila. V proměnných biologického pořadí (celkové, v a mimo manželství) se opět prokázal směr vztahu – čím vyšší pořadí tím vyšší šance ženy starší 35 let, že narozené dítě bude právě její. V pořadí šestém dosahují starší ženy nejvyšší šance (oproti ženám mladším), tj. 30,9krát vyšší šance, že dítě bude šestého pořadí než pořadí prvního.

U proměnných pořadí v a mimo manželství nalezneme nejvyšší šance v posledním pořadí. Starší vdané ženy tak mají 90,5krát vyšší šanci mít dítě pátého pořadí, než mít dítě pořadí prvního, a starší nevdané ženy mají 17krát větší šanci mít dítě třetího pořadí, než mít dítě pořadí prvního. V analýze se u vícečetných porodů neprokázal rozdíl mezi staršími a mladšími ženami. Rozdíl ve hmotnosti narozených dětí se mezi starší a mladší ženou 35 let neprokázal u všech hmotnostních kategorií. Vztah se neprojevil u kategorií hmotnost < 1000, 1000-1249, 1500-1999, 4000-4499 kg. Referenční kategorií byla hmotnostní kategorie 3000-3499 kg¹². Ženy staršího věku mají oproti ženám mladším 35 let tendenci mít dítě těžší než hmotnostní kategorie 3000-3499 kg. Větší rozdíly se projeví u dětí ve hmotnostních kategoriích 2000-2499, 3000-3499, 4500-4999 a 5000+ kg. V posledních hmotnostních kategoriích má žena starší 35 let

¹² V této hmotnostní kategorii se rodí průměrně nejvíce dětí.

2,5krát větší šanci mít dítě s hmotností 4500-4999 kg, než mít dítě s hmotností 3000-3499 kg, a 3,5krát větší šanci mít dítě těžší než 5000 kg, než mít dítě hmotnosti 3000-3499 kg.

Na Slovensku se ukazuje, že matky starší 35 let (oproti matkám mladším) mají vyšší šanci mít muže ve věkové skupině starších 30-34 let (tab. 11.) Matky starší 35 let mají nejvyšší šanci (13,8krát vyšší než mít muže ve věku 35-39 let) mít muže ve věku 50-59 let. Starší matky mají vyšší šance mít za muže otce od věkové kategorie 40-44 let, než mít muže ve věku 35-39 let. Starší ženy a mladší ženy nemají rozdílný poměr v pohlaví jim narozených dětí. Ženy staršího věku však mají 2,2krát větší šanci, že se jejich dítě narodí mrtvé. Šance mít mrtvě narozené dítě se tedy oproti předchozím létům zvýšila, ovšem je nižší než v Česku ve stejné době. Gradient vzestupu šancí starších matek se při vyšší paritě narozeného dítěte oproti předchozímu období snížil u narozených dětí mimo manželství a u narozených dětí celkem. Čím vyššího pořadí je narozené dítě, tím vyšší je šance starší ženy, že bude dítě její. Žena starší 35 let tak má (oproti matce mladší) 81,2krát vyšší šanci, že její dítě bude sedmého pořadí než prvního pořadí; 150,3 krát vyšší šanci, že její dítě narozené v manželství bude pátého pořadí oproti pořadí prvnímu a 10,0krát vyšší šanci mít mimo manželské dítě třetího pořadí, než mít dítě pořadí prvního. Rozdíl mezi ženami staršími a mladšími 35 let se u vícečetných porodů neprokázal. Neprokázal se ani rozdíl mezi ženami staršími a mladšími 35 let se ve hmotnosti narozeného dítěte u většiny hmotnostních kategorií. Signifikance se objevuje především u vyšších hmotnostních kategorií. Vztah ukazuje, že ženy staršího věku mají vyšší šanci mít narozené děti s vyšší hmotností. Žena starší 35 let tak má (oproti ženám mladším) 1,6krát vyšší šanci mít dítě hmotnostní kategorie 4000-4499 kg, 2,3 krát vyšší šanci mít dítě v hmotnostním rozmezí 4500-4999 kg a 3,7krát vyšší šanci mít dítě těžší 5000 kg, než mít dítě ve hmotnostní kategorii 3000-3499 kg. Dosažené šance jsou tak mírně nižší, než jaké nalezneme ve stejných věkových kategoriích v Česku.

Tab. 11 – Modely logistické regrese pro vybrané proměnné (žena starší 35 let vs. žena mladší 35 let) Slovensko 1960-6

Vysvětlující proměnná	Poměr šancí (odds ratios)			Statistická významnost
	OR	95% interval spolehlivosti		
Věk otce				
20-24 vs 35-39	0,004	0,002	0,006	<,0001
25-29 vs 35-39	0,018	0,015	0,021	<,0001
30-34 vs 35-39	0,128	0,119	0,139	<,0001
40-44 vs 35-39	4,212	3,913	4,533	<,0001
45-49 vs 35-39	11,72	10,367	13,249	<,0001
50-59 vs 35-39	13,793	11,315	16,815	<,0001
60+ vs 35-39	13,223	6,073	28,793	<,0001
Pohlaví				
dívka vs chlapec	1,033	0,989	1,078	0,1444

Vysvětlující proměnná	Poměr šancí (odds ratios)			Statistická významnost
	OR	95% interval spolehlivosti		
Vitalita mrtvě vs živě	2,174	1,856	2,546	<,0001
Pořadí dítěte				
2, vs 1,	2,518	2,249	2,82	<,0001
3, vs 1,	6,717	6,034	7,478	<,0001
4, vs 1,	14,05	12,607	15,657	<,0001
5, vs 1,	23,752	21,204	26,606	<,0001
6, vs 1,	33,17	29,374	37,456	<,0001
7+ vs 1,	81,278	72,856	90,673	<,0001
Pořadí dítěte v manželství				
2, vs 1,	2,684	2,382	3,025	<,0001
3, vs 1,	7,854	7,006	8,805	<,0001
4, vs 1,	19,04	16,924	21,422	<,0001
5, vs 1,	150,398	133,445	169,506	<,0001
Pořadí dítěte mimo manželství				
2, vs 1,	2,397	1,537	3,738	0,1437
3+ vs 1,	10,015	7,165	14	<,0001
Vícečetné porody				
dvojčata vs jednoduché	1,648	1,382	1,965	0,5128
trojčata vs jednoduché	5,239	0,757	36,265	0,1547
Váha dítěte				
<1000 vs 3000-3499	0,732	0,24	2,232	0,2318
1000-1249 vs 3000-3499	1,349	0,775	2,349	0,9742
1250-1499 vs 3000-3499	1,248	0,814	1,913	0,675
1500-1999 vs 3000-3499	1,219	0,99	1,502	0,3395
2000-2499 vs 3000-3499	1,171	1,039	1,319	0,0706
2500-2999 vs 3000-3499	0,975	0,909	1,045	<,0001
3500-3999 vs 3000-3499	1,249	1,183	1,318	0,2016
4000-4499 vs 3000-3499	1,619	1,502	1,746	0,0148
4500-4999 vs 3000-3499	2,28	1,952	2,664	<,0001
5000+ vs 3000-3499	3,743	2,606	5,376	<,0001

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva, vlastní výpočet

Na začátku osmdesátých let nedošlo k výrazným změnám oproti létům šedesátým. V Česku se dle očekávání při analýze ukázalo, že matky starší 35 let mají vyšší šanci mít muže vyššího věku, naopak matky mladší mají šanci mít muže mladšího věku (tab. 12). Starší matky mají nejvyšší šanci mít muže ve věkové skupině 45-49 let, kde je šance 4,18krát vyšší než mít muže ve věku 35-39 let. Oproti předchozím pozorovaným obdobím tak došlo k posunu nejvyšší šance

do nižšího věku. Příčinou poklesu je již zavedený nový model demografického chování, kdy se berou velmi mladí lidé a mají tak děti v nižším věku. Ani osmdesátá léta nepřinesla v Česku změnu v poměru podílu narozených dětí dle pohlaví, neprokázal se tedy rozdíl v tomto poměru mezi ženou starší 35 let a ženou mladší. Naopak stále platí, že ženy starší mají vyšší šanci mít mrtvě narozené dítě, v těchto letech dosahují 2,9krát vyšší šance než ženy mladší 35 let. Došlo tedy oproti minulým létům k zvýšení této šance. Ženy starší 35 let mají vyšší šanci mít dítě vyššího pořadí a to jak v celkovém pohledu, tak v a mimo manželství, šance se také s pořadím zvyšují. Gradient se celkově v porovnání s minulým obdobím zvýšil, ovšem u dětí narozených v a mimo manželství se snížil. Ženy starší 35 let oproti ženám mladším dosahují na počátku osmdesátých let 67,5krát vyšší šance mít dítě sedmého pořadí, 43,2krát vyšší šance mít dítě narozené v manželství pátého pořadí a 8,5krát vyšší šance mít dítě mimomanželsky narozené třetího pořadí, než mít dítě pořadí prvního. Mezi staršími a mladšími ženami není rozdílu v šanci mít vícečetný porod¹³.

Na Slovensku se na počátku osmdesátých let dle předpokladů ukazuje, že matky staršího věku mají vyšší šanci mít muže staršího věku (tab. 13). Nejvyšší šanci mít muže ve věkové skupině 45-49 let má pak matka starší 35 let - šance je oproti ženě mladší 6,2krát vyšší než mít muže ve věkové skupině 30-35 let. Na Slovensku tak došlo ve srovnání s lety šedesátými k výraznému posunu šancí do mladších věkových skupin. Slovensko se srovnalo s Českem, zásadní vliv zde měl posun rodičovství do nižších věkových skupin. Výraznější posun je způsoben tím, že na počátku šedesátých let mělo Slovensko oproti Česku ještě stále výraznější distribuci plodnosti (menší koncentrace v mladších věkových skupinách) a také poměrně vysokou úroveň plodnosti se stále vysokým zastoupením dětí vyšší parity. Ani na Slovensku se neprokázal rozdíl mezi ženami mladšími a staršími 35 let v poměru pohlaví u dětí jim narozených. Na Slovensku mají stejně jako v minulých letech starší ženy 2,9 krát vyšší šanci porodit mrtvé dítě. Mrtvorozenost je tak na stejné úrovni jako v Česku. Ženy starší 35 let mají vyšší šanci mít dítě vyššího biologického pořadí, přičemž tyto šance se s pořadím zvyšují. Žena starší 35 let má oproti matce mladší 74,9krát vyšší šanci mít dítě narozené v pořadí sedmém než narozené v pořadí prvním, taktéž vdaná žena má 49,3krát vyšší šanci, že se jí narodí dítě pátého pořadí, a žena nevdaná má 8,7krát vyšší šanci mít dítě třetího pořadí, než mít dítě pořadí prvního. Šance, že u starší ženy nastane spíše vícečetný porod než u mladší, se na Slovensku neprokázal.

¹³ Za toto období nejsou dostupná data o hmotnosti 2.2 Datová základna.

Tab. 12 – Modely logistické regrese pro vybrané proměnné (žena starší 35 let vs. žena mladší 35 let) Česko 1979-81

Vysvětlující proměnná	Poměr šancí (odds ratios)			Statistická významnost
	OR	95% interval spolehlivosti		
Věk otce				
20-24 vs 35-39	0,004	0,003	0,005	<,0001
25-29 vs 35-39	0,017	0,015	0,02	<,0001
30-34 vs 35-39	0,121	0,111	0,132	<,0001
40-44 vs 35-39	3,185	2,911	3,484	<,0001
45-49 vs 35-39	4,18	3,648	4,791	<,0001
50-59 vs 35-39	3,086	2,466	3,861	<,0001
60+ vs 35-39	1,139	0,827	1,567	<,0001
Pohlaví				
dívka vs chlapec	0,991	0,938	1,046	0,7343
Vitalita				
mrtvě vs živě	2,871	2,283	3,61	<,0001
Pořadí dítěte				
2, vs 1,	2,231	2,041	2,438	<,0001
3, vs 1,	7,82	7,162	8,54	<,0001
4, vs 1,	17,053	15,342	18,954	<,0001
5, vs 1,	31,056	26,896	35,86	<,0001
6, vs 1,	33,78	27,513	41,474	<,0001
7+ vs 1,	67,553	55,847	81,711	<,0001
Pořadí dítěte v manželství				
2, vs 1,	2,446	2,221	2,693	<,0001
3, vs 1,	8,438	7,665	9,289	<,0001
4, vs 1,	18,703	16,671	20,982	<,0001
5, vs 1,	43,195	38,037	49,053	<,0001
Pořadí dítěte mimo manželství				
2, vs 1,	2,182	1,672	2,847	0,012
3+ vs 1,	8,538	6,977	10,449	<,0001
Vícečetné porody				
dvojčata vs jednoduché	1,655	1,319	2,075	0,9016
trojčata vs jednoduché	<0,001	<0,001	>999,999	0,9097

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva, vlastní výpočet

Tab. 13 – Modely logistické regrese pro vybrané proměnné (žena starší 35 let vs. žena mladší 35 let) Slovensko 1979-81

Vysvětlující proměnná	Poměr šancí (odds ratios)			Statistická významnost
	OR	95% interval spolehlivosti		
Věk otce				
20-24 vs 35-39	0,002	0,001	0,003	<,0001
25-29 vs 35-39	0,009	0,007	0,011	<,0001
30-34 vs 35-39	0,083	0,073	0,093	<,0001
40-44 vs 35-39	4,663	4,182	5,199	<,0001
45-49 vs 35-39	6,237	5,22	7,451	<,0001
50-59 vs 35-39	4,578	3,341	6,273	<,0001
60+ vs 35-39	1,181	0,769	1,813	<,0001
Pohlaví				
dívka vs chlapec	1,046	0,977	1,12	0,1955
Vitalita				
mrtvě vs živě	2,894	2,208	3,792	<,0001
Pořadí dítěte				
2, vs 1,	1,529	1,334	1,753	<,0001
3, vs 1,	6,529	5,77	7,386	<,0001
4, vs 1,	16,226	14,232	18,5	<,0001
5, vs 1,	26,019	22,381	30,248	<,0001
6, vs 1,	37,41	31,142	44,938	<,0001
7+ vs 1,	74,871	63,89	87,739	<,0001
Pořadí dítěte v manželství				
2, vs 1,	1,943	1,664	2,267	<,0001
3, vs 1,	8,479	7,356	9,774	<,0001
4, vs 1,	20,074	17,27	23,333	<,0001
5, vs 1,	49,285	42,661	56,937	<,0001
Pořadí dítěte mimo manželství				
2, vs 1,	1,043	0,699	1,558	<,0001
3+ vs 1,	8,732	6,88	11,083	<,0001
Vícečetné porody				
dvojčata vs jednoduché	1,655	1,319	2,075	0,9016
trojčata vs jednoduché	<0,001	<0,001	>999,999	0,9097

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva, vlastní výpočet

6.3 Česká a Slovenská republika, léta 2000-2 a současnost

Analýza demografických jevů se v této kapitole dostává až do doby současné. Po rozdělení obou zemí se ještě na počátku dvacátého prvního století velmi zřetelně držely stejné trendy pozdní plodnosti, ale v posledním desetiletí se postupně začíná velmi pomalu projevat divergence obou zemí. Během transformace došlo v obou zemích k výraznému poklesu plodnosti a porodnosti, posunul se průměrný věk do vyššího věku a narostl podíl dětí narozených mimo manželství. Všechny tyto trendy se tak projeví v plodnosti žen staršího věku. Zvýšila se plodnost žen starších 35 let, došlo ke snížení jejich průměrného věku a k výraznému nárůstu plodnosti mimomanželské. Zvýšil se podíl dětí narozených v nižším biologickém pořadí. Nejčastěji se ženám starším 35 let rodí děti druhého pořadí a dále pořadí třetího, stále častější je však i porod dítěte prvního.

Podrobnější pohled na analýzu proměnných ukazuje, že starší matka má v Česku i na počátku jednadvacátého století vyšší šanci mít muže staršího věku (obr. 14). Matka vyššího věku má vyšší šance než žena mladší mít muže mezi věkovými kategoriemi 40-44, 45-49 a 50-59 let, ovšem neobjevuje se zde na rozdíl od předchozích let výraznější šance některé ze zmíněných věkových skupin. Všechny šance jsou přibližně 2,7krát vyšší než šance mít muže ve věku 35-39 let. Nové tisíciletí nepřineslo ani rozdíl v poměru narozených chlapců a dívek ženám starším a mladším 35 let. Taktéž se bohužel stále zachovala vyšší šance (2,1krát vyšší) pro ženy starší 35 let mít mrtvě narozené dítě. Oproti osmdesátým letům ovšem došlo k mírnému poklesu. Přitom stále platí, že starší žena má vyšší šanci mít dítě vyššího biologického pořadí, nejvyšší šance pak lze vidět u pořadí nejvyšších. Žena starší 35 let tak má 46,6krát vyšší šanci, že se jí narodí dítě sedmého pořadí, než že se jí narodí dítě pořadí prvního. A vdaná žena má 43,5krát vyšší šanci narození dítěte pátého pořadí než pořadí prvního. Změna se ukázala v případě mimomanželsky narozených dětí. Zde se neprokázal mezi ženami staršími a mladšími rozdíl v šanci mít dítě druhého pořadí. Neplatí tak, že by starší žena měla oproti mladší vyšší šanci mít druhorozené dítě než prvorozené. U narození třetího dítěte má již žena starší vyšší šance, tj. 12,8krát vyšší než u narození dítěte prvního. U vícečetných porodů se opět neprokázal rozdíl mezi ženami vyššího a nižšího věku. Analýza porodní hmotnosti dítěte ukazuje jistou změnu. Stejně jako v předchozím období (1960-62) se i zde neprokázal u mnoha hmotnostních kategorií rozdíl. Zásadní však je, že nelze již tvrdit, že ženy vyššího věku mají vyšší šance mít těžší dítě. Starší žena má 2,7krát vyšší šanci mít dítě s hmotností pod 1000 kg než ho mít v rozmezí hmotnosti 3000-3499 kg, dále má žena také 1,3krát vyšší šanci mít dítě hmotnosti 4000-4499 kg než hmotnosti 3000-3499 kg. Lze tedy pozorovat, že starší ženy mají mírnou tendenci mít dítě s lehce nižší nebo lehce vyšší hmotností narozeného dítěte.

Slovenská republika na počátku jednadvacátého století prodělává téměř podobné změny jako Česká republika (tab. 15). Platí, že starší vdané matky mají i starší muže. Na Slovensku se však i v tomto období projevuje pokles věku otce – nejvyšší šance se nacházejí ve věkových skupinách otců 40-44 a 45-49 let. Distribuce ale není tak vysoká jako v ČR. Matka starší 35 let má oproti matce mladší 4,3krát vyšší šanci mít muže ve věku 45-49 let. Vrchol tak zůstal u stejné věkové skupiny jako v letech osmdesátých, ovšem došlo k mírnému snížení šance. Rozdíl mezi ženami staršími a mladšími se v případě poměru pohlaví neprokázal. Platí však stále, že

starší žena má vyšší šanci mít mrtvě narozené dítě. V těchto letech je šance 2,2krát vyšší a došlo tak k jejímu malému snížení. Zcela totožný s ČR je trend v biologickém pořadí narozených dětí. I na Slovensku se ukazuje, že ženy starší 35 let mají děti vyššího pořadí a že šance roste s paritou. Ovšem i v SR se projevuje změna u mimomanželsky narozených dětí, neboť se neprokázalo, že by žena starší (oproti mladší ženě) měla vyšší šance mít dítě druhého než prvního pořadí. Starší žena má 25,8krát vyšší šanci, že se jí narodí dítě sedmého pořadí, 24,3krát vyšší šanci, že se jí narodí v manželství dítě pátého pořadí a 7krát vyšší šanci, že se jí narodí dítě třetího pořadí mimo manželství, než že se jí narodí dítě prvního pořadí. Oproti létům osmdesátým tak došlo ke snížení gradientu a taktéž v porovnání s ČR je gradient nižší. U vícečetných porodů se v těchto letech neprokázal rozdíl mezi mladšími a staršími ženami. Velká odlišnost oproti předchozím létům a stejně tak i oproti situaci v ČR se ukazuje v případě hmotnosti dítěte. Na Slovensku se rozdíl prokázal pouze u dvou hmotnostních kategorií, ovšem v obou případech je šance takřka zanedbatelná. Lze tedy tvrdit, že na Slovensku není rozdíl mezi ženami staršími a mladšími 35 let v hmotnosti narozených dětí.

Tab. 14 – Modely logistické regrese pro vybrané proměnné (žena starší 35 let vs. žena mladší 35 let) Česku 2000-02

Vysvětlující proměnná	Poměr šancí (odds ratios)			Statistická významnost
	OR	95% interval spolehlivosti		
Věk otce				
20-24 vs 35-39	0,012	0,009	0,018	<,0001
25-29 vs 35-39	0,025	0,021	0,029	<,0001
30-34 vs 35-39	0,117	0,107	0,129	<,0001
40-44 vs 35-39	2,872	2,623	3,145	<,0001
45-49 vs 35-39	2,979	2,601	3,413	<,0001
50-59 vs 35-39	2,411	1,949	2,984	<,0001
60+ vs 35-39	1,859	0,832	4,154	<,0001
Pohlaví				
dívka vs chlapec	0,99	0,94	1,043	0,6999
Vitalita				
mrtvě vs živě	2,119	1,479	3,037	<,0001
Pořadí dítěte				
2, vs 1,	2,815	2,595	3,053	<,0001
3, vs 1,	13,36	12,297	14,514	0,0004
4, vs 1,	22,552	20,254	25,11	<,0001
5, vs 1,	26,752	22,934	31,206	<,0001
6, vs 1,	30,722	24,62	38,336	<,0001
7+ vs 1,	46,622	36,649	59,309	<,0001

Vysvětlující proměnná	Poměr šancí (odds ratios)			Statistická významnost
	OR	95% interval spolehlivosti		
Pořadí dítěte v manželství				
2, vs 1,	2,908	2,636	3,209	<,0001
3, vs 1,	14,581	13,181	16,129	<,0001
4, vs 1,	27,03	23,709	30,815	<,0001
5, vs 1,	43,508	37,348	50,686	<,0001
Pořadí dítěte mimo manželství				
2, vs 1,	3,167	2,722	3,686	0,0501
3+ vs 1,	12,824	11,205	14,677	<,0001
Vícečetné porody				
dvojčata vs jednoduché	1,559	1,311	1,855	0,9248
trojčata vs jednoduché	2,524	0,686	9,286	0,9026
čtyřčata vs jednoduché	0,002	<0,001	>999,999	0,9242
Váha dítěte				
<1000 vs 3000-3499	2,716	1,99	3,709	0,001
1000-1249 vs 3000-3499	2,284	1,506	3,462	0,1051
1250-1499 vs 3000-3499	2,04	1,449	2,872	0,208
1500-1999 vs 3000-3499	1,883	1,549	2,289	0,2054
2000-2499 vs 3000-3499	1,458	1,284	1,657	0,064
2500-2999 vs 3000-3499	1,146	1,058	1,24	<,0001
3500-3999 vs 3000-3499	1,123	1,053	1,199	<,0001
4000-4499 vs 3000-3499	1,356	1,235	1,49	0,0005
4500-4999 vs 3000-3499	1,724	1,39	2,137	0,7344
5000+ vs 3000-3499	2,562	1,34	4,897	0,1516

Zdroj: Čs. statistika, Pohyb obyvatelstva, vlastní výpočet

Poslední sledované období přineslo několik změn (tab. 16). Stále platí, že žena starší 35 let má vyšší šance mít muže staršího 35-40 let. Dále také platí, že v ČR je rozložení těchto šancí ve věkových kategoriích mužů nad 35-40 let velmi rovnoměrné. Matka vyššího věku tak má přibližně 2,7krát vyšší šanci mít muže ve věku do 40-59 let oproti šanci mít muže ve věku 35-39 let. Poté šance klesá. V těchto letech se opět neprokázal rozdíl mezi ženami staršími a mladšími 35 let v poměru pohlaví u narozených dětí. Velkou změnou je však neprokázání rozdílu ve vitalitě. Starší žena tak v Česku nemá vyšší šanci, že se jí narodí mrtvé dítě. Prolomení tohoto pravidla ukazuje na zlepšení lékařské prenatální péče. Změna nastala oproti předchozímu období také u proměnné biologické pořadí. Zde se již ve všech případech (tedy i u dětí mimomanželsky narozených) prokázalo, že s vyšším pořadím roste šance starších matek, že narozené dítě bude právě jejich. Starší žena 35 let má oproti mladší 18,2krát vyšší šanci mít dítě sedmého pořadí, vdaná žena starší 35 let 21,2krát vyšší šanci mít dítě pátého pořadí a nevdaná

žena 8,3krát vyšší šanci mít dítě pořadí třetího než pořadí prvního. Velice zajímavé je také prokázání rozdílu u vícečetných porodů, ovšem pouze u trojčat. Žena věku nad 35 let má oproti mladší 1,6krát vyšší pravděpodobnost, že se jí narodí trojčata, než že se jí narodí dítě pouze jedno. Prokázání vztahu má pravděpodobně souvislost se zavedením asistované reprodukce, která značně vychýlila tradiční pravděpodobnost výskytu vícečetných porodů. V ČR se nepotvrdil rozdíl v porodní hmotnosti dětí u matek starších a mladších 35 let. Signifikantní sice jsou tři hmotnostní kategorie, ovšem jejich šance jsou zanedbatelné. ČR se tak dostala na úroveň Slovenska z počátku jednadvacátého století.

Tab. 15 – Modely logistické regrese pro vybrané proměnné (žena starší 35 let vs žena mladší 35 let) Slovensko 2000-02

Vysvětlující proměnná	Poměr šancí (odds ratios)			Statistická významnost
	OR	95% interval spolehlivosti		
Věk otce				
20-24 vs 35-39	0,003	0,001	0,006	<,0001
25-29 vs 35-39	0,012	0,01	0,015	<,0001
30-34 vs 35-39	0,09	0,079	0,102	<,0001
40-44 vs 35-39	3,821	3,403	4,291	<,0001
45-49 vs 35-39	4,329	3,529	5,311	<,0001
50-59 vs 35-39	2,597	1,804	3,739	<,0001
60+ vs 35-39	0,483	0,15	1,554	<,0001
Pohlaví				
dívka vs chlapec	0,988	0,924	1,057	0,7338
Vitalita				
mrtvě vs živě	2,234	1,509	3,307	<,0001
Pořadí dítěte				
2, vs 1,	2,014	1,803	2,249	<,0001
3, vs 1,	7,296	6,544	8,134	0,0336
4, vs 1,	11,471	10,117	13,007	<,0001
5, vs 1,	12,517	10,733	14,597	<,0001
6, vs 1,	11,67	9,618	14,161	<,0001
7+ vs 1,	25,795	22,115	30,087	<,0001
Pořadí dítěte v manželství				
2, vs 1,	2,215	1,945	2,523	<,0001
3, vs 1,	9,096	8,006	10,335	<,0001
4, vs 1,	16,061	13,891	18,568	<,0001
5, vs 1,	24,281	21,206	27,802	<,0001

Vysvětlující proměnná	Poměr šancí (odds ratios)			Statistická významnost
	OR	95% interval spolehlivosti		
Pořadí dítěte mimo manželství				
2, vs 1,	2,127	1,636	2,766	0,0531
3+ vs 1,	6,988	5,665	8,62	<,0001
Vícečetné porody				
dvojčata vs jednoduché	0,002	<0,001	>999,999	0,9459
trojčata vs jednoduché	1,293	0,964	1,733	0,9492
čtyřčata vs jednoduché	2,238	0,434	11,542	0,9309
Váha dítěte				
<1000 vs 3000-3499	1,849	1,09	3,137	0,4489
1000-1499 vs 3000-3499	2,069	1,464	2,924	0,072
1500-1999 vs 3000-3499	1,932	1,536	2,428	0,0488
2000-2499 vs 3000-3499	1,314	1,128	1,53	0,0769
2500-2999 vs 3000-3499	1,009	0,916	1,112	<,0001
3500-3999 vs 3000-3499	1,094	1,005	1,191	<,0001
4000-4499 vs 3000-3499	1,341	1,175	1,53	0,0941
4500-4999 vs 3000-3499	1,607	1,166	2,216	0,7624
5000+ vs 3000-3499	3,114	1,319	7,352	0,0734

Zdroj: Slovenská statistika, Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike, vlastní výpočet

Tab. 16 – Modely logistické regrese pro vybrané proměnné (žena starší 35 let vs. žena mladší 35 let) Česko 2008-10

Vysvětlující proměnná	Poměr šancí (odds ratios)			Statistická významnost
	OR	95% interval spolehlivosti		
Věk otce				
20-24 vs 35-39	0,034	0,023	0,05	<,0001
25-29 vs 35-39	0,052	0,047	0,059	<,0001
30-34 vs 35-39	0,157	0,148	0,166	<,0001
40-44 vs 35-39	2,573	2,412	2,744	<,0001
45-49 vs 35-39	2,891	2,6	3,214	<,0001
50-59 vs 35-39	2,63	2,248	3,076	<,0001
60+ vs 35-39	2,01	1,271	3,177	<,0001
Pohlaví				
dívka vs chlapec	1,005	0,972	1,038	0,7807

Vysvětlující proměnná	Poměr šancí (odds ratios)			Statistická významnost
	OR	95% interval spolehlivosti		
Vitalita mrtvě vs živě	1,193	0,874	1,627	0,2656
Pořadí dítěte				
2, vs 1,	2,85	2,727	2,978	<,0001
3, vs 1,	9,129	8,676	9,607	<,0001
4, vs 1,	12,865	11,869	13,944	<,0001
5, vs 1,	13,436	11,783	15,32	<,0001
6, vs 1,	12,693	10,356	15,557	<,0001
7+ vs 1,	18,179	14,696	22,488	<,0001
Pořadí dítěte v manželství				
2, vs 1,	2,875	2,707	3,053	<,0001
3, vs 1,	10,058	9,398	10,763	<,0001
4, vs 1,	17,126	15,402	19,043	<,0001
5, vs 1,	21,191	18,379	24,434	<,0001
Pořadí dítěte mimo manželství				
2, vs 1,	3,113	2,907	3,334	0,0112
3+ vs 1,	8,306	7,725	8,93	<,0001
Vícečetné porody				
dvojčata vs jednoduché	1,329	1,098	1,61	0,7215
trojčata vs jednoduché	1,631	1,294	2,054	0,0062
Váha dítěte				
<1000 vs 3000-3499	1,525	1,207	1,927	0,1966
1000-1249 vs 3000-3499	1,424	1,063	1,908	0,5793
1250-1499 vs 3000-3499	1,286	1,022	1,618	0,8183
1500-1999 vs 3000-3499	1,259	1,11	1,428	0,4779
2000-2499 vs 3000-3499	1,103	1,019	1,194	0,0002
2500-2999 vs 3000-3499	0,974	0,928	1,024	<,0001
3500-3999 vs 3000-3499	1,128	1,083	1,175	<,0001
4000-4499 vs 3000-3499	1,312	1,232	1,397	0,8937
4500-4999 vs 3000-3499	1,542	1,309	1,816	0,0556
5000+ vs 3000-3499	2,441	1,461	4,078	0,01

Zdroj: Česká statistika, Demografická ročenka ČR, vlastní výpočet

Slovensko v letech 2008-10 neprodělalo oproti předchozím létům tak výraznou proměnu, jakou můžeme pozorovat v ČR (tab. 17). Žena ve věku vyšší 35 let má vyšší šanci mít muže staršího věkové skupině 35-40 let. Slovensko si i v tomto období zachovalo velice podobné šance v nižších věkových kategoriích – centruje se do věku 40-44 a 45-49, kde má matka vyššího věku oproti té mladší přibližně 3,5krát vyšší šanci než mít muže ve věku 35-39 let.

Neprokázal se rozdíl mezi ženami staršími a mladšími v poměru narozených dětí dle pohlaví. Na Slovensku však stále na rozdíl od ČR platí, že starší žena má vyšší šanci mít dítě mrtvě narozené, šance je 1,6krát vyšší. Došlo tedy ve srovnání s obdobím 2000-2 k jejímu snížení. Na Slovensku má žena starší 35 let vyšší šanci, že její dítě bude vyššího biologického pořadí a tato šance s pořadím roste. Oproti ČR si ovšem Slovensku zachovalo neprokázání rozdílů u mimomanželsky narozených dětí. Neplatí tak, že by žena starší 35 let měla vyšší šanci, že se jí narodí dítě druhého pořadí než pořadí prvního. Tento vztah je dán přetrvávající vysokou plodností dětí prvního pořadí u žen starších 35 let. Gradient se u proměnné biologické pořadí (celkovému, v a mimo manželství) oproti období 2000-2 snížil a je nižší i oproti situaci ve stejné době v ČR. Žena s věkem vyšším 35 let má 11,3krát vyšší šanci mít dítě sedmého pořadí, vdaná žena má 9,8krát vyšší šanci, že její dítě bude pátého pořadí a nevdaná žena má 4,1krát vyšší šanci, že její dítě bude pořadí třetího. U vícečetných porodů se na Slovensku neprokázal rozdíl mezi ženami staršími a mladšími 35 let. Stejně jako v předchozím období 2000-2 se neprokázal rozdíl v porodní hmotnosti narozených dětí mezi ženami staršími a mladšími 35 let.

Tab. 17 – Modely logistické regrese pro vybrané proměnné (žena starší 35 let vs. žena mladší 35 let) Slovensko 2008-10

Vysvětlující proměnná	Poměr šancí (odds ratios)			Statistická významnost
	OR	95% interval spolehlivosti		
Věk otce				
20-24 vs 35-39	0,01	0,006	0,018	<,0001
25-29 vs 35-39	0,029	0,025	0,035	<,0001
30-34 vs 35-39	0,133	0,122	0,145	<,0001
40-44 vs 35-39	3,435	3,124	3,777	<,0001
45-49 vs 35-39	3,783	3,211	4,456	<,0001
50-59 vs 35-39	2,682	2,042	3,521	<,0001
60+ vs 35-39	1,671	0,675	4,137	<,0001
Pohlaví				
dívka vs chlapec	0,999	0,951	1,05	0,9756
Vitalita				
mrtvě vs živě	1,594	1,119	2,27	0,0098
Pořadí dítěte				
2, vs 1,	2,115	1,979	2,26	<,0001
3, vs 1,	5,049	4,685	5,441	<,0001
4, vs 1,	5,849	5,27	6,491	<,0001
5, vs 1,	5,788	5,03	6,66	<,0001
6, vs 1,	5,337	4,467	6,377	0,0012
7+ vs 1,	11,323	9,967	12,865	<,0001

Vysvětlující proměnná	Poměr šancí (odds ratios)			Statistická významnost
	OR	95% interval spolehlivosti		
Pořadí dítěte v manželství				
2, vs 1,	2,01	1,858	2,175	<,0001
3, vs 1,	5,29	4,84	5,781	<,0001
4, vs 1,	7,309	6,452	8,279	<,0001
5, vs 1,	9,84	8,789	11,017	<,0001
Pořadí dítěte mimo manželství				
2, vs 1,	2,274	1,999	2,588	0,0509
3+ vs 1,	4,121	3,666	4,631	<,0001
Vícečetné porody				
dvojčata vs jednoduché	>999,999	<0,001	>999,999	0,9334
trojčata vs jednoduché	1,513	1,259	1,818	0,9397
čtyřčata vs jednoduché	1,09	0,215	5,525	0,9314
Váha dítěte				
<1000 vs 3000-3499	1,48	1	2,19	0,5548
1000-1499 vs 3000-3499	1,538	1,18	2,006	0,2553
1500-1999 vs 3000-3499	1,524	1,277	1,819	0,1362
2000-2499 vs 3000-3499	1,178	1,055	1,315	0,0806
2500-2999 vs 3000-3499	0,962	0,898	1,031	<,0001
3500-3999 vs 3000-3499	1,09	1,023	1,162	0,0003
4000-4499 vs 3000-3499	1,292	1,166	1,432	0,6877
4500-4999 vs 3000-3499	1,361	1,046	1,77	0,8463
5000+ vs 3000-3499	2,247	1,024	4,931	0,1451

Zdroj: Slovenská statistika, Pohyb obyvatelstva v Slovenskej republike, vlastní výpočet

6.4 Shrnutí

Při analýze vztahu proměnné věk otce se ukázalo, že starší žena měla zpočátku v době svého porodu nejčastěji muže ve věku 50-59 let, postupně docházelo ke snižování manželova věku na 45-49 let (1979-1981), v současnosti jsou pak významně zastoupeny věkové skupiny 40-44 let. Potvrdila se tedy na počátku stanovená hypotéza, že věk mužů – manželů starších žen bude v průměru klesat.

Dle očekávání se také během celého pozorovaného období neprokázal rozdíl v poměru pohlaví dětí narozeným ženám starším a mladším 35 let.

Vyvrácena však byla uvažovaná hypotéza o vitalitě narozených dětí. Překvapivě se totiž ukázalo, že starší žena nemá v ČR v současné době vyšší šanci mít mrtvě narozené dítě. Ve

všech ostatních letech se tato závislost prokázala jak v Česku, tak i na Slovensku. Zajímavý se ukázal vývoj výše dosahované šance. Šance se totiž v průběhu let (až do období 1979-81) zvyšovala a teprve od období 2000-2 započal její pokles. Výše šance tak může mít určitou souvislost s tím, že jak jsou těhotenství a porody u starších žen vyššího pořadí běžnější, tak se na ně lékaři umí lépe připravit, proto jsou nejnižší hodnoty během dvacátých let dvacátého století a v období 2008-10.

Při analýze biologického pořadí (celkového, v a mimo manželství) se dle předpokladů prokázalo, že žena starší má vyšší šanci mít dítě vyššího pořadí. Výjimka se objevila na počátku šedesátých let, kde se neprokázala závislost u třetího pořadí manželsky narozených dětí v ČR a u čtvrtého pořadí narozených dětí na Slovensku. Také v období 2000-2 se ukázalo na Slovensku a v ČR, že nevdané starší ženy oproti ženám mladším nemají vyšší šanci, že jejich dítě bude druhého pořadí než prvního. V ČR se v následujícím období již tento vztah potvrdil, na Slovensku však stav zůstal.

U vícečetných porodů se rozdíl mezi ženami staršími a mladšími 35 let prokázal pouze v ČR v posledním sledovaném období 2008-10. V ostatní letech nebyl ani na Slovensku ani v ČR prokázán rozdíl. Svou hypotézu, že má starší žena větší šanci na narození dvojčat nebo trojčat, tak musím zamítnout.

Ačkoli byl předpoklad, že se neprokáže rovněž hmotnostní rozdíl mezi dětmi narozenými starším a mladším ženám, v období 1960-62 se rozdíl v Česku i na Slovensku potvrdil, i když pouze u vyšších hmotnostních kategorií. Důvodů, proč se v tomto období rozdíl objevil, může být mnoho. Jednu z příčin lze například hledat v rozdílném zdravotním stavu starších žen a také jiné zdravotní péči, jež jim byla poskytována.

V letech 1920-22 se potvrdilo, že starší ženy byly v době porodu již velmi dlouho v manželství.

7 Závěr

Předkládaná práce se zabývala studiem změn a vývoje struktury pozdního mateřství od dvacátých let dvacátého století po současnost v České a Slovenské republice. První část představila základní teoretický pohled na problematiku pozdního mateřství. Druhá, praktická část se věnovala prozkoumání vývoje plodnosti žen starších 35 let. K tomuto účelu byly využity relevantní demografické ukazatele a metoda logistické regrese.

Analýza ukázala, že pozdní mateřství je z hlediska plodnosti velmi specifickým jevem. I když na počátku byly obě studované země v úrovni celkové plodnosti značně odlišné, ukázaly se strukturální změny v plodnosti žen vyšších věkových kategorií velice podobné. Pozdní mateřství prošlo ve sledovaném časovém horizontu významnými změnami, které lze s malou simplifikací charakterizovat třemi odlišnými formami pozdního mateřství.

První podobu pozdního mateřství můžeme hledat v období první republiky. V těchto letech byla typickou představitelkou pozdního mateřství žena, která prožila již značnou část svého života v manželství. Dítě jí narozené bylo vyššího biologického pořadí. Starší žena měla v těchto letech oproti ženě mladší také vyšší šanci, že se jí narodí mrtvé dítě. Jev nebyl sice častý, ale z narozených dětí se každé 12. narodilo starší ženě (v Česku mírně méně často než na Slovensku).

Druhou formu pozdního mateřství lze hledat v období ČSSR. Pozdní mateřství se zde stalo jevem vzácným. I v této době byla žena vyššího věku většinou vdaná, dítě, které se jí narodilo, bylo zpravidla třetího pořadí. Měla velmi vysokou šanci, že její dítě bude mrtvě narozené a taktéž se mohlo stát, že bude mít při narození vyšší hmotnost než dítě narozené matce mladšího věku.

Poslední podoba pozdního mateřství se objevila během let transformace od počátku devadesátých let a v současnosti je stále dotvářena. Pozdní mateřství se stalo znovu častějším jevem. Právě předchozí forma vzácného pozdního mateřství vytvořila v lidech pocit, že přichází zcela nový fenomén. Pravdou je, že i když jde v současné době o určitou renesanci pozdního mateřství, jeho podoba se od prvorepublikové formy značně liší. Pozdní mateřství se stalo mateřstvím odloženým. V dnešním typu je žena oproti první formě mladší, neboť má dítě hned po 35. roku. I když je většinou vdaná, stále větší procento tvoří ženy nevdané (nejvíce z nich je svobodných). Nejčastěji se dnešní ženě vyššího věku rodí dítě druhého pořadí. V ČR již neplatí, že by starší žena měla vyšší šanci, že se jí dítě narodí mrtvé. Slovensko si však toto pravidlo zachovalo. Výjimkou je v ČR také vyšší šance starších žen porodu trojčat.

Zjištěné formy pozdního mateřství poukazují na skutečnost, že podoba pozdní plodnosti je velmi silně spojena se společenskými změnami, zejména pak se změnami rodinného chování. Současná forma pozdního mateřství se zdá být ze všech forem nejvíce riskantní, neboť se jedná o mateřství odložené. Ženě tak hrozí, že se nestane matkou vůbec. Lze pouze doufat, že v budoucích letech bude podoba pozdního mateřství méně riskantní.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BIERMANN, CH., RABEN, R. 2006. *Maminkou ve čtyřiceti?* Praha : Portál, 2006. 178 s. ISBN 80-7367-075-5 (brož.).
- BÍMOVÁ, I. 2007. Psychologická studie motivů pozdního rodičovství. *Psychologie* [online]. Březen 2007, roč. 1, č. 1. [cit. 2011-09-13]. Dostupný z WWW: < <http://e-psycholog.eu/clanek/6> >. ISSN 1802-8853.
- BARTOŇOVÁ, D., BURCIN, B., FIALOVÁ, L. a kol. 2010. *Demografická situace České republiky: proměny a kontexty 1993-2008*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2010. 238 s. ISBN 978-80-7419-024-7.
- DE SINGLY, F. 1999. *Sociologie současné rodiny*. Praha : Portál, 1999. 127 s. ISBN 80-7178-249-1.
- GIDDENS, A. 1999. *Sociologie*. Praha : Argo, 1999. 594 s. ISBN 80-7203-124-4.
- HAMPLOVÁ, D. 2003. *Vstup do manželství a nesezdaného soužití v České republice po roce 1989*. Praha : Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2003. 53 s. ISBN 80-7330-029-X.
- HORÁKOVÁ, N. 2005. Co je pro nás v životě důležité? [online]. In *Naše společnost*. 2005. roč. 3, č. 5, 8 s. ISSN1214-438X. [cit. 2012-04-02]. Dostupný z WWW: <http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100045s_horakova-hodnoty.pdf>.
- JURČOVÁ, D. 2002. *Krátký slovník základních demografických pojmů*. [online]. Bratislava : INFSTAT, 2001. [cit. 2012-04-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/slovník2.pdf>>.
- KALIBOVÁ, K. 2001. *Úvod do demografie*. Praha : Katedra demografie a geodemografie PřF UK, Karolinum, 2001. 52 s. ISBN 80-246-0222-9.
- KALIBOVÁ, K. a kol. 1993. *Demografie (nejen) pro demografy*. Praha : Sociologické nakladatelství a Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 1993. 128 s. ISBN 80-901124-2-7.
- KOCOURKOVÁ, J. 2010. Rodinná politika a její pronatalitní význam. In Bartoňová D. a kol. *Demografická situace České republiky: proměny a kontexty*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2010, s. 169-180. ISBN 978-80-7419-024-7.
- KUČERA, M. 1994. *Populace České republiky 1918 - 1991*. Praha : Česká demografická společnost, 1994. 197 s. ISBN 80-901674-7-0.

- KUČERA, M. 1997. Populační vývoj České republiky v devadesátých letech. *Geografické rozhledy*. 1997, roč. 7, č. 1, s. 4-7. ISSN 1210-3004.
- MAREŠ, P. 2002. Hodnota dítěte. In Plaňava, I., & Pilát, M. (Eds.), *Děti, mládež a rodiny v období transformace*, s. 159-175. Brno: Barrister & Principal, 2002. 292 s. ISBN: 80-86598-36-5.
- MOŽNÝ, I. 1991. *Proč tak snadno?* Praha : Sociologické nakladatelství, 1991. 132 s. ISBN 978-80-7419-013-1.
- MOŽNÝ, I. 2006. *Rodina a společnost*. Praha : Slon, 2006. 312 s. ISBN 80-86429-58-X.
- PAVLÍK, Z., KALIBOVÁ, K. 2005. *Mnohojazyčný slovník (český svazek)*. Praha : Acta demographica XV, 2005. 154 s. ISBN 80-239-4864-4.
- PAVLÍK, Z., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., ŠUBRTOVÁ, A. 1986. *Základy demografie*. Praha : Academia, 1986. 732 s. ISBN 80-200-
- PILINSKÁ, V. (eds.). 2005. *Demografická charakteristika rodiny na Slovensku*. [online]. Duben 2005. Bratislava: INFOSTAT . [cit. 2011-08-10]. ISSN 1801-2914. Dostupný z WWW: <<http://www.infostat.sk/vde/pdf/rodina2004.pdf>>.
- RABUŠIČ, L. 2001. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha : Slon, 2001. 265 s. ISBN 80-86429-01-6.
- RABUŠIČ, L. 1990. Tichá revoluce neboli od materialismu k postmaterialismu v západních společnostech. *Sociologický časopis*. 1990. roč. 26, č. 6, s. 505-517. ISSN 0038-0288.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 2004. Změny generační plodnosti České republiky se zaměřením na vzdělání žen. In *Demografie*. 2004. roč. 46, č. 2, s. 77-99. ISSN 0011-8265.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J., Vaňo, B. 2009. Plodnost v České republice a ve Slovenské republice: staré a nové odlišnosti. In *Demografie*. 2009. roč. 51, č. 1, s. 90-102, ISSN 0011-8265.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 2010. Poválečný vývoj demografického chování obyvatelstva na území České republiky do počátku devadesátých let. In Bartoňová D. a kol. *Demografická situace České republiky: proměny a kontexty*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2010, s. 19-36. ISBN 978-80-7419-024-7.
- ŘEHÁKOVÁ, B. 2000. *Nebojte se logistické regrese*. [online]. In Sociologický časopis. č. 36, s. 475-492. [cit. 2012-03-11]. ISSN 0038-0288. Dostupný z WWW: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/5f6961faa17dd98a67cfb71a5205469d297369f5_372_475REHAK.pdf>.
- ŘEŽÁBEK, K. 2008. *Léčba neplodnosti*. Praha : Grada Publishing a.s., 2008. 171 s. ISBN 8024721031.
- SIMMEL, G. 2006. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2006. 206 s. ISBN 80-86429-59-8.
- SIROVÁTKA, T. 2003. Rodinné chování a rodinná politika v České republice. In MAREŠ, P.; POTOČNÝ, T. (ed.). *Modernizace a česká rodina*. Brno : Barrister & Principal, 2003. s. 37-89. ISBN 80-86598-61-6.

- SIROVÁTKA, T.; MAREŠ, P. 2002. Rodina, sociální rizika a sociální politika. In PLAŇAVA, I.; PILÁT, M. (ed.). *Děti, mládež a rodina v transformaci*. Brno : Barrister & Principal, 2002. s. 106-125. ISBN 80-86598-36-5.
- SOBOTKA, T. 2006. *Bezdětnost v České republice*. In HAMPLOVÁ, D. ŠALAMOUNOVÁ, P. (eds.). *Životní cyklus – sociologické a demografické perspektivy*. Praha : Sociologický ústav AV ČR. ISBN 80-7330-082-6.
- SRB, V. 2002. *Obyvatel'stvo Slovenska 1918-1938*. [online]. Bratislava : INFOSTAT, 2002. [cit. 2012-04-12]. Dostupný z WWW: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/slov1918.pdf>>.
- ŠŤASTÁ, A. 2006. *Mění se struktura rodin a závislé děti*. [online]. Srpen 2006. [cit. 2012-04-12]. ISSN 1801-2914. Dostupný z WWW: <http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=375>.
- ŠUBRT, J. 1996. *Civilizační teorie Norberta Eliase*. Praha : Karolinum, 1996. 106 s. ISBN 80-7184-197-8.
- TUČEK, M. a kol. 1998. *Česká rodina v transformaci: stratifikace, dělba rolí a hodnotové orientace*. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1998. 159 s. ISBN 80-85950-45-6.
- VAŇO, B. a kol. 2000. *Populačný vývoj v Slovenskej republike 1999*. [online]. Bratislava : INFOSTAT, 2001. [cit. 2012-04-12]. Dostupný z WWW: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/popul1999.pdf>>.
- VAŇO, B. a kol. 2001. *Obyvatel'stvo Slovensku 1945-2000*. [online]. Bratislava : INFOSTAT, 2001. [cit. 2012-04-12]. Dostupný z WWW: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/obyv452000.pdf>>.
- VAŇO, B. a kol. 2009. *Populačný vývoj v Slovenskej republike 2008*. [online]. Bratislava : INFOSTAT, 2001. [cit. 2012-04-12]. Dostupný z WWW: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/PV2008.pdf>>.
- VESELÁ, M. 2010. *Psychické odlišnosti mateřství v mladším a pozdějším věku ženy*. Brno : 2010. 53 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií, Institut mezioborových studií. Dostupný z WWW: <http://dspace.k.utb.cz/bitstream/handle/10563/11527/vesel%C3%A1_2010_bp.pdf?sequence=1>.
- VOKŘÁL, F. 2006. *Plodnost v českých zemích 1920-1937*. Praha : 2006. 116 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie.
- Český statistický úřad. 2005. *Sčítání lidu, domů a bytů 2001*. Pramenné dílo. Praha : Český statistický úřad, 2005. 426 s. ISBN 80-250-1157-7.
- Český statistický úřad. 2011. *Vývoj obyvatel'stva ČR 2010*. [online]. Český statistický úřad, 2011. [cit. 2012-04-12]. Dostupný z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/p/4007-11>>.
- Český statistický úřad. 2011. *Předběžné výsledky SLDB 2011*. ČZÚ, 2011. [cit. 2012-04-16]. Dostupný z WWW: <http://www.czso.cz/sldb2011/redakce.nsf/i/predbezne_vysledky_scitani_lidu_domu_a_bytu_2011>.
- Federální statistický úřad ČSSR. 1982. *Sčítání lidu, domů a bytů 1. 11. 1980*. Praha : Federální statistický úřad, 1982. 180 s.

- Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. 2012. *Státní sociální podpora*. [online]. MPSV, 2012 [cit. 2012-04-12]. Dostupný z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/2#dsp>>.
- Ministerstvo práce, sociálních věcí a rodiny Slovenskej republiky. 2012. *Podpora rodinám s deťmi*. [online]. MPSVR SR, 2012 [cit. 2012-04-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.employment.gov.sk/podpora-rodinam-s-detmi.html>>.
- Ministerstvo financí ČR. 2005. *Historie Ministerstva financí – od roku 1918 do roku 2004*. [online]. Ministerstvo financí ČR, 2005. [cit. 2012-04-05]. Dostupný z WWW: <http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Publikace_Historie_MF_1918-2004.pdf>.
- Státní úřad statistický. 1924. *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921*. Praha : Státní úřad statistický, 1924. 563 s.
- Státní úřad statistický. 1934. *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930*. Díl 1. Praha : Státní úřad statistický, 1934. 205 s.
- Ústřední komise lidové kontroly a statistiky. 1965. *Sčítání lidu, domů a bytů v Československé socialistické republice k 1. březnu 1961*. Díl I. Praha : Ústřední komise lidové kontroly a statistiky, 1965. 348 s.
- Štatistický úrad Slovenskej republiky. 2011. *Výsledky SODB*. [online] Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2011. [cit. 2012-04-05]. Dostupný z WWW: <<http://www.scitanie2011.sk/wp-content/uploads/Tab.-15.pdf>>.
- World Health Organization. 2012. *Health topic, Infertility*. [online]. WHO, 2012. [cit. 2012-04-12]. Dostupný z WWW: <<http://www.who.int/topics/infertility/en/>>.